

[<< Επιστροφή](#)Απόφαση **1675 / 2010** (Ζ, ΠΟΙΝΙΚΕΣ)**Θέμα***Επανάληψη διαδικασίας, Αποφάσεως συμπλήρωση.***Περίληψη:**

Συμπλήρωση αποφάσεως Τμήματος του Αρείου Πάγου, με την οποία λήφθηκε απόφαση επί της ουσίας υποθέσεως, πλην δεν περιέχει αυτή διατακτικό γιατί από νομικό σφάλμα, παραπέμφθηκε η υπόθεση αυτή, λόγω λήψεως της αποφάσεως με διαφορά μιας ψήφου, στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, η οποία κήρυξε την παραπομπή της υποθέσεως σ' αυτήν अपαράδεκτη. Η (ελλιπής) απόφαση του Τμήματος δεν έχει ενδοδιαδικαστικό χαρακτήρα, αλλά είναι οριστική. Επανάληψη της διαδικασίας σε όφελος του καταδικασμένου. Ακύρωση της καταδικαστικής αποφάσεως του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών ως προς όλους τους καταδικασμένους για εσχάτη προδοσία και οριστική παύση της ποινικής διώξεως λόγω παραγραφής. Παρέμβαση στην επί της διορθώσεως ή συμπληρώσεως δίκη οποιουδήποτε δεν ήταν διάδικος στη δίκη επί της οποίας εκδόθηκε η ελλιπής απόφαση είναι απαράδεκτη. Παθών από την αξιόποινη πράξη, για την οποία καταδικάσθηκε ο φερόμενος ως δράστης, ως έχων συμφέρον να διατηρηθεί η καταδίκη, δικαιούται να παρέμβει στο συμβούλιο που κρίνει την αίτηση για επανάληψη της ποινικής διαδικασίας, υπό την προϋπόθεση ότι είχε παραστεί αυτός ως πολιτικώς ενάγων κατά τη δίκη επί της οποίας εκδόθηκε η καταδικαστική απόφαση. Αποβολή πολιτικώς ενάγοντος που παρενέβη το πρώτον στη δίκη περί συμπληρώσεως αποφάσεως και δεν είχε παρασταθεί ούτε στη δίκη, της οποίας ζητείται η επανάληψη.

Αριθμός 1675/2010

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ
Ζ' ΠΟΙΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ - ΣΕ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Συγκροτήθηκε από τους δικαστές: Θεοδώρα Γκοϊνη, Αντιπρόεδρο του Αρείου Πάγου, Κωνσταντίνο Φράγκο, Ιωάννη Παπαδόπουλο, Ιωάννη Γιαννακόπουλο-Εισηγητή και Ανδρέα Ξένο, Αρεοπαγίτες.

Με την παρουσία και του Αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου Νικολάου Τσάγγα (γιατί κωλύεται ο Εισαγγελέας) και του Γραμματέως Χρήστου Πήτα.

Συνήλθε σε Συμβούλιο στο Κατάστημά του στις 12 Μαΐου 2010, προκειμένου να αποφανθεί για την αίτηση του αιτούντος ..., ο οποίος παραστάθηκε στο ακροατήριο με τον πληρεξούσιο δικηγόρο του Νικόλαο Βασιλάτο, για επανάληψη της διαδικασίας που περατώθηκε αμετάκλητα με την από 15 Νοεμβρίου 1922, απόφαση του Έκτακτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών και συμπλήρωση της υπ'αριθ.1533/2009 αποφάσεως του Ζ'Ποινικού Τμήματος του Αρείου Πάγου (Σε Συμβούλιο).

Το Έκτακτο Επαναστατικό Στρατοδικείο Αθηνών, με την ως άνω απόφασή του διέταξε όσα λεπτομερώς αναφέρονται σ' αυτή, και ο αιτών ζητεί τώρα την επανάληψη της διαδικασίας (και συμπλήρωση της υπ'αριθ.1533/2009 αποφάσεως του Ζ'Ποινικού Τμήματος του Αρείου Πάγου), για τους λόγους που αναφέρονται στην από 20 Ιανουαρίου 2008 αίτησή του, η οποία καταχωρίστηκε στο οικείο πινάκιο με τον αριθμό 263/2008.

Έπειτα ο Αντεισαγγελέας του Αρείου Πάγου Νικόλαος Τσάγγας εισήγαγε για κρίση στο Συμβούλιο τη σχετική δικογραφία με την πρόταση του με αριθμό 156/22-4-2010, στην οποία αναφέρονται τα ακόλουθα:

"Κατόπιν της από 20 Ιανουαρίου 2008 και με ημερομηνία καταθέσεως 12 Φεβρουαρίου 2008 αιτήσεως του ..., συνταξιούχου ..., κατοίκου ..., με Αριθμό Δελτίου Ταυτότητας ... του Αστυνομικού Τμήματος Ασφαλείας ..., Δ.Ο.Υ. ... και Α.Φ.Μ. ..., που κατατέθηκε από τον Δικηγόρο Αθηνών Νικόλαο

Γερ. Βασιλάτο, Α.Μ. του Δ.Σ.Α. 5623, κάτοικο Αθηνών, οδός Σόλωνος αριθμ. 34, δυνάμει της από 12-2-2008 εξουσιοδοτήσεως που έχει επικυρωθεί από το Αστυνομικό Τμήμα Νέας Ερυθραίας, με την οποία αιτείται με την ιδιότητα του εγγονού του Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη, ενός από τους έξι που εκτελέστηκαν για εσχάτη προδοσία σε σύνολο οκτώ καταδικασθέντων, και συγκεκριμένα εκ των εξής έξι (6) εκτελεσθέντων : 1) Δημήτριο Γούναρη, 2) Νικόλαο Στράτο, 3) Πέτρο Πρωτοπαπαδάκη, 4) Νικόλαο Θεοτόκη, 5) Γεώργιο Χατζηανέστη, 6) Γεώργιο Μπαλτατζή, και από τους 7) Ξενοφώντα Στρατηγό και 8) Μιχαήλ Γούδα εκ των συνολικά οκτώ καταδικασθέντων από τους οποίους οι δύο τελευταίοι δεν εκτελέστηκαν, με την από 15 Νοεμβρίου 1922 απόφαση του εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου που συνεδρίασε στην Αθήνα από 31 Οκτωβρίου 1922 και δημοσίευσε την πρωτῆ της 15 Νοεμβρίου 1922 την σχετική καταδικαστική απόφαση, την επανάληψη της διαδικασίας υπέρ των καταδικασθέντων σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 525 παρ. 1 και 2, 527 παρ. 1 και 3, και, 528 παρ. 1 και 6 του Κωδ. Ποιν. Δικ. δοθέντος ότι με βάση νεότερα γεγονότα και αποδείξεις καταδεικνύεται ότι οι καταδικασθέντες είναι αθώοι. Επί της εν λόγω αιτήσεως εκδόθηκε η υπ' αριθμ. 1533/24 Ιουνίου 2009 απόφαση του Ζ' Ποινικού Τμήματος του Δικαστηρίου του Αρείου Πάγου - σε Συμβούλιο, η οποία δέχθηκε κατά πλειοψηφία και συγκεκριμένα τρεις από τους δικαστές τάχθηκαν υπέρ έναντι δύο οι οποίοι τάχθηκαν κατά, ότι : είναι βάσιμη η εν λόγω αίτηση κατ' ουσία και έπρεπε ως εκ τούτου να γίνει δεκτή. Επειδή όμως κρίθηκε ότι η πλειοψηφία εν προκειμένω λόγω της σπουδαιότητας της υποθέσεως που συγκλόνισε τον Νεώτερο Ελληνισμό ήταν ισχνή, το Δικαστήριο την παρέπεμψε στην Τακτική Ολομέλεια του Αρείου Πάγου με την ως άνω απόφασή του (υπ' αριθμ. 1533/24-6-2009) ώστε να κρίνει αυτή εάν συνέτρεχαν ή όχι οι προϋποθέσεις για να γίνει δεκτή η εν λόγω αίτηση επαναλήψεως της διαδικασίας. Η Τακτική Ποινική Ολομέλεια του Δικαστηρίου του Αρείου Πάγου, Β' Σύνθεση - σε Συμβούλιο, με την υπ' αριθμ. 2/14 Ιανουαρίου 2010 απόφαση έκρινε ότι το αρμόδιο Ποινικό Τμήμα του Αρείου Πάγου είναι αποκλειστικά αρμόδιο να εξετάσει εάν συντρέχουν οι νομικές και πραγματικές προϋποθέσεις για την εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 525, 527 και 528 του Κωδ. Ποιν. Δικ., αφού δεν προβλέπεται κανένα ένδικο μέσο κατ' αυτής αποφάσεως). Επομένως εφόσον δεν προβλέπεται από τον νόμο δυνατότητα παραπομπής της υποθέσεως στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου και ούτε αναγνωρίζεται σχετική δυνατότητα στην Ολομέλεια να κρίνει την εν λόγω υπόθεση, η προκειμένη παραπομπή δεν είναι παραδεκτή, και ότι το δικαστήριο που επελήφθη της εν λόγω αιτήσεως επαναλήψεως της διαδικασίας όφειλε, μετά την ως άνω κρίση του, να ολοκληρώσει την διαδικασία σύμφωνα με όσα ορίζονται στον νόμο, δηλαδή είτε να διατάξει την επανάληψη της ποινικής διαδικασίας με την διεξαγωγή νέας δίκης, εάν θεωρούσε ότι ήταν αναγκαία, είτε σε αντίθετη περίπτωση να εφαρμόσει τα προβλεπόμενα από τις διατάξεις των άρθρων 370 περ. β Κωδ. Ποιν. Δικ., και 111, 112, 113 του Ποινικού Κώδικα, και για τον λόγο αυτό κήρυξε απαράδεκτη την παραπομπή (βλέπετε σχετικώς) και την ανέπεμψε στο ίδιο Ποινικό Τμήμα του Αρείου Πάγου που την εξέδωσε, Ζ' Ποινικό Τμήμα - σε Συμβούλιο, προς συμπλήρωση. Επειδή, στο σκεπτικό της πλειοψηφίας της εν λόγω υπ' αριθμ. 1533/24-6-2009 αποφάσεως, αντικρούεται μέρος μόνο της κατηγορίας με βάση την οποία καταδικάστηκαν στη ποινή του θανάτου και εκτελέστηκαν οι έξι (6) από τους οκτώ (8) καταδικασθέντες, μεταξύ των οποίων και ο παππούς του αιτούντος Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, και συγκεκριμένα με ό,τι έχει σχέση ως προς την κατάρρευση του Μετώπου της Στρατιάς Μικράς Ασίας μετά την εκδήλωση της Τουρκικής επιθέσεως στις 13 Αυγούστου 1922 και μέχρι το τέλος ιδίου μηνός που αναγκάστηκε η εν λόγω Στρατιά να αποχωρήσει από τα εδάφη της ΙΩΝΙΑΣ. Αλλά και αυτήν ακόμη αποσπασματικά χωρίς να γίνεται οποιαδήποτε μνεία στα υπόλοιπα σκέλη της κατηγορίας τα οποία αναφέρονται σε πράξεις και παραλείψεις όσον αφορά την διαχείριση των πολιτικών και στρατιωτικών πραγμάτων από τις Μετανοεμβριανές κυβερνήσεις, στις οποίες συμμετείχαν οι εκτελεσθέντες Δημήτριος Γούναρης, Νικόλαος Στράτος, Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, Νικόλαος Θεοτόκης, Γεώργιος Μπαλτατζής, και τους διορισμένους από αυτές στρατιωτικούς ηγήτορες μεταξύ των οποίων και ο διοικητής Στρατιάς Μικράς Ασίας Γεώργιος Χατζηανέστης, κατά το χρονικό διάστημα από τις 3 Νοεμβρίου 1920 μέχρι και το τέλος Αυγούστου 1922, σε συνδυασμό οπωσδήποτε και με το σκεπτικό της καταδικαστικής αποφάσεως του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου με το

οποίο αποτελούν μία ολότητα (σκεπτικό - διατακτικό). Πράγμα που έχει ως συνέπεια να μένει μετέωρη η αντίκρουση της κατηγορίας και ως προς τα σκέλη αυτά της καταδικαστικής αποφάσεως, και να καταλείπονται έτσι σκιές ότι οι εν λόγω καταδικασθέντες δεν εκτέλεσαν ενδεχομένως το καθήκον τους κατά την διαχείριση εθνικών θεμάτων· και ότι ως εκ τούτου είναι υπεύθυνοι ούτως ή άλλως για την Μικρασιατική Καταστροφή. Επιβάλλεται επομένως η συμπλήρωση του σκεπτικού της εν λόγω αποφάσεως (υπ' αριθμ. 1533/2009) σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 145 παρ. 1 και 2, και, 528 παρ. 1 και 6 σε συνδυασμό με το άρθρο 527 παρ. 3 του Κωδ. Ποιν. Δικ., καθώς και η συμπλήρωση της αποφάσεως με την προσθήκη του διατακτικού που λείπει από αυτήν. Απαραίτητη προϋπόθεση για την συμπλήρωση του σκεπτικού είναι η ιστορική αναδρομή προκειμένου να κατανοηθούν τα αίτια τα οποία προκάλεσαν την Μικρασιατική περιπέτεια, και την καταστροφή που εν συνεχεία επακολούθησε η οποία κατέληξε σε εθνική τραγωδία με την έξωση των Ελλήνων από την ΙΩΝΙΑ. Τα αίτια πρέπει να αναζητηθούν στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο που ώθησε τους δύο μεγάλους συνασπισμούς ANTANT (Αγγλία-Γαλλία-Ρωσία-Ιταλία) και Κεντρικές Αυτοκρατορίες (Γερμανία-Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία) που συγκρούοντο για την κυριαρχία στην Ευρώπη και στον Κόσμο, να αναζητούν με επιμονή συμμάχους και να ερευνούν να βρουν τρόπους που θα έδιναν την δυνατότητα γρήγορης νίκης του ενός συνασπισμού εναντίον του άλλου. Μέσα στα πλαίσια του τρομερού αυτού ανταγωνισμού εντάσσεται και το δέλεαρ της εκχωρήσεως της ΙΩΝΙΑΣ στην Ελλάδα ως αντάλλαγμα της συμμετοχής της στον πόλεμο στο πλευρό της ANTANT κατά των Κεντρικών Αυτοκρατοριών. Η πίεση που ασκήθηκε στην Ελλάδα προκειμένου να μπει στον πόλεμο υπέρ της ANTANT ήταν πολύ μεγάλη, και ήταν εκείνη που προκάλεσε τον Εθνικό διχασμό, διότι διαμορφώθηκαν δύο διαμετρικά αντίθετες πολιτικές γραμμές που τις υποστήριζαν φανατικοί οπαδοί. Κορυφαίοι πρωταγωνιστές των αντιθέτων πολιτικών αντιλήψεων ήσαν ο τότε Βασιλεύς Κωνσταντίνος από την μία πλευρά και ο τότε Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος από την άλλη. Ο Κωνσταντίνος υποστήριζε ότι η Ελλάδα έπρεπε να αναμείνει τις εξελίξεις και να πράξει αναλόγως. Ενώ ο Βενιζέλος υποστήριζε ότι η Ελλάδα έπρεπε να μπει αμέσως στον πόλεμο στο πλευρό της ANTANT καθώς προέβλεπε ότι επρόκειτο να είναι ο βέβαιος νικητής στη παγκόσμια αυτή σύρραξη, διότι έτσι μόνο κατά τον Βενιζέλο μπορούσε να επεκτείνει την εθνική της κυριαρχία στις ακτές και στην ενδοχώρα της ΙΩΝΙΑΣ στη Μικρά Ασία σε βάρος της Τουρκίας, η οποία από εσφαλμένο υπολογισμό είχε συνταχθεί με το μέρος των Κεντρικών Αυτοκρατοριών, από το οποίο σφάλμα οι Έλληνες έπρεπε να επωφεληθούν οπωσδήποτε. Ο Κωνσταντίνος αντιθέτως υποστήριζε ότι η Ελλάδα έπρεπε να αποφύγει τον πειρασμό αυτό για να μην μπει σε περιπέτειες. Επομένως εφόσον ο Εθνικός Διχασμός θεωρείται ως μία από τις βασικές αιτίες της Μικρασιατικής Καταστροφής, είναι αναγκαία η εξιστόρηση των γεγονότων από την έναρξη τούτου μέχρι την έξωση των Ελλήνων από την ΙΩΝΙΑ με την οποία ουσιαστικά τερματίζεται ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, δοθέντος ότι η Μικρασιατική εκστρατεία συνδέεται αναπόσπαστα με αυτόν του οποίου άλλωστε αποτελεί φυσική προέκταση. Διότι έτσι μόνο μπορεί να καταδειχθεί η αθωότητα των καταδικασθέντων λόγω του ότι δεν άσκησε ο Εθνικός Διχασμός την νομιζόμενη γενικώς επιβλαβή επιρροή του στη Μικρασιατική καταστροφή, αλλά άλλα γεγονότα ανεξάρτητα εκείνου επέδρασαν αποφασιστικά στη δυσμενή για τους Έλληνες τροπή των πραγμάτων. Τα γεγονότα αυτά έχουν ως ακολούθως: Τον Ιούνιο του 1914 κανένας ευρωπαίος ακόμη και ο πλέον απαισιόδοξος δεν μπορούσε να φαντασθεί ότι η ΕΙΡΗΝΗ που απολάμβαναν μακάρια από το τέλος του μεγάλου πολέμου μεταξύ Γαλλίας - Πρωσίας κατά τα έτη 1870 - 1871 ευρίσκετο στο χέλος της Αβύσσου. Οι σφαίρες όμως από το πιστόλι ενός νεαρού Σερβοβόσνιου ονόματι Γαβρήλο Πρίντσιπ που έκοψαν το νήμα της ζωής του Διαδόχου του θρόνου της Αυστροουγγαρίας του Οίκου των Αψβούργων Φραγκίσκου Φερδινάνδου και της συζύγου του Σοφίας, στις 11 και 37' ακριβώς της 28ης Ιουνίου 1914 στο Σεράγεβο της Βοσνίας κατά την εκεί επίσημη επίσκεψή τους, άνοιξαν τους ασκούς του Αιόλου σε έναν πολεμικό αρμαγεδδώνα που επρόκειτο να σαρώσει την Ευρώπη πρωτίστως από το ένα έως το άλλο άκρο, την Μέση Ανατολή αλλά και τον υπόλοιπο κόσμο που πήρε το μέρος της μίας ή της άλλης πλευράς των κυρίως εμπλεκόμενων μερών στη παγκόσμια σύρραξη μεταξύ της Τριπλής Συνεννοήσεως : Αγγλίας - Γαλλίας - Ρωσίας (ANTANT) αφενός και των

Κεντρικών Αυτοκρατοριών, Γερμανίας - Αυστροουγγαρίας αφετέρου. Στις 3 Αυγούστου 1914 με την εισβολή των Γερμανών στο ουδέτερο Βέλγιο, ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν πλέον γεγονός. Η κήρυξη του πολέμου έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από το σύνολο σχεδόν των κατοίκων της υπαίθρου και των πόλεων των εμπολέμων κρατών, οι οποίοι πίστευαν πεπλανημένα ότι ο πόλεμος επρόκειτο να διαρκέσει το πολύ μέχρι τα Χριστούγεννα του ίδιου έτους (1914). Ο πόλεμος όμως επρόκειτο να διαρκέσει μέχρι τις 11 Νοεμβρίου 1918. Οι ιστορικοί εκτιμούν ότι ο αριθμός των νεκρών στρατιωτών του πολέμου ανήλθε περίπου σε 9.500.000. Κατά την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου τόσο ο τότε Πρωθυπουργός της Ελλάδος Ελευθέριος Βενιζέλος όσο και ο τότε Βασιλεύς της Ελλάδος Κωνσταντίνος διακήρυξαν ότι η Ελλάδα σκοπεύει να παραμείνει Ουδέτερη. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος όμως πίστευε ότι η Ουδετερότητα δεν είναι πολιτική, έτσι έπεισε τον Κωνσταντίνο να δηλώσουν προς τις Δυνάμεις της Τριπλής Συνεννόησης ή άλλως Εγκαρδίου Συνεννόησης (Αγγλίας - Γαλλίας - Ρωσσίας) ότι αποφάσισαν να προσχωρήσουν στο Συνασπισμό τους. Πράγματι στις 18 Αυγούστου 1914 από κοινού ο Πρωθυπουργός και ο Βασιλεύς της Ελλάδος ανακοίνωσαν στο Παρίσι και στο Λονδίνο ότι από την στιγμή εκείνη έπρεπε να θεωρούν την Ελλάδα ως σύμμαχό τους. Το Παρίσι όμως και το Λονδίνο απάντησαν ότι αποδέχονται την προσφορά της Ελλάδος, μόνο εφόσον συνοδεύεται και από όμοια προσφορά της Βουλγαρίας, Τουρκίας και Ρουμανίας. Εφοβούντο προφανώς ότι εάν σε αυτό το στάδιο αποδέχοντο την προσφορά μόνο της

Ελλάδος υπέρ της ANTANT, η Βουλγαρία και η Τουρκία που είχαν αντικρουόμενα συμφέροντα τόσο με την Ελλάδα όσο και μεταξύ τους, και συγκεκριμένα τότε η Βουλγαρία επωφθαλμιούσε την Μακεδονία και την Ανατολική Θράκη, υπήρχε κίνδυνος να προσχωρήσουν είτε η Βουλγαρία είτε η Τουρκία είτε αμφότερες στο πλευρό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών.

Έτσι η προσφορά της Ελλάδος για συμμαχία με την ANTANT κατά το στάδιο αυτό παρέμεινε μετέωρη. Στο μεταξύ στις 11 Αυγούστου 1914 το γερμανικό θωρηκτό "Γκαίμπεν" και το εύδρομο (ελαφρύ ταχύπλοο) καταδρομικό "Μπρεσλάου" αφού κατόρθωσαν να διαφύγουν από την καταδίωξη ισχυρών αγγλικών και γαλλικών πολεμικών, μπόρεσαν να εισέλθουν έγκαιρα στα Στενά των Δαρδανελλίων και να αγκυροβολήσουν μπροστά στη Κωνσταντινούπολη. Για να μην τα παραδώσουν οι Νεότουρκοι Ταλαάτ, Εμβέρ, Τζεμάλ, Τζαβήτ κ.λ.π. που τότε είχαν τον πολιτικό έλεγχο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο συμμαχικό στόλο της ANTANT που απαιτούσε την άμεση παράδοσή τους, διότι η Τουρκία ήταν τότε σε κατάσταση Ενόπλου Ουδετερότητας, ισχυρίστηκαν ότι τα αγόρασαν από τους Γερμανούς. Προκειμένου μάλιστα να πείσουν τους Άγγλους - Γάλλους ότι η φημολογούμενη πώληση είχε συντελεσθεί πράγματι, μετωνόμασαν το μεν θωρηκτό "Γκαίμπεν" σε Σουλτάν Γιαβούζ Σελίμ" και το ελαφρύ καταδρομικό "Μπρεσλάου" σε "Μιδιλλι", αλλά όμως και τα δύο εξακολουθούσαν να έχουν γερμανικά πληρώματα και να τελούν υπό τις διαταγές του ναύαρχου Φον Ουζεδόμ. Παρά την σημαντική ενίσχυση του τουρκικού στόλου με τα πολεμικά αυτά, η Τουρκία δίσταζε να εισέλθει στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών. Για να δώσει ένα τέλος στην εκκρεμότητα που είχε δημιουργηθεί και στο εντεύθεν αδιέξοδο για τα γερμανικά συμφέροντα, ο ναύαρχος Φον Ουζεδόμ όπως ο ίδιος λέει πήρε την απόφαση και την ευθύνη φυσικά να οδηγήσει τα πράγματα σε τέτοιο σημείο από το οποίο να μην μπορεί να υπάρξει για την Τουρκία καμία επιστροφή. Έτσι στις 16 Οκτωβρίου 1914 αφού τέθηκε επί κεφαλής του θωρηκτού "Γκαίμπεν" που είχε μετωνομασθεί σε "Σουλτάν Γιαβούζ Σελίμ" και του ελαφρού καταδρομικού "Μπρεσλάου" που είχε μετωνομασθεί σε "Μιδιλλι" καθώς επίσης και των τορπιλλοβόλων του τουρκικού στόλου που τελούσαν υπό γερμανική διοίκηση, σήκωσαν τις άγκυρες και κατευθύνθηκαν στη Μαύρη θάλασσα. Σύντομα ο κόσμος επρόκειτο να μάθει συνταρακτικά νέα : Το θωρηκτό "Γκαίμπεν" βομβάρδισε την Οδησό και το καταδρομικό "Μπρεσλάου" αποθήκες πετρελαίου στο Νοβορωσίσκ. Δύο ημέρες αργότερα ο Οθωμανός Σουλτάνος Μεχμέτ Ρεσάτ ο Ε' είχε στα χέρια του την κήρυξη του πολέμου εκ μέρους της Ρωσσίας, την οποία ακολούθησαν εντός ολίγου χρόνου και οι αντίστοιχες της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας. Με τον τρόπο αυτό η Οθωμανική Αυτοκρατορία σύρθηκε εκούσα - άκουσα στη Παγκόσμια Σύρραξη, στο πλευρό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών.

Μετά την εξέλιξη αυτή η Μεγάλη Βρετανία για αντίποινα προσάρτησε οριστικά στη Βρεταννική

Αυτοκρατορία την νήσο Κύπρο, η οποία της είχε εκχωρηθεί από την Τουρκία ως εκδήλωση ευαρέσκειας για την σθεναρή στάση της να εμποδίσει την Ρωσσία να διαμελίσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τον Μεγάλο Ρωσοτουρκικό Πόλεμο των ετών 1877 - 1878. Για να μην υπάρξει καμία αμφιβολία σχετικά με τις ήδη εξωτερικευθείσες προθέσεις τους, τα πολεμικά της Μεγάλης Βρεταννίας και Γαλλίας βομβάρδισαν με σφοδρότητα τον μήνα Οκτώβριο 1914 τα εξωτερικά οχυρά της εισόδου των Δαρδανελίων. Παρά την επίδειξη ισχύος εκ μέρους των ναυτικών δυνάμεων της ANTANT, η κατάσταση παρέμεινε στο μέτωπο αυτό στάσιμη. Στις αρχές όμως Ιανουαρίου 1915 οι Ρώσσοι ζήτησαν επειγόντως από την Βρεταννία να παραβιάσει τα Δαρδανέλλια για να την ανεφοδιάσει με όπλα και πολεμικό υλικό, διότι ευρίσκετο σε δεινή θέση πιεζόμενη από τους Γερμανούς στο ανατολικό ευρωπαϊκό θέατρο πολέμου και από τους Τούρκους στο μέτωπο του Καυκάσου. Τι είχε συμβεί; Με την έναρξη των πολεμικών επιχειρήσεων στο Δυτικό Μέτωπο στις αρχές Αυγούστου 1914, και συγκεκριμένα με την μαζική εισβολή 1.500.000 Γερμανών στο Βέλγιο του οποίου παρεβίασαν την Ουδετερότητα, προκειμένου να παρακάμψουν τα Γερμανο - Γαλλικά σύνορα, τα οποία λόγω της στενότητας του Μετώπου και του τεράστιου αριθμού οχυρών θέσεων προς την γαλλική πλευρά ήταν αδιαπέραστα, αφού σάρωσαν τις δυνάμεις των Βέλγων καθώς και τις ενισχύσεις που έστειλαν οι Γάλλοι για να τους αναχαιτίσουν όρμησαν ακάθεκτοι στις πεδιάδες της βόρειας Γαλλίας με σκοπό σύμφωνα με το Σχέδιο ΣΛΗΦΕΝ, που είχε καταστρωθεί πολλά έτη πριν από την παγκόσμια σύρραξη να υπερκεράσουν το Παρίσι από τα δυτικά ώστε να εγκλωβίσουν με έναν ελιγμό γιγαντιαίας τανάλιας ό,τι είχε απομείνει από τον γαλλικό στρατό και να κερδίσουν έτσι τον πόλεμο. Μπροστά στον τρομερό αυτό κίνδυνο που αντιμετώπιζαν οι Γάλλοι ο πρεσβευτής τους στη Πετρούπολη Μωρίς Παλεολόγκ πίεζε τον Ρώσσο Τσάρο Νικόλαο τον Β' να επισπεύσει την προώθηση του Ρωσσικού οδοστρωτήρα στην καρδιά της Γερμανίας. Πράγματι οι Ρώσσοι από τις πρώτες κιόλας ημέρες που άρχισαν οι πολεμικές επιχειρήσεις στο Δυτικό Μέτωπο εισέβαλαν με δύο στρατιές στο έδαφος της ανατολικής Πρωσσίας. Η 1η στρατιά υπό τον Ρώσσο στρατηγό με το γερμανικό όνομα Παύλος Φον Ρέννενκαμπφ εισέβαλε αρχές Αυγούστου του 1914 στην Ανατολική Πρωσσία από το Νιέμεν. Ενώ η 2η στρατιά υπό τον Ρώσσο στρατηγό Αλέξανδρο Βασίλιεβιτς Σαμσόνωφ εισέβαλε στην Ανατολική Πρωσσία από το νότιο αυτής μέρος στο Νάρεβ. Οι δύο ρωσσικές στρατιές συνολικά 500.000 κατευθύνοντο προς το Καίνισμπεργ (Konigsberg) για να συντρίψουν μέσα σε ένα τεράστιο θύλακα την 8η (όγδοη) γερμανική στρατιά υπό τον στρατηγό Μαξ Φον Πρίττβιτς (Max von Prittwitz) της οποίας η αριθμητική δύναμη δεν υπερέβαινε τις 180.000 και η οποία παρεμβαλλόταν ανάμεσα στις δύο. Κατόπιν και οι δύο ρωσσικές στρατιές θα εστρέφοντο προς το Βερολίνο. Έτσι συνέβη το εξής παράδοξο : την στιγμή που οι Γερμανοί απειλούσαν το Παρίσι, οι Ρώσσοι απειλούσαν το Βερολίνο. Αλλά ενώ ο διοικητής της όγδοης γερμανικής στρατιάς, Μαξ Φον Πρίττβιτς έχει σχεδόν καταφέρει να αναχαιτίσει την προέλαση της 1ης ρωσσικής στρατιάς υπό τον Παύλο Φον Ρέννενκαμπφ στη μάχη του Γκουμπίνεν, το νευρικό του σύστημα εντούτοις λόγω του ότι ήταν συνεχώς σε υπερένταση ευρίσκετο στα πρόθυρα καταρρεύσεως. Έτσι όταν έφθασε η είδηση ότι και η 2η ρωσσική στρατιά υπό τον Αλέξανδρο Βασίλιεβιτς Σαμσόνωφ κινείται και αυτή εναντίον του από τον νότο, χάνει την ψυχραιμία του και μαζί με αυτήν και την ικανότητά να αναλύει τα πραγματικά δεδομένα με νηφαλιότητα και να παίρνει τις σωστές αποφάσεις και δίνει εντολή να υποχωρήσει η όγδοη γερμανική στρατιά πίσω από τον Βιστούλα. Την στιγμή κατά την οποία η 1η ρωσσική στρατιά υπό τον Ρέννενκαμπφ ήταν έτοιμη να διαλυθεί με λίγη σχετική πίεση ακόμη και ενώ η 2η ρωσσική στρατιά υπό τον Σαμσόνωφ ευρίσκετο ακόμη μακριά. Υποχώρηση εκείνη την στιγμή πίσω από τον Βιστούλα θα προκαλούσε ένα κλίμα γενικευμένης ηττοπάθειας στην όγδοη γερμανική στρατιά, που θα οδηγούσε στην απώλεια της Ανατολικής Πρωσσίας και του Βερολίνου φυσικά - στην απώλεια του πολέμου δηλαδή για την Γερμανία. Την κατάσταση που ήταν εξαιρετικά κρίσιμη για την Γερμανία έσωσε τότε η ευφυΐα και το θάρρος - ή μάλλον θράσος - ενός νεαρού επιτελικού αξιωματικού που ανήκε στο επιτελείο του Φον Πρίττβιτς, του Αντισυνταγματάρχη Μαξ Χόφμαν (Max Hoffman), ο οποίος τόλμησε ερήμην του προϊσταμένου του Φον Πρίττβιτς να επικοινωνήσει τηλεφωνικά με το Γερμανικό Αρχηγείο στο Κόμπλεντς και να ζητήσει να μιλήσει στον ίδιο τον μεγάλο Γενικό Επιτελάρχη

Στρατάρχη Φον Μόλτκε, ομώνυμο εκείνου που στον Γαλλο - Γερμανικό πόλεμο του 1870 - 1871 συνέτριψε στη μάχη του Σεντάν τον γαλλικό στρατό του Ναπολέοντα του Γ'. Ο Στρατάρχης Φον Μόλτκε άκουσε με μεγάλη προσοχή τον αντισυνταγματάρχη Χόφμαν να του διεκτραγωδεί την κρισιμότητα της καταστάσεως στο μέτωπο της Ανατολικής Πρωσσίας, τα μέτρα που έπρεπε άμεσα να ληφθούν για την αντιμετώπιση της κρίσεως, και την εισήγησή του για άμεση απομάκρυνση από την διοίκηση ης 8ης στρατιάς του προϊσταμένου του στρατηγού Φον Πρίττβιτς καθώς και του επιτελάρχη του υποστράτηγου Άλφρεντ Βαλδέρτζε για έλλειψη ικανότητας στη διαχείριση κρίσεων. Πρωτοφανής εισήγηση ενός κατώτερου αξιωματικού για ανωτέρους του, ενέργεια η οποία επισύρει σε καιρό πολέμου στρατοδικείο. Εντούτοις όμως ο Στρατάρχης Φον Μόλτκε την άκουσε με ενδιαφέρον. Και αφού επικοινωνήσε τηλεφωνικά και με τον στρατηγό Φον Πρίττβιτς και άκουσε και εκείνου την γνώμη, την επομένη απέλυσε και τους δύο τηλεγραφικά (Φον Πρίττβιτς και Άλφρεντ Βαλδέρτζε). Συγχρόνως δε ανέθεσε στον αντισυνταγματάρχη Μαξ Χόφμαν την διοίκηση της όγδοης στρατιάς έως ότου αφιχθούν ο νέος διοικητής της στρατιάς και ο νέος επιτελάρχης. Ο Αυτοκράτωρ της Γερμανίας Γουλιέλμος ο Β' και ο Στρατάρχης του Φον Μόλτκε έκριναν ως καταλληλότερο πρόσωπο για την διοίκηση της όγδοης γερμανικής στρατιάς τον υποστράτηγο Έριχ Λούντεντορφ (Erich Ludendorff), ο οποίος είχε διακριθεί πρόσφατα στη μάχη της Λιέγης στο Βέλγιο. Η επιλογή όμως αυτή είχε δύο μειονεκτήματα: Πρώτον είχε σχετικά μικρή ηλικία και δεν ήταν πρόπον να τεθεί υπεράνω αρχαιοτέρων στρατιωτικών ηγετών που είχαν επίσης διακριθεί στις μάχες και δεύτερον ήταν παροιμιώδης ο ασυμβίβαστος και εριστικός χαρακτήρας του. Την ιστορική αυτή στιγμή ο Μόλτκε θυμήθηκε έναν στρατηγό που είχε αποστρατευθεί το 1911 σε ηλικία 64 ετών και που τώρα έτρωγε την σύνταξή του ήσυχος στο Αννόβερο.

Ο στρατηγός αυτός ήταν ο Παύλος Φον Χίντενμπουργκ (Paul von Hindenburg). Ο πραγματικός λόγος της αποστρατείας του ήταν ότι σε κάποια γυμνάσια είχε το θάρρος να ασκήσει κριτική στον ίδιο τον Κάιζερ για τον τρόπο με τον οποίο διεξήγαγε ωρισμένες στρατιωτικές επιχειρήσεις. Ο Φον Χίντενμπουργκ επελέγη διότι κατά τα έτη της ειρηνικής περιόδου είχε γίνει πασίγνωστος στο στράτευμα για την μονομανία του να διεξάγει στρατιωτικές ασκήσεις στη περιοχή των Μαζουριανών λιμνών της Ανατολικής Πρωσσίας, με αντικείμενό του πως θα έρριχνε στα έλη τους Ρώσους στη περίπτωση μίας ενδεχόμενης μάχης. Και τώρα αυτή η στιγμή είχε φθάσει. Έτερος σπουδαίος λόγος ήταν ότι ο Χίντενμπουργκ ήταν Τέρας Ψυχραιμίας ό,τι δηλαδή χρειαζόταν για να συγκρατεί τον ορμητικό Λούντεντορφ. Έτσι δημιουργήθηκε το Τρομερό Δίδυμο Χίντενμπουργκ - Λουντεντορφ, που επρόκειτο εντός ολίγου να σαρώσει τους Ρώσους στο Ανατολικό Μέτωπο. Ο Μόλτκε όμως δεν περιορίσθηκε μόνο σ' αυτό. Στις 25 Αυγούστου 1914 και ενώ η μάχη του ποταμού Μάρνη στη Γαλλία και σε μικρή απόσταση από το Παρίσι ευρίσκετο στο πιο κρίσιμο σημείο, απέσπασε δύο σώματα στρατού από την δεξιά γερμανική πτέρυγα που είχε εμπλακεί σε λυσσώδεις μάχες με του Γάλλους (συνολικής δυνάμεως 50.000 ανδρών διότι το κάθε σώμα αριθμούσε 25.000) προκειμένου να ενισχύσει τις γερμανικές δυνάμεις που εμάχοντο απελπισμένα με τους Ρώσους στην Ανατολική Πρωσσία. Με την ενέργειά του όμως αυτή εξασθένησε επικίνδυνα την δεξιά γερμανική πτέρυγα, η οποία για τον λόγο αυτό αλλά και εξαιτίας της υπερβολικής κοπώσεως διότι εμάχετο συνεχώς από την έναρξη των πολεμικών επιχειρήσεων στις 3 Αυγούστου 1914 στο Δυτικό Μέτωπο, δεν άντεξε στην αντεπίθεση των γαλλικών δυνάμεων υπό τους στρατηγούς Ζόφρ και Γκαλλιενί· οπότε αναγκάσθηκε να υποχωρήσει. Κατ' αυτόν τον τρόπο χάθηκε η μάχη του Μάρνη για τους Γερμανούς, χάθηκε δηλαδή η δυνατότητα της Γερμανίας να τερματίσει γρήγορα τον πόλεμο υπέρ αυτής. Την σωτηρία τους οι Γάλλοι την οφείλουν στους Ρώσους. Εάν η Ρωσσία είχε καθυστερήσει να εισβάλλει στην Ανατολική Πρωσσία, καθυστέρηση την οποία το Γερμανικό Επιτελείο υπολόγιζε λαμβάνοντας υπόψη του τις τεράστιες αποστάσεις και το πτωχό σιδηροδρομικό δίκτυο της Ρωσσίας ότι θα διαρκέσει 40 περίπου ημέρες από την έναρξη των επιχειρήσεων, χρονικό διάστημα που έκρινε ότι ήταν αρκετό για να καταβάλλει ο γερμανικός στρατός πρώτα τους Γάλλους και εν συνεχεία να στραφεί εναντίον των Ρώσων. Τα πράγματα όμως τους διέψευσαν. Οι Ρώσοι πέρα από κάθε γερμανική προσδοκία κινητοποιήσαν τις δυνάμεις τους σε χρόνο ρεκόρ, και απειλούσαν τώρα να καταλάβουν την

Ανατολική Πρωσσία και το Βερολίνο. Ο Τσάρος μάλιστα προσέφερε 50.000 ρούβλια στον Ρώσο στρατιώτη που θα έμπαινε πρώτος στο Βερολίνο. Στο μεταξύ μετά την αρχική υποχώρηση των Γερμανών υπό την σφοδρή αντεπίθεση των Γάλλων, την παραίτηση του Μόλτκε και την αντικατάστασή του από τον Έριχ Φον Φάλκενχάυν (Erich von Falkenhayn), έναν κοντοκουρεμένο γερμανό αξιωματικό, με γκριζο μουστάκι και με βλέμμα ψυχρό και ύφος στιβαρό, χαρακτηριστικά που έμειναν ανεξίτηλα χαραγμένα στη μνήμη των συγχρόνων του, ο οποίος όμως σύμφωνα με τον καναδό ιστορικό, συγγραφέα της Ιστορίας του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου STUART ROBSON, γνώριζε να αναλύει τα πράγματα με διαυγή και διεισδυτικό τρόπο, το Δυτικό Μέτωπο σταθεροποιήθηκε με χαρακώματα και συρματοπλέγματα που εκτείνοντο από την Μάγχη έως τα Ελβετικά σύνορα. Όταν το απόγευμα της 23ης Αυγούστου 1914 ο Χίντεμπουργκ και ο επιτελάρχης του Λούντεντορφ φθάνουν στο σιδηροδρομικό σταθμό του Μαρίεμπουργκ για να μεταβούν στο στρατηγείο της 9ης ούδοης στρατιάς, ο αντισυνταγματάρχης Χόφμαν τους ενημερώνει επί τόπου κάνοντας χρήση χαρτών που είχε φέρει μαζί του για τις ενέργειες στις οποίες είχε προβεί ήδη για να σχηματίσει ένα δίχτυ θανάτου γύρω από την 2η ρωσική στρατιά υπό τον Σαμσόνωφ, που προέλαυνε απερίσκεπτα χωρίς να ευρίσκεται σε επαφή με την 1η ρωσική στρατιά του Ρέννενκαμψ, πράγμα που μπορούσαν να το εκμεταλλευτούν για να τον συντριψούν. Και όταν μετά την ενημέρωσή τους ερώτησε εάν εγκρίνουν ή απορρίπτουν το σχέδιό του, ομόφωνα του απάντησαν ότι συμφωνούν για την υλοποίησή του.

Στις 26 Αυγούστου του 1914 και ενώ η 2η ρωσική στρατιά του Σαμσόνωφ κινείται αργά προς την πόλη του Τάννενμπεργκ δέχθηκε την μαζική επίθεση του γερμανικού πυροβολικού, πεζικού και ιππικού που τους είχαν περικυκλώσει από παντού και μεταξύ της 26 και 31 Αυγούστου έχει συντριβεί ολοκληρωτικά. Καταμετρούνται 93.000 αιχμάλωτοι. Οι νεκροί υπολογίζονται σε 150.000, μεταξύ αυτών και ο στρατηγός Σαμσόνωφ που αυτοκτόνησε. Ήλθε αμέσως κατόπιν και η σειρά της 1ης ρωσικής στρατιάς υπό τον Ρέννενκαμψ. Δέχθηκε την σφοδρή επίθεση της νικηφόρου 9ης ούδοης γερμανικής στρατιάς και υπό την πίεσή της ωθήθηκε μέσα στον δαίδαλο των μαζουριανών ελών. Χιλιάδες Ρώσοι χάθηκαν στους βάλτους. Από αρχικό σύνολο 200.000 μόνο 70.000 περίπου μπόρεσαν να καταφύγουν σε ρωσικό έδαφος. Στις 15 Σεπτεμβρίου 1914 κανένας Ρώσος στρατιώτης δεν ευρίσκεται στο έδαφος της Ανατολικής Πρωσσίας. Η Γιγαντομαχία όμως δεν έχει τελειώσει· αντιθέτως μόλις αρχίζει. Η επίθεση των αυστροουγγρικών στρατευμάτων υπό τον Αυστριακό Γενικό Επιτελάρχη Κόνραντ Φον Χέτζεντορφ (Conrad von Hotzendorf) που έγινε την ίδια περίοδο με την μάχη του Τάννενμπεργκ, κατά μήνα Αύγουστο 1914, και εκτοξεύθηκε κατά των Ρώσων στη περιοχή της Γαλικίας, ενώ αρχικά σημείωσε κάποιες επιτυχίες, στις 11 Σεπτεμβρίου 1914, κατέρρευσε μετά από μία ορμητική αντεπίθεση του Ρώσου στρατηγού Αλεξέι Μπρουσίλωφ. Αποτέλεσμα : 200.000 νεκροί και 150.000 αιχμάλωτοι. Σώθηκε τελικά από τον κίνδυνο ολοκληρωτικής καταστροφής χάρις στην έγκαιρη επέμβαση της στρατιάς του Χίντεμπουργκ. Με κοινές προσπάθειες Γερμανών και Αυστριακών οι Ρώσοι απωθούνται μέχρι την Βαρσοβία. Τότε όμως έρχονται αντιμέτωποι με μία ρωσική στρατιά εκατομμυρίων, που την διοικεί ο θείος του Τσάρου Νικολάου Β' ο Μέγας Δούξ Νικολάϊ Νικολάϊεβιτς. Μετά από μία σειρά λυσσαλέων μαχών που δεν είναι δυνατόν να περιγραφούν, οι οποίες διεξήχθησαν σε τεράστια κλίμακα και σε αχανή πεδία, οι Ρώσοι βρέθηκαν τελικά μέσα σε ένα τεράστιο θύλακα. Από την περιοχή της Ανατολικής Πρωσσίας πίεζε την τεράστια μάζα των Ρώσων η στρατιά των Χίντεμπουργκ - Λούντεντορφ και από την περιοχή της Γαλικίας η στρατιά του Αυστριακού Κόνραντ Φον Χέτζεντορφ. Μόνο ένα άνοιγμα απέμενε στα ανατολικά που αν έκλεινε και αυτό· η Ρωσσία με την εκκνοή του 1914 μπορούσε να τεθεί εκτός μάχης. Το Τρομερό Δίδυμο Χίντεμπουργκ - Λούντεντορφ ζήτησε επειγόντως από τον Φάλκενχάυν να τους στείλει για ενίσχυση 200.000 άνδρες για να φράξουν το μοναδικό άνοιγμα προς ανατολάς του θύλακα και να εμποδίσουν έτσι την διαφυγή των Ρώσων. Ο Φάλκενχάυν όμως τους αγνόησε προφασίζόμενος ότι άλλες προτεραιότητες τον απασχολούν στο Δυτικό Μέτωπο. Τότε ο Λούντεντορφ έστειλε επιστολή στον Κάιζερ επισημαίνοντάς του ότι "Αν ο Φάλκενχάυν παραμείνει Γενικός Επιτελάρχης, ο πόλεμος είναι χαμένος".

Ο Φάλκενχάυν όμως παρέμεινε. Έτσι οι μάχες στο Ανατολικό Μέτωπο εκφυλίστηκαν σε ένα σωρό επί μέρους ασυνάρτητες μάχες, μέχρι που έπεσε το πρώτο χιόνι και διακόπηκαν οι επιχειρήσεις. Με την έλευση του νέου έτους και από τον μήνα Φεβρουάριο έως τον μήνα Νοέμβριο του 1915 το Ανατολικό Μέτωπο έγινε θέατρο τρομακτικών πολεμικών συγκρούσεων. Όταν τελικά κόπασαν οι μάχες 2.000,000 Ρώσσοι έχουν τεθεί εκτός μάχης και 480 χιλιόμετρα από την Ρωσική Πολωνία έχουν περιέλθει υπό γερμανικό έλεγχο. Η Γερμανία από θέσεως ισχύος κάνει προτάσεις στη Ρωσία για σύναψη χωριστής ειρήνης· προσφέρει όμως ως αντάλλαγμα ψίχουλα. Οι Ρώσσοι των οποίων η υπερηφάνεια έχει τρωθεί από τις δεινές ήττες, θεωρούν εμπαιγμό τα προσφερόμενα πενιχρά ανταλλάγματα, πεισμώνουν· και έτσι ο πόλεμος συνεχίζεται με μεγαλύτερη από πριν ένταση και πάθος. Το γεγονός ότι η Ρωσία δοκιμαζόταν σκληρά από τον πόλεμο ήταν ο λόγος που ώθησε του Ρώσσους τον Ιανουάριο του 1915 να πιέσουν τους Άγγλους να ανοίξουν τα στενά των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου και να τους ανεφοδιάσουν με όπλα και πυρομαχικά. Η Ρωσία δεν είχε έλλειψη από άνδρες· είχε έλλειψη από όπλα και πολεμοφόδια για να συνεχίσει να μάχεται στο πλευρό της ANΤΑΝΤ. Τότε ήταν που ο ιδιοφυής Άγγλος πολιτικός Ουϊνστον Τσώρτσιλ (Winston Churchill), Πρώτος Λόρδος του Ναυαρχείου σε ηλικία μόλις 36 ετών, διείδε τις τεράστιες προοπτικές και ευκαιρίες που θα προέκυπταν για τους συμμάχους της ANΤΑΝΤ από την παραβίαση των Στενών. Η Τουρκία αυτομάτως θα ετίθετο εκτός μάχης, η Ελλάδα, η Βουλγαρία και η Ρουμανία θα προσχωρούσαν τότε στο στρατόπεδο της ANΤΑΝΤ. Η Ρωσία θα ανεφωδιζόταν με πακτωλό πολεμικού υλικού· αλλά και με σημαντικές ενισχύσεις από τις εφεδρείες των συμμάχων της ANΤΑΝΤ. Οπότε η Γερμανία και η Αυστρία θα περιεβάλλοντο από ένα σιδερένιο κλοιό και πιεζόμενες και από το Δυτικό και από το Ανατολικό Μέτωπο θα κατέρρεαν σύντομα. Η προοπτική αυτή φλόγιζε την φαντασία του νεαρού Τσώρτσιλ και εργάστηκε με ζήλο για να την πραγματοποιήσει. Αρχικά αποφασίσθηκε να γίνει η παραβίαση των Στενών από μόνο τον ενωμένο Αγγλο-Γαλλικό στόλο, η θέα του οποίου και μόνο στα νερά της Προποντίδος και του Βοσπόρου μπροστά στην Κωνσταντινούπολη θα παρέλυε την θέληση αντιστάσεως των Τούρκων. Το Βρετανικό Πολεμικό Συμβούλιο όμως δεν συμμερίζεται την αισιοδοξία του Τσώρτσιλ ότι ο Αγγλο-Γαλλικός στόλος μπορεί να παραβιάσει τα Στενά με αιφνιδιαστική ενέργεια. Ο ναύαρχος Κάρντεν εξέφρασε την άποψή του ότι " τα Στενά δεν μπορούν να παραβιαστούν αιφνιδιαστικά, αλλά μία παρατεταμένη επιχείρηση με πολλά πλοία θα μπορούσε να είναι επιτυχής". Το αντίπημο μιας αποτυχίας, είχε προσθέσει, θα ήταν η μεγάλη απώλεια γοήτρου και επιρροής της Αγγλίας στην Ανατολή. Τα Στενά των Δαρδανελίων στην ανατολική άκρη της Μεσογείου, που έφραζαν τον δρόμο προς την Θάλασσα του Μαρμαρά και την πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας Κωνσταντινούπολη, είχαν μήκος 65 χιλιόμετρα, μέγιστο πλάτος 6 χιλιόμετρα και ελάχιστο πλάτος 1,2 χιλιόμετρα. Η χερσόνησος της Καλλιπόλεως αποτελούσε την βόρεια ακτή των Στενών, ενώ στη νότια ακτή τους άρχιζε η ασιατική Τουρκία. Για να διαπεράσει τα Στενά, ο συμμαχικός στόλος θα έπρεπε να εξουδετερώσει τα παράκτια πυροβολεία των οχυρών που ευρίσκοντο κατά μήκος των ακτών και να εκκαθαρίσει τα θαλάσσια ναρκοπέδια. Τα κυριώτερα από αυτά ήταν: το Σεντ Ουλ Μπαχρ (SEDD UL BAHR) στο νότιο άκρο της χερσονήσου της Καλλιπόλεως. Το Κουμ Καλέ (Kum Kale) στην απέναντι ασιατική ακτή. Το Ερενκιόϊ (Erenkui) στο εσωτερικό των Στενών επί της ασιατικής ακτής. Η Δάρδανος (Dardanus) επίσης της ασιατικής ακτής βορειότερα του Ερενκιόϊ . Το Ανατολικό Χαμιντιέ (Anadolu Hamidie) επί της ασιατικής ακτής λίγο πιο έξω από το Τσανάκ Καλέ (Chanak Kale). Το Κιλιντ Μπαχρ (Kilid Bahr) στην απέναντι ακριβώς από το Τσανάκ Καλέ ακτή της χερσονήσου της Καλλιπόλεως. Στις 19 Φεβρουαρίου 1915 η φοβερή συμμαχική αρμάδα εμφανίζεται μπροστά στα Στενά και αρχίζει ένας ανελέητος βομβαρδισμός των φρουριών της εξωτερικής ζώνης που διαρκεί με διαλείμματα λόγω κακοκαιρίας μέχρι τις 4 Μαρτίου 1915. Και στις 7 και 8 Μαρτίου συνεχίζει το σφυροκόπημα των φρουριών της εσωτερικής αυτήν την φορά ζώνης (περιοχή Τσανάκ Καλέ). Πανικός κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη, η κυβέρνηση ετοιμαζόταν να εγκαταλείψει την πρωτεύουσα και να καταφύγει στο Δορύλαιο (Εσκή Σεχίρ) της Μικράς Ασίας, όπως βεβαιώνει ο Αμερικανός Πρεσβευτής Ερρίκος Μοργκεντάου (Henry Morgenthau) στο βιβλίο που έγραψε με τα απομνημονεύματά του με τίτλο "Τα Μυστικά του Βοσπόρου". Δεν πανικοβλήθηκαν όμως

όλοι. Ένας από αυτούς ήταν και ο Υπουργός Πολέμου στη κυβέρνηση των Νεοτούρκων, Εμβέρ Πασάς, ο οποίος σε σχετική συνομιλία που είχε με τον Αμερικανό Πρεσβευτή Μοργκεντάου σχετικά με το εγχείρημα του Αγγλικού και Γαλλικού στόλου να παραβιάσει τα Στενά διατύπωσε την εξής άποψη: "έχουμε άφθονα κανόνια και πολεμοφόδια, ενώ το πυροβολικό των Άγγλων και των Γάλλων ευρίσκεται σε πλοία. Εξάλλου, τα φυσικά πλεονεκτήματα των Στενών είναι τόσο μεγάλα, ώστε τα πολεμικά πλοία δεν μπορούν να διεισδύσουν σε βάθος. Δεν ενδιαφέρει τι μπορεί να σκέφτονται και νομίζω ότι έχω δίκαιο. Όσο εξακολουθώ να παραμένω υπουργός Πολέμου, δεν πρόκειται να εγκαταλείψω τον αγώνα. Στ' αλήθεια, δεν καταλαβαίνω σε τι αποσκοπούν τα αγγλικά και γαλλικά πολεμικά. Ας υποθέσουμε ότι παραβιάζουν τα Δαρδανέλλια, μπαίνουν στον Μαρμαρά και φτάνουν στην Κωνσταντινούπολη. Ποιο θα είναι το κέρδος τους; Παραδέχομαι ότι μπορούν να βομβαρδίσουν την πόλη και να την καταστρέψουν. Δεν είναι όμως σε θέση να την καταλάβουν, γιατί δεν μπορούν να αποβιβάσουν παρά μόνο λίγα στρατεύματα. Αν δεν φέρουν πολυάριθμο στρατό, θα πιαστούν πραγματικά στην παγίδα. Μπορεί να μείνουν εδώ για δύο-τρεις εβδομάδες, μέχρι να τους τελειώσουν τα τρόφιμα και τα εφόδιά τους. Ύστερα όμως θα υποχρεωθούν να στραφούν πίσω, να παραβιάσουν και πάλι τα Στενά και να κινδυνεύσουν ακόμα μια φορά να καταστραφούν. Στο μεταξύ, εμείς θα έχουμε φέρει ενισχύσεις και θα τους περιμένουμε πανέτοιμοι. Μου φαίνεται ανόητη επιχείρηση". Η επισήμανση του Εμβέρ, ότι το εγχείρημα των Αγγλο-Γάλλων για την παραβίαση των Στενών για να είχε πιθανότητα επιτυχίας έπρεπε να μην διεξαχθεί μόνο από τον πολεμικό στόλο αλλά να συνοδεύεται παράλληλα και από χερσαίες επιχειρήσεις για την κατάληψη της χερσονήσου της Καλλιπόλεως, ήταν απολύτως ορθή. Αυτή ήταν και η γνώμη του Ελληνικού Επιτελείου που μελέτησε σχετικά το θέμα· το οποίο έκρινε περαιτέρω ότι για να υπάρξει ενδεχόμενο επιτυχίας η χερσαία δύναμη που θα εχρησιμοποιείτο έπρεπε να είναι τουλάχιστον 40.000 άνδρες. Έχοντας κατά νουν αυτά ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο ιδιοφυής Έλληνας πολιτικός, ο οποίος πίστευε όπως και ο Ουϊνστον Τσώρτσιλ ότι η παραβίαση των Στενών των Δαρδανελλίων από τις δυνάμεις της ANTANT θα επέφερε εντός ολίγου την κατάρρευση των Κεντρικών Αυτοκρατοριών· και θέλοντας η Ελλάδα να ευρεθεί το ταχύτερο στο πλευρό των αυριανών νικητών, προσέφερε στους Αγγλο-Γάλλους κατά μήνα Φεβρουάριο του 1915 την συμμετοχή του ελληνικού στόλου καθώς και ενός εκστρατευτικού σώματος από 40.000 άνδρες.

Όταν όμως ήλθε η στιγμή να υλοποιηθεί το σχέδιο της εκστρατείας για την Καλλίπολη, το Ελληνικό Επιτελείο εξέφρασε τις ανησυχίες και τους φόβους του σχετικά με το εγχείρημα αυτό, οι οποίες ήσαν οι εξής: Η Τουρκία ήδη από τον μήνα Σεπτέμβριο του 1914 που έκλεισε τα Στενά στη Διεθνή Ναυσιπλοΐα και πριν ακόμη κηρύξει τον πόλεμο κατά των Δυνάμεων της ANTANT επιστρατεύθηκε και έθεσε στην υπηρεσία των Κεντρικών Αυτοκρατοριών 500.000 άνδρες κατανεμημένους σε 5 στρατιές που περιελάμβαναν 13 σώματα στρατού. Η 1η και 2η στρατιά παρέμειναν στην περιοχή της Κωνσταντινουπόλεως για την άμυνα των Στενών των Δαρδανελλίων και του Βοσπόρου εναντίον ενδεχομένης επιθέσεως των αντιπάλων της από το σημείο εκείνο. Η 3η στρατιά προωριζετο για την δυτική Αρμενία, η 4η για την Μεσοποταμία και η 5η, που είχε ως αντικειμενικό σκοπό να καταλάβει την Αίγυπτο ή εν πάση περιπτώσει να απειλεί το μέρος εκείνο εγκαταστάθηκε στις περιοχές της Συρίας και Παλαιστίνης.

Συνεπώς το ελληνικό αποβατικό σώμα των 40.000 ανδρών που επρόκειτο να επιχειρήσει να καταλάβει την χερσόνησο της Καλλιπόλεως, θα αντιμετώπιζε σοβαρές δυσχέρειες που δεν θα ήταν εύκολο να υπερπηδηθούν. Στη περίπτωση αυτή θα ζητούσε ενισχύσεις· εάν του απεστέλλοντο· υπήρχε κίνδυνος να αποφιλωθούν τα ελληνικά σώματα στρατού στη Μακεδονία. Εάν τούτο συνέβαινε· υπήρχε το ενδεχόμενο να μπει στον πειρασμό ο Τσάρος Φερδινάνδος της Βουλγαρίας να εισβάλει με τον στρατό του στη Μακεδονία. Αντιλαμβάνεται κανείς σ' αυτή την περίπτωση σε ποιο τεράστιο κίνδυνο θα περιήρχετο η Χώρα με το να μάχεται συγχρόνως εναντίον δύο αντιπάλων σε δύο μέτωπα που απείχαν πολύ μεταξύ τους. Έτσι εγκαταλείφθηκε το εγχείρημα για την κατάληψη της χερσονήσου της Καλλιπόλεως από τον Ελληνικό στρατό.

Ο βασικός όμως λόγος ήταν άλλος : αντέδρασε εντονότατα η Ρωσσία με διαβήματα τόσο προς την

πλευρά των Αγγλο-Γάλλων όσο και προς την ελληνική κυβέρνηση για την μη συμμετοχή των Ελλήνων στο εγχείρημα της ANTANT για την κατάληψη των Στενών με χερσαίες αποκλειστικά ελληνικές δυνάμεις ή τυχόν συμμετοχή των Ελλήνων ομού με δυνάμεις της ANTANT για τον ίδιο σκοπό. Διότι έβλεπε τους Έλληνες ως ανταγωνιστές στην προσπάθειά της να επεκτείνει την κυριαρχία της στην Κωνσταντινούπολη, τον Βόσπορο και τα Στενά του Ελλησπόντου και την ευρύτερη ενδοχώρα, καθόσο θεωρούσε ότι από την εποχή του Τσάρου Πέτρου του Μεγάλου οι προαναφερόμενες περιοχές ανήκαν δικαιοματικά στη Ρωσία ως διάδοχο του Βυζαντίου. Έτσι με τις ενέργειές της ματαίωσε την συμμετοχή των Ελλήνων στην εκστρατεία κατά των Δαρδανελλίων. Μάλιστα δε αξίωσε και πέτυχε από του Αγγλο-Γάλλους να αναγνωρίσουν την αξίωσή της επί της Κωνσταντινουπόλεως, των Στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελλίων και να της εγγυηθούν ότι μετά τον νικηφόρο τερματισμό του πολέμου θα περιέλθουν ως έπαθλο σ' αυτήν οι περιοχές αυτές σε ανταπόδοση των τεράστιων θυσιών που υφίστατο ο Ρωσικός λαός χάριν της ANTANT. Οι Μπολσεβίκοι όταν αργότερα κατέλαβαν την εξουσία στη Ρωσία μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917, έβαλαν στο αρχείο τις αξιώσεις του Τσάρου Νικολάου Β' για την Κωνσταντινούπολη και τα Στενά ως αναχρονιστικές. Τα φρούρια των Δαρδανελλίων παρά το τρομερό σφυροκόπημα που δέχθηκαν επί πολλές ημέρες από τα πολεμικά του Αγγλο-Γαλλικού στόλου, ελάχιστες ζημιές υπέστησαν. Είναι σαφής και κατηγορηματικός ο Αμερικανός Πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Henry Morgenthau ως προς το ζήτημα αυτό, αφού ο ίδιος στις 15 Φεβρουαρίου 1915, περιώδευσε ένα-ένα τα φρούρια των Δαρδανελλίων συνοδευόμενος από τον Εμβέρ. Την ίδια γνώμη έχει και ο Καναδός Καθηγητής της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Trent, στο Οντάριο του Καναδά STUART ROBSON. Κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 26 Φεβρουαρίου μέχρι 18 Μαρτίου έγινε προσπάθεια να εκκαθαρισθούν τα ναρκοπέδια στην είσοδο των Στενών. Παρά την πολυήμερη προσπάθεια δεν μπόρεσαν να ανακαλύψουν και να αλιεύσουν όλες τις νάρκες, πράγμα που επρόκειτο να έχει οδυνηρές συνέπειες για τον Αγγλο-Γαλλικό στόλο. Σύμφωνα με τον Ουϊνστον Τσώρτσιλ στις 18 Μαρτίου 1915 η συμμαχική αρμάδα από 17 θωρηκτά (ντρέντνοτ) με επικεφαλής το υπέρ-θωρηκτό Queen Elizabeth, ακολουθούμενο από τα θωρηκτά Αγαμέμνων, Λόρδος Νέλσον και Ίνφλεξιμπλ υπό την ηγεσία του ναυάρχου De Robeck κινήθηκε μεγαλόπρεπα προς την είσοδο των Στενών κάτω από ένα εκτυφλωτικό φως του ηλίου πλέοντας σε καταγάλανα νερά. Από απόσταση 13 χιλιομέτρων τα τηλεβόλα των θωρηκτών εξαπέλυσαν καταγισμό πυρός κατά των εξωτερικών φρουρίων των Στενών, σε λίγο προστέθηκε και το πυρ των υπολοίπων πολεμικών του στόλου. Τα τηλεβόλα των Τουρκικών οχυρών απάντησαν και εκείνα και το πυρ γενικεύθηκε. Τα τεράστια σκάφη μετακινούνται συνεχώς και μέσα σε στήλες ύδατος από τις βολές των Τουρκικών πυροβολαρχικών βομβάρδιζαν προς τα φρούρια με όλα τους τα τηλεβόλα, τα οποία καλύφθηκαν από νέφη σκόνης και καπνού που τα διέσχιζαν εκτυφλωτικές αστραπές. Το θέαμα σύμφωνα με τον Τσώρτσιλ ήταν μεγαλειώδες και συναρπαστικό. Και όλα αυτά εκτυλίσσοντο σε μικρή απόσταση από τα μέρη όπου πριν από πολλούς αιώνες αντηχούσαν οι πολεμικές ιαχές Ελλήνων και Τρώων. Λίγο πριν από τις 14.00 μ.μ. το πυρ των πυροβολαρχικών των φρουρίων έχει σχεδόν σιγίσει· ορισμένα όμως φρούρια εξακολουθούν έστω μεμονωμένα να βάλλουν ακόμη· η αιτία είναι η έλλειψη πυρομαχικών. Τότε ένας συμμαχικός στολίσκος από ναρκαλιευτικά προχωρεί μέσα στα Στενά για να εκκαθαρίσει τα ναρκοπέδια. Όταν όμως τα θωρηκτά που ακολουθούσαν έφθασαν στο λαιμό των Στενών στη περιοχή του Τσανακ Καλέ, το στενότερο σημείο των Δαρδανελλίων, συνέβη η καταστροφή. Ήταν 4.20 όταν το θωρηκτό Ίνφλεξιμπλ (Inflexible) προσέκρουσε σε νάρκη, μετά από τρία λεπτά συνέβη το ίδιο στο θωρηκτό Ίρρεζιστίμπλ (Irresistible) το οποίο και βυθίστηκε. Ενώ το Γαλλικό θωρηκτό Μπουβιέ (Bouvet) ανατινάχθηκε από τις εύστοχες βολές των τηλεβόλων του φρουρίου Αναντολού Χαμιντιέ (Anadolu Hamidie), που ήταν επανδρωμένο αποκλειστικά από Γερμανούς. Το θωρηκτό Ωκεανός (Ocean) που έσπευσε προς βοήθεια του Ίρρεζιστίμπλ βυθίστηκε επίσης από νάρκη· επλήγη επίσης και το Γαλλικό θωρηκτό Γκωλουά (Gaulois). Η απώλεια τριών θωρηκτών, οι σοβαρές ζημιές που υπέστησαν άλλα τέσσερα καθώς και η καταβύθιση πολλών τορπιλλοβόλων και άλλων μικροτέρων σκαφών, έκαναν τον ναύαρχο De Robeck που συγκλονίστηκε από το θέαμα των πλοίων που εβυθίζοντο και άκουγε τις

φωνές των ναυαγών να διακόψει την επιχείρηση. Αποφασίστηκε όμως να συνεχισθεί· αλλά την επόμενη φορά με την συμμετοχή και χερσαίων δυνάμεων. Είχε δίκιο συνεπώς το Ελληνικό Επιτελείο όταν έλεγε ότι για να ευδοθεί η εκστρατεία κατά των Δαρδανελίων, έπρεπε να γίνει συνδυασμένη επιχείρηση ναυτικών και χερσαίων δυνάμεων. Το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από τις 18 Μαρτίου 1915 που απέτυχε με παταγώδη τρόπο η προσπάθεια παραβίασεως των Στενών αποκλειστικά με ναυτικές δυνάμεις, μέχρι τις 25 Απριλίου 1915 που έγινε η πρώτη απόβαση χερσαίων δυνάμεων από Αγγλο-Γάλλους στο νότιο άκρο της χερσονήσου της Καλλιπόλεως, δεν το άφησε ανεκμετάλλευτο ο Γερμανός στρατηγός Όθων Λίμαν Φον Σάντερς (Offo Liman von Sanders), που ήταν επικεφαλής των 500 Γερμανών της στρατιωτικής αποστολής στην Τουρκία καθώς και των Τουρκικών στρατευμάτων που ήταν επιφορτισμένα με την άμυνα της περιοχής. Όπως σχετικά αναφέρει ο Σπύρος Β. Μαρκεζίνης στο μνημειώδες ιστορικό του έργο με τίτλο "ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ" ο Λίμαν Φον Σάντερς κατά το διάστημα αυτό διήνυσε εκατοντάδες χιλιόμετρα με αυτοκίνητο, χρησιμοποίησε τορπιλλοβόλα, περιώδευσε έφιππος, πολύ συχνά και πεζός όταν δεν μπορούσε να κάνει διαφορετικά προκειμένου να επισημάνει τα επίκαιρα σημεία για απόβαση. Οι 24 ώρες του ημερονυκτίου του εφαινόταν λίγες, διότι είχε ως αξίωμα, ότι ο εχθρός που επιχειρεί απόβαση πρέπει οπουδήποτε να βρει αντίσταση. Έπρεπε να προετοιμάσει την άμυνα ακτών συνολικού μήκους 150 περίπου μιλίων, και διέθετε 84.000 άνδρες από τους οποίους σύμφωνα με τις τουρκικές εκθέσεις μάχιμοι ήταν 62.000. Κατά την εποχή εκείνη ο Λίμαν Φον Σάντερς χρησιμοποίησε ως ένα από τους βοηθούς του τον Αντισυνταγματάρχη τότε Μουσταφά Κεμάλ. Ήταν μόλις 34 ετών και η εκστρατεία της Καλλιπόλεως υπήρξε γι' αυτόν χωρίς αμφιβολία η πρώτη μεγάλη ευκαιρία της ζωής του. Είχε αναμιχθεί στο κίνημα των Νεοτούρκων αλλά ήταν παραγκωνισμένος. Η ευθύνη που ανέλαβε στην Καλλίπολη και ο εξαιρετικός τρόπος με τον οποίο την έφερε σε πέρας τον έκαναν τότε γνωστό και στους Τούρκους και διεθνώς. Χάρης στις άοκνες προσπάθειες του Λίμαν Φον Σάντερς η χερσόνησος της Καλλιπόλεως μεταβλήθηκε σε ένα σύστημα χαρακωμάτων, προχωμάτων, αμυντικών γραμμών, οχυρών πάσης φύσεως και συρματοπλεγμάτων. Την άμυνα της χερσονήσου είχε αναλάβει η 5η Τουρκική στρατιά που είχε δημιουργηθεί για τον σκοπό αυτό. Η οποία είχε το Στρατηγείο της στην Καλλίπολη, αποτελούμενη από πέντε μεραρχίες με συνολική δύναμη 80.000 άνδρες, που μπορούσε να ενισχυθεί ταχύτατα από δεκαπέντε (15) μεραρχίες στην Ασιατική ακτή, την Θράκη και στην πόλη της Σμύρνης. Επί πλέον σύμφωνα με την Διεύθυνση της Ιστορίας Στρατού του Γενικού Επιτελείου, άλλες έξι (6) μεραρχίες στις οποίες είχε ανατεθεί η φύλαξη των Στενών του Βοσπόρου μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως εφεδρεία. Η συνολική συνεπώς Τουρκική δύναμη που μπορούσε να διατεθεί για την άμυνα της Καλλιπόλεως, υπερέβαινε τις 200.000 άνδρες. Έναντι αυτών των δυνάμεων οι Αγγλο-Γάλλοι μπόρεσαν να συγκεντρώσουν στα νησιά του Αιγαίου Ίμβρο, Τένεδο και Λήμνο 80.000 άνδρες, από τους οποίους 65.000 Βρεττανοί και 17.000 Γάλλοι. Η χερσόνησος της Καλλιπόλεως αποτελεί το δυτικό τμήμα των Δαρδανελίων, έχει μήκος 75 χιλιόμετρα και πλάτος που κυμαίνεται από 6 μέχρι 18 χιλιόμετρα. Καλύπτεται από όρη, χωρίς εκτεταμένες πεδιάδες εκτός από το δυτικό της άκρο, εμφανίζει σειρά από οροπέδια που έχουν ύψος από 150 έως 200 μέτρα, με κωνικές κορυφές, όπως το Μπουργάζ Τεπέ με 472 μέτρα και το υψηλότερο σημείο της περιοχής Ακί ή Ατσι Μπαμπά με ύψος 225 μέτρα, που έγινε περίφημο από τις λυσσώδεις μάχες που διεξήχθησαν μεταξύ Βρεταννών και Τούρκων για την κατάληψή του. Το νότιο τμήμα της χερσονήσου που ορίζεται βόρεια από τον εγκάρσιο διάδρομο μεταξύ του όρμου του Κίλια και τις εκβολές του Ασμάν Ντερέ, πλησίον του Γκαμπά Τεπέ, περιλαμβάνει το οροπέδιο του Κιλίντ Μπαχρ, που δεσπόζει στο λαιμό των Στενών όπου και το ομόνυμο φρούριο απέναντι ακριβώς από το Τσανάκ Καλέ, στην κατάληψη του οποίου απέβλεπε η χερσαία επιχείρηση προκειμένου να εξουδετερωθεί το εμπόδιο για τον είσπλου του Αγγλο-Γαλλικού στόλου στην Θάλασσα του Μαρμαρά (Προποντίδα) και μέσω αυτής να αγκυροβολήσει μπροστά στην Κωνσταντινούπολη ώστε με την απειλή των τηλεβόλων να υποχρεωθεί η τελευταία να αλλάξει στρατόπεδο. Όσοι επιχειρούν να πραγματοποιήσουν απόβαση στο τμήμα αυτό, είτε στην δυτική είτε στην ανατολική ακτή ευρίσκονται μπροστά σε εντελώς απόκρημνα αντερείσματα που ορθώνονται όπως τα τείχη. Μία σειρά από μικρές αμμώδεις περιοχές οι οποίες δεσπόζονται από

απόκρημνα αντερείσματα εκτείνεται κατά μήκος της παραλίας αυτής, όπως εκείνες που είναι νότια του Γκαμπά Τεπέ και του Σεντ Ουλ Μπαχρ. Στην περίπτωση δε που οι επιτιθέμενοι μετά από επιτυχημένη απόβαση στις στενόμακρες αμμώδεις παραλίες νότια του Γκαμπά Τεπέ και του Σεντ Ουλ Μπαχρ καταφέρουν να φθάσουν στις κορυφές των απόκρημνων ακτών, θα βρεθούν μπροστά στον ορεινό όγκο του Ακί ή Ατσι Μπαμπά που φράσσει την περαιτέρω προώθηση προς το εσωτερικό της χερσονήσου εφόσον ο αντίπαλος το υπερασπίζεται σθεναρά. Αλλά και αν ακόμη καταφέρουν να υπερπηδήσουν και το εμπόδιο αυτό, θα χρειαστεί να διαβούν πέντε (5) έως (6) χαράδρες ακόμη τόσο βαθιές και τόσο απόκρημνες όσο και εκείνες του χωρίου Κριθιά και του Κερεβές Ντερέ που ευρίσκονται στους πρόποδες του Ακί ή Ατσι Μπαμπά, που για να τις καταλάβουν θα χρειαστούν μεγάλες προσπάθειες και σκληρές θυσίες, μέχρι να φθάσουν τελικά στο οροπέδιο του Κιλίντ Μπαχρ και να εξουδετερώσουν το ομώνυμο φρούριο που ήταν και ο αντικειμενικός σκοπός της εκστρατείας για να μπει στην Προποντίδα και να φθάσει στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί στη Μαύρη Θάλασσα και την Ρωσία ο ενωμένος Αγγλο-Γαλλικός στόλος. Αντιλαμβάνεται κανείς τις τρομακτικές δυσχέρειες του όλου εγχειρήματος, που δεν άφηναν περιθώρια για επιτυχία. Τούτο φάνηκε από την πρώτη στιγμή που πραγματοποιήθηκε στις 25 Απριλίου 1915 η απόβαση αγγέλων από Βρεταννούς, Αυστραλούς, Νεοζηλανδούς, που έμειναν γνωστοί οι δύο τελευταίοι (Αυστραλοί-Νεοζηλανδοί) ως ANZACS από τα αρχικά τους, Ινδούς, Γάλλους, Σενεγαλέζους, στα προκαθορισμένα σημεία του νοτίου άκρου της χερσονήσου, και άρχισε αμέσως μία τραγωδία που επρόκειτο να διαρκέσει επί μήνες, μία τραγωδία που οδήγησε στον τάφο δεκάδες χιλιάδες άνδρες. Ο Ουίνστον Τσώρτσιλ σχετικά με την τραγωδία που εκτυλίχθηκε στα σημεία όπου είχαν γίνει αποβάσεις, αναφέρει χαρακτηριστικά τα εξής "Στον όρμο V όπου το μεταγωγικό Ράϊβερ - Κλάυδ προσαράζει στην αμμώδη ακτή για να αποβιβάσει παρακάμπτοντας τα υποβρύχια συρματοπλέγματα 2.000 άνδρες διαδραματίζονται τρομερές σκηνές. Εδώ η αμμώδης ακτή περιβάλλεται από υψώματα που αποτελούν ιδεώδεις αμυντικές θέσεις. Μέσα σε λίγα λεπτά, γράφει ο Τσώρτσιλ, έπεσαν οι περισσότεροι από τους μισούς από τους άνδρες που αποβιβάστηκαν. Όλη η περιοχή σπάρθηκε κυριολεκτικά από νεκρούς και από τραυματίες που πέθαιναν".

Ο πολεμικός ανταποκριτής Άσμηδ Μπάρτλετ που ευρίσκετο επάνω στο θωρηκτό Λονδίνο γράφει: "Από τους πρώτους τραυματίες, οι οποίοι αργότερα μεταφέρθηκαν με μία μεγάλη ατμάκατο πληροφορηθήκαμε τι διαδραματίστηκε κατά τις πρώτες εκείνες άγριες στιγμές. Οι αποβατικές λέμβοι είχαν φθάσει ήδη στην ακτή όταν ένα απόσπασμα από Τούρκους που είχε περιχαρακωθεί στο χείλος της παραλίας άνοιξε τρομερό πυρ εναντίον τους. Πολλοί από τους άνδρες που ανά 40 ή 50 ευρίσκοντο στις ασφυκτικά φορτωμένες λέμβους τραυματίστηκαν". Ένας Νεοζηλανδός που πήρε μέρος στη μάχη αφηγείται τις εντυπώσεις του στους Τάιμς ως εξής "Από τον όρμο ακουγόταν μία συνεχής βροντή. Το σφύριγμα των οβίδων των μεγάλων τηλεβόλων έγινε εντονώτερο. Όταν τέλος αναμίχθηκαν στη συναυλία και τα τηλεβόλα των 15 ιντσών, τότε δεν μας έμεινε τίποτε άλλο παρά να γεμίσουμε με χόρτο τα αυτιά μας. Ήταν απολύτως αδύνατον να ακούσουμε μία διαταγή αν και μας την ξεφώνιζαν κατά πρόσωπο. Τρεις ώρες διήρκεσε αυτός ο σφοδρός κανονιοβολισμός κατά την διάρκεια του οποίου κατορθώσαμε εντούτοις, με βαρειές είναι αλήθεια απώλειες, να αγκιστρωθούμε στερεά στη ξηρά". Από την πρώτη ημέρα της αποβάσεως (25/4/1915) των Αυστραλών και Νεοζηλανδών, στην αμμώδη παραλία του Γκαμπά Τεπέ που περιεβάλλετο από απόκρημνα βράχια, οι Τούρκοι εκτόξευσαν εναντίον των ANZACS που αριθμούσαν 12.000 άνδρες ισχυρές αντεπιθέσεις προκειμένου να τους ρίψουν στην θάλασσα. Δεν το πέτυχαν όμως, αλλά συγκράτησαν την περαιτέρω προέλασή τους. Ο Μουσταφά Κεμάλ που ήταν διοικητής της 19ης Τουρκικής μεραρχίας και ήταν συγκεντρωμένη στη περιοχή της Μαδύτου ως γενική εφεδρεία. Μόλις πληροφορήθηκε στις 25 Απριλίου 1915 την έναρξη εχθρικής αποβάσεως στην ακτή του Γκαμπά Τεπέ, συνειδητοποίησε ότι εάν τα στρατεύματα των ANZACS κατελάμβαναν τα υπερκείμενα υψώματα που δέσποζαν στην περιοχή του Τσουνούκ Μπαϊρ θα γίνοντο κύριοι της καταστάσεως, έτσι με δική του αποκλειστικά πρωτοβουλία τέθηκε επικεφαλής της μεραρχίας του και έσπευσε να τα καταλάβει. Όταν έφθασε στο απειλούμενο σημείο συνοδευόμενος από 200 άνδρες της εμπροσθοφυλακής της μεραρχίας του, μόλις

και μετά βίας μπόρεσε να αναχαιτίσει τις δυνάμεις των ANZACS που ανερχόντο ήδη στο ύψωμα του Τσουνούκ Μπαϊρ. Έρριψε στην μάχη διαδοχικά ολόκληρη την δύναμη της μεραρχίας του, και έτσι μπόρεσε μετά από απεγνωσμένη αντίσταση να κρατήσει τα υψώματα, τα οποία αν είχαν περιέλθει στους Νεοζηλανδούς και Αυστραλούς θα είχε δημιουργηθεί ενδεχομένως κρίσιμη κατάσταση για τις Τουρκικές δυνάμεις της χερσονήσου.

Στις 26, 27 και 28 Απριλίου 1915 συνεχίστηκαν με αμείωτη ένταση οι επιχειρήσεις στην χερσόνησο, με βαρύτερες απώλειες για τους επιτιθέμενους. Οι φοβερές μάχες που διεξήγοντο ήταν μία ατελείωτη σειρά από επιθέσεις και αντεπιθέσεις· οι μεν δυνάμεις των Αγγλο-Γάλλων να επιχειρούν να εκτοπίσουν τους Τούρκους από το οροπέδιο· οι δε Τούρκοι να επιχειρούν να τους πετάξουν στη θάλασσα. Κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 29, 30 Απριλίου και 1η Μαΐου διεκόπησαν προσωρινά οι μάχες για να αναπαυθούν και να ανασυγκροτηθούν και να λάβουν ενισχύσεις. Τις πρώτες ημέρες του Μαΐου αναζωπυρώθηκαν οι μάχες με ακόμη μεγαλύτερη αγριότητα. Προσπάθεια του Αγγλο-Γαλλικού στόλου να παραβιάσει τα Στενά κατέληξε και πάλι σε τραγωδία. Τρία Αγγλικά θωρηκτά: το Γολιάθ, το Τριούμφ και το Μάτζεστικ καταβυθίστηκαν. Ενώ κατά τις χερσαίες επιχειρήσεις που διεξήχθησαν κατά τους μήνες Ιούνιο και Ιούλιο με την ίδια όπως και πριν σφοδρότητα, τραυματίστηκε βαριά ο Γάλλος στρατηγός Γκουρβώ και αντικαταστάθηκε από τον Μπαγιού. Κατά μήνα Αύγουστο του 1915 το συμμαχικό εκστρατευτικό σώμα επιχείρησε μία τελευταία μεγάλη επίθεση με δώδεκα (12) μεραρχίες από τις οποίες δύο Γαλλικές, με αιφνιδιαστική απόβαση στον κόλπο της Σούβλας στο δυτικό άκρο της χερσονήσου της Καλλιπόλεως, πολύ βορειότερα από τα υπόλοιπα προγεφυρώματα, με αντικειμενικό σκοπό την αποκοπή των Τουρκικών δυνάμεων που είχαν παραταχθεί σε κάθε ένα από τα αρχικά προγεφυρώματα, η οποία αν επιτύγχανε μπορούσε να οδηγήσει σε νίκη των δυνάμεων της ANTANT. Και αυτή η μεγάλη επιχείρηση που διήρκεσε από τις αρχές Αυγούστου έως τις 22 Αυγούστου 1915, απέτυχε όπως και οι προηγούμενες με τεράστιες απώλειες για τους Αγγλο-Γάλλους. Τα χρονικά του Βρετανικού στρατού, γράφει ο Τσώρτσιλ, δεν αναφέρουν πιο συνταρακτική σελίδα από την μάχη στον όρμο της Σούβλας αυτήν την ημέρα. Ο συνταγματάρχης Σέσσιλ Άλλονσον που διηύθυνε την επίθεση, γράφει σχετικά στο ημερολόγιό του: "Και έτσι αρχίσαμε την επίθεση. Επάνω συναντήσαμε τους Τούρκους. Ο Λε Μαρσάν σκοτώθηκε από ένα κτύπημα με ξιφολόγχη στην καρδιά. Εγώ τραυματίστηκα επίσης από ξιφολόγχη στο πόδι. Ύστερα νομίζω ότι πολεμήσαμε επί δέκα λεπτά σώμα προς σώμα. Πολεμήσαμε με δαγκωματιές, με γροθιές και μεταχειριστήκαμε για να κτυπάμε τον εχθρό τα όπλα και τα περίστροφά μας. Κατόπιν οι Τούρκοι τράπηκαν σε φυγή. Κοίταξα ολόγυρά μου και αντιλήφθηκα ότι κανείς δεν μας υποστήριζε. Επέστρεψα στα χαρακώματα, έκανα την αναφορά μου στον στρατηγό και του τόνισα ότι είμαστε υποχρεωμένοι να υποχωρήσουμε αν δεν λάβουμε ενισχύσεις. Ο στρατηγός μου είπε αμέσως ότι οι επιθέσεις μας απέτυχαν σχεδόν σε όλα τα σημεία". Μετά την τελευταία μεγάλη αποτυχία του εκστρατευτικού σώματος των Αγγλο-Γαλλικών δυνάμεων οι επιχειρήσεις αποτελματώθηκαν, και οι μύγες και η δυσεντερία που κατά τους καλοκαιρινούς μήνες τους ταλαιπώρησαν αφάνταστα και η απογοήτευση τους εξουθένωσαν εντελώς. Έτσι από τον Οκτώβριο αποφασίστηκε η μεταφορά του Αγγλο-Γαλλικού στρατού στη Θεσσαλονίκη, και άρχισε η αποχώρηση των πρώτων μονάδων. Η οριστική εκκένωση της χερσονήσου της Καλλιπόλεως έγινε μεταξύ Δεκεμβρίου 1915 και Ιανουαρίου 1916. Η Εκστρατεία των Δαρδανελλίων υπήρξε καταστρεπτική για την ANTANT, από τους 410.000 Βρετανούς, Αυστραλούς, Νεοζηλανδούς, Ινδούς της Κοινοπολιτείας δεκάδες χιλιάδες έχασαν την ζωή τους ενώ οι υπόλοιποι από τις 210.000 που ήταν οι συνολικές απώλειες τραυματίστηκαν, αρρώστησαν ή καταχωρήθηκαν ως αγνοούμενοι. Ενώ από τους 80.000 Γάλλους που έλαβαν μέρος στην εκστρατεία 40.000 από 47.000 που ήταν οι συνολικές απώλειες έχασαν την ζωή τους και οι υπόλοιποι τραυματίστηκαν, αρρώστησαν και καταχωρήθηκαν ως αγνοούμενοι. Υπήρξε ευτύχημα για την Ελλάδα η μη συμμετοχή της στην εκστρατεία των Δαρδανελλίων, αποφεύχθηκε εθνική καταστροφή. Μία μικρή γεύση σχετικά με την Φρίκη της Εκστρατείας της Καλλιπόλης, μπορεί να αποκομίσει κανείς αν δει την κινηματογραφική ταινία που κυκλοφορεί και σε D.V.D. με τίτλο GALLIPOLI και πρωταγωνιστή τον MEL GIBSON. Η Τραγική αποτυχία της εκστρατείας των Αγγλο-Γάλλων στα Δαρδανέλλια είχε και άλλες δυσάρεστες

συνέπειες για την συμμαχική υπόθεση: ώθησε την Βουλγαρία του Τσάρου Φερδινάνδου προς την πλευρά των Κεντρικών Αυτοκρατοριών. Ενώ η Ρουμανία που ήταν έτοιμη να εισέλθει στον πόλεμο στο πλευρό της ANTANT, ανέβαλε τα σχέδιά της για το μέλλον εμμένοντας στην ουδετερότητα. Συγχρόνως η Σερβία που είχε αποκρούσει δύο εισβολές αυστρουγγρικών στρατευμάτων τον Αύγουστο και τους μήνες Νοέμβριο - Δεκέμβριο του 1914, τώρα αντιμετώπιζε ακόμη μεγαλύτερη από τις δύο προηγούμενες φορές απειλή, η οποία προήρχετο από την πανίσχυρη Γερμανο-Αυστριακή στρατιά του στρατάρχη Φον Μάκενσεν από 200.000 άνδρες, η οποία μετά την συντριβή των Ρώσων έσπευδε να συντρίψει και τους ατίθασους Σέρβους με την συνδρομή της Βουλγαρίας, προκειμένου οι Κεντρικές Αυτοκρατορίες να αποκτήσουν απ' ευθείας σύνδεση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία μέσω Βουλγαρίας.

Όταν στις 5 Οκτωβρίου 1915 η Σερβία δέχθηκε την επίθεση της στρατιάς του Φον Μάκενσεν από τον Βορρά και στις 11 του ίδιου μηνός την επίθεση 200.000 Βουλγαρικού στρατού από τα νότια, επειδή συνθλίβεται μέσα σ' αυτήν την σιδερένια λαβίδα και ευρίσκεται σε απόγνωση, ικετεύει την Ελλάδα να σπεύσει στο πλευρό της επικαλούμενη την Συνθήκη του Βουκουρεστίου του 1913, που υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα μέρη να σπεύδει το ένα σε βοήθεια του άλλου όταν το ένα από αυτά απειλείται από τρίτο κράτος. Το Ελληνικό Επιτελείο είχε την γνώμη ότι η Συνθήκη του Βουκουρεστίου αφορούσε την περίπτωση ενδοβαλκανικής συρράξεως, και όχι την περίπτωση παγκοσμίου συρράξεως. Ερμηνεία την οποία είχε υιοθετήσει και ο πρωθυπουργός της χώρας Ελευθέριος Βενιζέλος κατά το προηγούμενο έτος (1914), όταν ζητήθηκε δύο φορές από την Σερβία να την συνδράμει η Ελλάδα. Τώρα όμως κατά τον πρωθυπουργό είχαν αλλάξει τα δεδομένα διότι οι Αγγλο-Γάλλοι απέσυραν τις μεραρχίες τους από την Καλλίπολη και τις αποβίβαζαν στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης με σκοπό να βοηθήσουν τους Σέρβους. Το Επιτελείο όμως αντέτεινε ότι οι δυνάμεις των Αγγλο-Γάλλων που είχαν αποβιβαστεί στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης και ήσαν επιχειρησιακά έτοιμες να συγκρουστούν με την στρατιά του Φον Μάκενσεν και τους συμμάχους του Βουλγάρους ήσαν μόλις 30.000 άνδρες. Στο μεταξύ η Ελληνική Επιστράτευση που είχε κηρυχθεί στις 23 Σεπτεμβρίου 1915 την επομένη της Γενικής Επιστρατεύσεως της Βουλγαρίας, δεν είχε ολοκληρωθεί ακόμη (Οκτώβριος 1915). Αλλά και αν είχε ολοκληρωθεί η συνολική δύναμη του Ελληνικού στρατού δεν υπερέβαινε τις 150.000 άνδρες, από τους οποίους 100.000 έπρεπε να διατεθούν για την φύλαξη της ελληνοβουλγαρικής μεθορίου, καθόσο έτερη δύναμη από 250.000 Βουλγαρικού στρατού εκρατείτο ως εφεδρεία στο σημείο εκείνο, και μόνο 50.000 άνδρες μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν μαζί με τις 30.000 άνδρες του Αγγλο-Γαλλικού εκστρατευτικού σώματος για στρατιωτική υποστήριξη των Σέρβων. Δυνάμεις ανεπαρκείς για να συγκρατήσουν και να σώσουν τον Σερβικό στρατό από τις Γερμανο-Βουλγαρικές στρατιές που αριθμούσαν συνολικά 400.000 άνδρες, αλλά και να αποτρέψουν εισβολή του εν λόγω στρατού στο Ελληνικό έδαφος σε περίπτωση που η Ελλάδα αποφάσιζε να εισέλθει στον πόλεμο στο πλευρό της ANTANT. Τελικά επικράτησε η γνώμη του Επιτελείου και η επικρεμάμενη εισβολή απετράπη. Ό,τι είχε απομείνει από τον νικημένο Σερβικό στρατό υποχώρησε δίνοντας σκληρές μάχες με τους διώκτες του και κατέφυγε μέσω Αλβανίας στο Δυρράχιο, και από εκεί με τα πλοία της ANTANT μεταφέρθηκε στην Κέρκυρα για ανασυγκρότηση. Μετά από εννέα μήνες απραξίας οι Βούλγαροι και οι σύμμαχοί τους Γερμανοί έχοντας αντιληφθεί ότι οι συμμαχικές δυνάμεις της ANTANT που είχαν αναπτυχθεί στο Ελληνικό έδαφος της Μακεδονίας κατά μήκος της Ελληνο-Βουλγαρικής Μεθορίου, προετοιμάζοντο να επιτεθούν κατά της Βουλγαρίας για να μη μπορέσει να πλήξει από τα νότια την Ρουμανία που σχεδίαζε να εισέλθει στον πόλεμο στο πλευρό της ANTANT, για να τους προλάβουν επιτέθηκαν πρώτοι κατά μήνα Αύγουστο του 1916. Εισέβαλαν στο Ελληνικό έδαφος από τα δυτικά όπου αφού εκτόπισαν τους Σέρβους που είχαν αναπτυχθεί στον τομέα αυτό κατέβαλαν την Φλώρινα. Αλλά και από τα ανατολικά αφού εισήλθαν στο έδαφος της Ανατολικής Μακεδονίας απέκλεισαν τις δυνάμεις του Δ' Ελληνικού Σώματος Στρατού μέσα στις πόλεις Σέρρες, Δράμα και Καβάλα συνολικής δυνάμεως 9.000 ανδρών, το οποίο μετά από εντολή της κυβερνήσεως των Αθηνών δεν προέβαλε αντίσταση και μη έχοντας δυνατότητα διαφυγής δέχθηκε να μεταφερθεί στη Γερμανία και να παραμείνει εκεί μέχρι τέλους του πολέμου σε κατάσταση αιχμαλωσίας. Η κυβέρνηση των Αθηνών στην οποία δεν συμμετείχε ο

Ελευθέριος Βενιζέλος είχε τη γνώμη ότι το δόγμα της ουδετερότητας έπρεπε να τηρείται χωρίς παρεκκλίσεις από τους αδύναμους, οι οποίοι, όπως ο Σαίξπηρ λέει με το στόμα του Άμλετ στο ομώνυμο Θεατρικό Έργο : είναι επικίνδυνο να μπερδεύονται στις συγκρούσεις των ισχυρών του κόσμου τούτου.

Η εμμονή στο δόγμα της ουδετερότητας μετά την εισβολή και κατοχή ελληνικών εδαφών στη Μακεδονία από Γερμανο-Βουλγαρικές δυνάμεις, δεν είχε πλέον κανένα νόημα. Η αντίληψη ότι εάν εξήρχετο η Ελλάδα από την ουδετερότητα μπορούσε να υποστεί την μοίρα της Σερβίας του 1915 και την μοίρα της Ρουμανίας που συνετρίβη από τις δυνάμεις των κεντρικών Αυτοκρατοριών κατά το χρονικό διάστημα Αυγούστου-Δεκεμβρίου 1916, δεν ευσταθούσε διότι στην Μακεδονία είχαν συγκεντρωθεί ισχυρές δυνάμεις της ANTANT που απέκλειαν ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Κατά συνέπεια το κίνημα ομάδας αξιωματικών στη Θεσσαλονίκη τον Σεπτέμβριο του 1916 υπέρ της εξόδου της χώρας από την ουδετερότητα, και η προσχώρηση σ' αυτό του Ελευθερίου Βενιζέλου στις 9 Οκτωβρίου του ιδίου έτους ήταν αναμενόμενη. Η συγκρότηση από τον Βενιζέλο κυβερνήσεως Εθνικής Αμύνης είχε ως επακόλουθο να διαιρεθεί η Ελλάδα σε δύο κράτη: εκείνο των Αθηνών και εκείνο της Θεσσαλονίκης.

Αναπόφευκτη κατόπιν τούτου ήταν η μετά από πιέσεις των δυνάμεων της ANTANT, παραίτηση από τον θρόνο του Κωνσταντίνου στις 30 Μαΐου 1917 και η αυτοεξορία του που επακολούθησε. Έτσι από την 1η Ιουνίου 1917 το κράτος περιήλθε εξολοκλήρου υπό τον έλεγχο του ιδιοφυή Έλληνα Πολιτικού Ελευθερίου Βενιζέλου, ο οποίος αμέσως κήρυξε γενική επιστράτευση προκειμένου η Ελλάδα να συμμετάσχει το ταχύτερο δυνατόν με τις δυνάμεις της ANTANT στο Μακεδονικό Μέτωπο κατά του κοινού εχθρού, ώστε να μπορεί από θέσεως ισχύος να διαπραγματευθεί με τους αυριανούς νικητές τις ελληνικές αξιώσεις για εδαφικές προσαρτήσεις που θα καθιστούσαν την Ελλάδα μεγάλη περιφερειακή δύναμη στη Μεσόγειο. Το 1916 υπήρξε το έτος της ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ για τους Γερμανούς από το ένα μέρος και για τους Γάλλους και Βρεταννούς από το άλλο. Κυρίαρχη θέση κατέχουν η μάχη του ΒΕΡΝΤΕΝ (VERDUN) και η μάχη του ΣΟΜ (SOMME) στο Δυτικό Μέτωπο. Με την πρώτη ο Φαλκενχάϊν επιχείρησε να επιβάλει στους Γάλλους μία μάχη τρομακτικής αφαιμάξεως, προκειμένου να τους εξαναγκάσει να αποσυρθούν από τον πόλεμο με χωριστή ειρήνη αφήνοντας τους Βρεταννούς μόνους. Υπήρξε πολύμηνη μάχη που στοίχισε και στους δύο αντιπάλους συνολικά 700.000 νεκρούς και τραυματίες. Σε όλη δε την διάρκεια του πολέμου ο τομέας του VERDUN κόστισε συνολικά και στους δύο αντιπάλους 1.500.000 νεκρούς και τραυματίες. Μεταξύ 12 Ιουνίου και 23 Ιουνίου 1916 δημιουργήθηκε ρήγμα στις γραμμές άμυνας των Γάλλων και ενώ ο Φαλκενχάϊν ήταν έτοιμος να ρίψει τις εφεδρείες του στο κενό που είχε δημιουργηθεί για να εκμεταλλευτεί το ρήγμα, η έφοδος του Ρώσου στρατάρχη Αλεξέϊ Μπρουσίλωφ στο Ανατολικό Μέτωπο κατά των Αυστρο-Ουγγρικών στρατευμάτων στις 4 Ιουνίου 1916 είχε ως αποτέλεσμα να καταρρεύσει ταχύτατα το μέτωπο και να συλλάβει 400.000 αιχμαλώτους. Ο Φαλκενχάϊν που φοβήθηκε ότι η Αυστροουγγαρία υπήρχε κίνδυνος να τεθεί εκτός μάχης και να αποσυρθεί από τον πόλεμο, ανέστειλε την έφοδο κατά των Γάλλων στο ρήγμα του VER DUN και απέσπασε ισχυρές δυνάμεις από τις εφεδρείες του για να επιτεθούν στους Ρώσους που πίεζαν τους Αφβούργους αφόρητα. Έτσι όμως έχασε την ευκαιρία να συντρίψει τους Γάλλους και να κερδίσει η Γερμανία τον πόλεμο. Είναι η δεύτερη φορά μετά την μάχη του Μάρνη που οι Ρώσοι σώζουν τους Γάλλους και μαζί με αυτούς και την ANTANT. Η μάχη του ΣΟΜ (SOMME) που άρχισε την 1η Ιουλίου 1916 με επίθεση των Βρεταννών κατά των Γερμανών με σκοπό να ανακουφισθούν οι Γάλλοι στον τομέα του Βερντέν, μόνο την πρώτη ημέρα μάχης είχαν 60.000 απώλειες σε νεκρούς και τραυματίες και συνολικά σε όλη την διάρκεια της πολύμηνης αναμέτρησης οι απώλειες για τους Βρεταννούς ανήλθαν σε 600.000 νεκρούς και τραυματίες. Η μάχη του SOMME ήταν μία ΚΟΛΑΣΗ την οποία οι Άγγλοι δεν επρόκειτο να λησμονήσουν ποτέ. Αυτό συνέβαινε σε όλες τις μάχες του Α' Παγκοσμίου Πολέμου διότι οι αντίπαλοι χρησιμοποιούσαν κατά κανόνα νεαρά άτομα ηλικίας 16-17-18-19-20-21-22 ετών, που επιχειρούν με μπαγιονέτες να καταλάβουν τα χαρακώματα με τα θηριώδη συρματοπλέγματα που είχαν ακίδες όπως είναι τα ξυράφια και που πίσω από αυτά τα πολυβόλα τους θέριζαν πριν προλάβουν να διανύσουν μερικά μέτρα μπροστά από τα χαρακώματά

τους. Οι προπαγανδιστές που εξήπταν την φαντασία των νεαρών για ηρωϊκά κατορθώματα και δόξα ατελεύτητη, παρέλειπαν να τους πουν ότι ο Πόλεμος ούτε Πανηγύρη - ούτε FIESTA - ούτε Χοροεσπερίδα - ούτε Pick Nick - ούτε Εκδρομή - ούτε Τουρισμός είναι. Αίμα, Δάκρυα, Θάνατος, Είναι. Δεν πρέπει συνεπώς να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι η ουδετερόφιλη μερίδα στην Ελλάδα έβλεπε την παγκόσμια σύρραξη με τόση βδελυγμία. Την κόλαση των χαρακωμάτων του Α' Παγκοσμίου Πολέμου μπορεί να αντιληφθεί κάποιος αμυδρά, εαν διαβάσει το αντιπολεμικό αφήγημα του Γερμανού συγγραφέα Έριχ Μαρία Ρεμάρκ (ERICH MARIA REMARQUE) με τίτλο "Ουδέν Νεώτερον Από Το Δυτικό Μέτωπο", που είναι μία προσωπική μαρτυρία της φρίκης από τις μάχες στα χαρακώματα της μιάς και της άλλης πλευράς των αντιμαχομένων.

Το 1917 είναι έτος συγκλονιστικών γεγονότων, δύο από τα οποία άλλαξαν την μορφή του κόσμου. Το Τρομερό Δίδυμο Χίντεμπουργκ - Λούντεντορφ που αντικατέστησε τον Φαλκενχάυν στις 29 Αυγούστου 1916 μετά από διαταγή του Κάιζερ, για να εξουδετερώσει τις επιθέσεις των Γάλλων και Άγγλων στο Δυτικό Μέτωπο και για να εξοικονομήσει εφεδρείες, περιόρισε το πλάτος του μετώπου αισθητά και κατασκεύασε μία αμυντική γραμμή με μεγάλο βάθος που σε ορισμένα σημεία έφθανε τα 15 χιλιόμετρα, που αποτελείτο από βαρεία συρματοπλέγματα, φωλεές πολυβόλων και τσιμεντένια πολυβολεία η οποία πήρε το όνομα Γραμμή ΖΙΓΚΦΡΙΝΤ (Siegfried Stellung). Την ισχύ της νέας αμυντικής γραμμής των Γερμανών δοκίμασαν σύντομα οι Γάλλοι όταν στις 16 Απριλίου 1917 επιτέθηκαν με 1.000.000 άνδρες για να την διασπάσουν, μέσα στις δύο πρώτες μέρες είχαν 120.000 απώλειες. Ο Γαλλικός στρατός που είχε εξουθενωθεί από τις τρομακτικές απώλειες στασίασε. Η στάση από μονάδα σε μονάδα επεκτάθηκε όπως η φωτιά στο σύνολο σχεδόν του Γαλλικού στρατού και διήρκησε από τις 29 Απριλίου έως τις 10 Ιουνίου 1917. Με τεράστια προσπάθεια ο Γάλλος στρατάρχης Πεταίν κατάφερε να κατευνάσει τους στασιαστές χρησιμοποιώντας την πειθώ αλλά και βία μέσα. Είναι άγνωστος ο αριθμός εκείνων που εκτελέστηκαν από τα στρατοδικεία. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αν οι Γερμανοί γνώριζαν σχετικά με την Στάση στον Γαλλικό στρατό και είχαν ενεργήσει αμέσως επίθεση, χωρίς δυσκολία θα είχαν προωθηθεί προς το Παρίσι και θα είχαν κατακλύσει την Γαλλία. Έτερο σημαντικό γεγονός ήταν η παραίτηση του Τσάρου Νικολάου Β', που σήμανε και το τέλος της Δυναστείας των Ρωμανώφ στη Ρωσία. Είχε συνεπώς δίκιο ο άξεστος αλλά διορατικός μουζικός από την Σιβηρία Γρηγόρης Εφίμοβιτς Ρασπούτιν, όταν συνιστούσε στην Τσαρική Οικογένεια να μην μπει η Ρωσία στον πόλεμο. Αλλά και όταν είχε μπει συμβούλευε να βγει, διότι όπως έλεγε ο πόλεμος θα κατέστρεφε και την Ρωσία και την Δυναστεία. Δεν είναι άσχετη η δολοφονία του για τις θέσεις αυτές που υποστήριζε. Την διαχείριση των πολιτικών πραγμάτων ανέλαβε Προσωρινή Κυβέρνηση που προήρχετο από την Δούμα (Ρωσική Βουλή), της οποίας κυριότερος εκπρόσωπος ήταν ο Βουλευτής της Δούμας Αλέξανδρος Κέρενσκυ, που έγινε και Πρωθυπουργός μετά από λίγους μήνες. Υπήρξε βραχύβια όμως διότι δεν συνειδητοποίησε ότι ο Ρώσικος λαός επιθυμούσε διακαώς ειρήνη με οποιοδήποτε τίμημα, πράγμα που είχαν αντιληφθεί οι Μπολσεβίκοι υπό τον Λένιν που κατέλαβαν την εξουσία τον Οκτώβριο ιδίου έτους (1917), μετά από επανάσταση λαού και στρατού λόγω της κολοσσιαίας οικονομικής και κοινωνικής εξαθλιώσεως στην οποία είχε περιέλθει η χώρα από την συνεχιζόμενη παράταση του πολέμου.

Ένα άλλο γεγονός τεράστιας σημασίας ήταν η είσοδος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής στον πόλεμο υπέρ της ANTANT τον Απρίλιο του 1917. Οι Η.Π.Α. χάρις στην θαυμάσια οργανωμένη Αμερικανική βιομηχανία κατάρθωσαν να δημιουργήσουν σχεδόν από το μηδέν ένα τεράστιο και αξιόμαχο στρατό. Αμερικανικές μεραρχίες που συγκροτούντο με καταπληκτική ταχύτητα ενίσχυαν συνεχώς με εκατοντάδες χιλιάδες άνδρες και με τόννους εφοδίων που εκφορτώνοντο στα γαλλικά λιμάνια το Αμερικανικό εκστρατευτικό σώμα στην Ευρώπη υπό τον στρατηγό Πέρσιγκ, το οποίο από την είσοδο των Η.Π.Α. στον πόλεμο και σε διάστημα ενός έτους υπερέβη το ένα εκατομμύριο άνδρες και έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην τελευταία φάση του πολέμου το 1918. Εάν δεν είχαν εισέλθει οι Η.Π.Α. στον πόλεμο είναι βέβαιο ότι η Γερμανία στηριζόμενη στην γραμμή ΖΙΓΚΦΡΙΝΤ και έχοντας υπό τον έλεγχο τις αχανείς εκτάσεις της Ρωσίας και τον σιτοβολώνα της Ουκρανίας, μπορούσε να παρατείνει τον πόλεμο για πολλά χρόνια· ο οποίος έτσι θα αποτελματωνόταν. Και ενώ η Ευρώπη

πνίγεται κυριολεκτικά στο αίμα της η Ελλάδα κατάφερε να μην παρασυρθεί από την λαίλαπα. Τούτο οφείλεται στο ότι ο Εθνικός Διχασμός - η σύγκρουση μεταξύ δύο αντιθέτων πολιτικών θέσεων σχετικά με το αν η Ελλάδα έπρεπε να εισέλθει στον πόλεμο ευθύς εξ αρχής υπέρ της μίας πλευράς, ή αν έπρεπε να αναμείνει τις εξελίξεις και να ενεργήσει αναλόγως· όσο και αν φαίνεται περίεργο είχε και ένα θετικό αποτέλεσμα. Καθυστέρησε την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο. Μπήκε το τελευταίο έτος του πολέμου (1918) με ακέραίες τις δυνάμεις της και με υψηλό ηθικό έχοντας επικεφαλής ένα ιδιοφυή πολιτικό και μία στρατιά από 200.000 λόγχες που άστραφτε και βρόνταγε. Πρώτο λαμπρό δείγμα του νέου στρατού που δημιουργήθηκε ήταν η μάχη του Σκρά ντι Λέγκεν (προεξή του Σκρα) που έγινε στην 17 Μαΐου 1918 στην οποία οι Έλληνες διέπρεψαν ιδιαίτερος. Προηγήθηκε στις 16 Μαΐου σφοδρός 24ωρος κανονιοβολισμός των Βουλγαρικών αμυντικών θέσεων και στις 4.55 το πρωί της 17 Μαΐου πίσω από το κινητό φράγμα του πυροβολικού εξαπολύθηκε η έφοδος των Ελληνικών ταγμάτων. Πέρασαν σαν σίφουνας το φράγμα του Βουλγαρικού πυροβολικού και μέσα σε 10 λεπτά το τάγμα Παπαγιάννη κατέλαβε με έφοδο την κορυφή του Σκρα. Τα άλλα τάγματα έφθασαν επίσης πολύ γρήγορα τους πρώτους αντικειμενικούς σκοπούς τους. Τόσο γρήγορα μάλιστα που το Αγγλο-Γαλλικό πυροβολικό νομίζοντας ότι τα Ελληνικά τάγματα που είχαν καταλάβει τα οχυρώματα ήσαν εχθρικά άρχισε να βάλει εναντίον τους. Οι Έλληνες όμως δεν πτοήθηκαν και συνέχισαν την ακάθεκτη έφοδο μέχρι που κατέλαβαν ολόκληρο το συγκρότημα προς γενική κατάπληξη και θαυμασμό. Οι απώλειες όμως ήσαν πολύ βαρείες: συνολικά 2.600 άνδρες. Η υπέροχη συνεισφορά των Ελλήνων στη κοινή συμμαχική προσπάθεια επαναλήφθηκε το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους (1918) κατά την γενική έφοδο που κατέληξε στην Συνθηκολόγηση της Βουλγαρίας στις 29 Σεπτεμβρίου 1918. Οι απώλειες όμως και πάλι ήσαν βαρείες: συνολικά 3.400 άνδρες. Στις 30 Οκτωβρίου 1918 ο Άγγλος Κάλθορν υπέγραψε με την Τουρκία την ανακωχή του Μούδρου, ως αναπόφευκτη συνέπεια για τις ήττες που είχε υποστεί από τους Άγγλους στα μέτωπα της Παλαιστίνης, Συρίας και Μεσοποταμίας μετά από σκληρή και παρατεταμένη αντίσταση που δημιούργησε πολλά προβλήματα στους νικητές. Σύμφωνα με τους όρους της ανακωχής στις 13 Νοεμβρίου 1918, οι συμμαχικοί στόλοι της ANTANT εισέπλευσαν στην Προποντίδα (θάλασσα του Μαρμαρά). Μαζί με τα πλοία αυτά εισέπλευσε και ο Αβέρωφ, τι θρυλικό ελληνικό θωρηκτό, που κατεναυμάχησε την Τουρκική αρμάδα κατά τον πρώτο Βαλκανικό πόλεμο. Ο Ελληνικός πληθυσμός της Κωνσταντινουπόλεως αλλόφρων από ενθουσιασμό χαιρέτησε το ένδοξο πολεμικό, που αφού πέρασε μεγалоπρεπα μπροστά από την παράταξη των συμμαχικών πολεμικών, αγκυροβόλησε απέναντι ακριβώς από την Αγία Σοφία και τα Σουλτανικά Ανάκτορα του Ντολμά Μπαξέ. Στις 3 Νοεμβρίου 1918 υπέγραψε και η Αυστροουγγαρία ανακωχή με τους συμμάχους. Στις 11 Νοεμβρίου 1918 και η Γερμανία υπέγραψε ανακωχή με τους συμμάχους, μετά από την αποτυχία της τελευταίας μεγάλης προσπάθειά της μεταξύ Μαρτίου-Ιουλίου 1918 να διασπάσει το Δυτικό Μέτωπο με 1.000.000 επί πλέον άνδρες που μετέφερε από το Ανατολικό Μέτωπο μετά την συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκη, που υπέγραψε στις 3 Μαρτίου 1918 με εκπροσώπους των Μπολσεβίκων. Έτσι τυπικά έληξε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος που εκτός από τα αναρίθμητα θύματα και τις τεράστιες οικονομικές καταστροφές που προκάλεσε έθεσε σε κίνηση κοινωνικές δυνάμεις, που από καιρό πριν επιζητούσαν να γίνουν ρυθμιστές στις παγκόσμιες εξελίξεις και να αλλάξουν το κοινωνικό status quo με βίαια μέσα - επανάσταση, για ένα καλύτερο όπως πίστευαν κόσμο. Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος είναι επίσης ο τροχός που έθεσε εκ νέου σε κίνηση μία ιδέα - την Μεγάλη Ιδέα των Ελλήνων όπως είναι ευρύτερα γνωστή η πολιτική και συγχρόνως στρατιωτική προσπάθεια για ενοποίηση όλων των Ελληνικών - χριστιανικών πληθυσμών που ευρίσκοντο και στις δύο ακτές του Αιγαίου κάτω από την ίδια στέγη - να υλοποιηθεί έστω και προσωρινά. Ο σπόρος για την ενσωμάτωση της ΙΩΝΙΑΣ στην Ελληνική Επικράτεια ερρίφθη για πρώτη φορά από τους Άγγλους τον Φεβρουάριο του 1915, όταν είχε ανακύψει το ζήτημα σχετικά με την συμμετοχή Ελληνικού εκστρατευτικού σώματος στην εκστρατεία κατά των Δαρδανελλίων. Οπότε τώρα μετά τις βαρείες θυσίες που υπέστησαν οι Έλληνες στη κοινή προσπάθεια των δυνάμεων της ANTANT να ανατρέψουν τους αντιπάλους τους στο Μακεδονικό Μέτωπο, είχε έλθει ο χρόνος για την εκπλήρωση της υπόσχεσης που τους είχε δοθεί όσον αφορά την ΙΩΝΙΑ ως επιβράβευση για την πίστη και την αφοσίωση που έδειξαν στην υπόθεση της Συμμαχίας. Η

τιμή αυτή ανήκει αποκλειστικά στον Ελευθέριο Βενιζέλο ο οποίος εκτός από μεγάλος πολιτικός υπήρξε και ποιητής και οραματιστής. Μόλις σίγησαν τα όπλα οι διπλωματικές αντιπροσωπίες των Νικητριών Δυνάμεων στην Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων άρχισαν πυρετωδώς εργασίες για την διαμόρφωση του κόσμου και προέκυψε με το Τέλος του Μεγάλου Πολέμου. Παλαιές Αυτοκρατορίες και Δυναστείες κατέρρευσαν: Τσαρική Ρωσία και η Δυναστεία των Ρωμανώφ, Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία και Αψβούργοι, Οθωμανική Αυτοκρατορία, ήσαν παρελθόν. Νέα Κράτη προέκυψαν. Ο Εμφύλιος Πόλεμος εμαίνετο στην αχανή Ρωσία μεταξύ Μπολσεβίκων υπό τον Λένιν και των Λευκών αντεπαναστατών. Οι ισχυροί του πλανήτη έκριναν ότι μία Νέα Τάξη Πραγμάτων έπρεπε να επιβληθεί. Ο Βενιζέλος ήταν από τους πρώτους που έσπευσε στο Παρίσι για να παρακολουθήσει από κοντά τις εργασίες της Συνδιασκέψεως για τα θέματα που αφορούσαν άμεσα την Ελλάδα, για να μπορεί να επηρεάσει με την πληθωρική προσωπικότητά του θετικά τις εξελίξεις. Τρεις ήσαν οι προσωπικότητες που κυριάρχησαν στην Συνδιάσκεψη των Παρισίων: Γούντροου Ουίλσον, Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, Ντέιβιντ Λόυντ Τζώρτζ, Πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρεταννίας, Ζωρζ Κλεμανσώ, Πρωθυπουργός της Γαλλικής Δημοκρατίας. Εκείνος από τους τρεις που κινούσε τα νήματα της Συνδιασκέψεως δεν ήταν ο ιδεαλιστής Πρόεδρος των Η.Π.Α. Ουίλσον, αλλά ο αυταρχικός, οξυδερκής, πληθωρικός και αρκετά ευέλικτος Πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρεταννίας Ντέιβιντ Λόυντ Τζώρτζ.

Αυτούς τους τρεις ισχυρούς μεγάλους ηγέτες επιχείρησε να επηρεάσει ο Βενιζέλος. Για να επιτύχει τον στόχο του χρησιμοποίησε όλη του την γοητεία όταν υποδέχεται τους καλεσμένους του στο ξενοδοχείο Μερσεντές και εύρισκε πάντοτε χρόνο να καλλιεργεί φιλικές σχέσεις ακόμη και με το κατώτερο προσωπικό σημαντικών ξένων αντιπροσωπειών, πάντοτε διαθέσιμος, πάντοτε πειστικός, ο Βενιζέλος ήταν ένας από τους αστέρες της Συνδιασκέψεως. Ο Χάρολντ Νίκολσον ένας από τους Βρεταννούς εμπειρογνώμονες έγραφε γι' αυτόν σχετικά στον πατέρα του "Αυτός και ο Λένιν είναι οι μόνες πραγματικές φυσιογνωμίες της Ευρώπης. Η ομιλία του ήταν ένα περίεργο κράμα από γοητεία, ρεαλισμό, πολιτική διεθνούς εμβέλειας, πατριωτισμό, θάρρος, φιλολογία - μα πάνω απ' όλα, ήταν αυτός ο ίδιος ο μεγαλόσωμος, γεροδεμένος, χαμογελαστός άνδρας, με μάτια που άστραφταν πίσω από τα γυαλιά του και με ένα τετράγωνο σκούφο από μαύρο μεταξωτό ύφασμα στο κεφάλι". Πολύ γρήγορα απέκτησε φήμη ότι είναι μετριοπαθής, σοφός και ηγετική φυσιογνωμία. Η φήμη του αυτή εστηριζέτο στο ότι διεπνέετο από ενθουσιώδη ειλικρίνεια και ισχυρή θέληση, την οποία συνδύαζε με γοητεία στη συμπεριφορά και διπλωματικότητα στην πολιτική του, που του επέτρεπε να ασκήσει την μεγαλύτερη δυνατή πίεση υπέρ των ελληνικών διεκδικήσεων. Επιδείκνυε απόλυτη διάθεση συνεργασίας σε περιφερειακά ζητήματα, όπως στο ζήτημα της Κοινωνίας των Εθνών για το οποίο έδειχναν ενδιαφέρον οι Ηνωμένες Πολιτείες, για το ζήτημα της εμπλοκής των Γάλλων στην εμφύλια διαμάχη μεταξύ Κόκκινων και Λευκών στη νότια Ρωσία και συγκεκριμένα υπέρ των τελευταίων, για το ζήτημα της Κύπρου για το οποίο η Μεγάλη Βρεταννία έδειχνε όπως και η Ελλάδα ενδιαφέρον αλλά και για άλλα θέματα, ελπίζοντας ότι έτσι θα εξασφαλίσει την πλήρη υποστήριξή τους έναντι της Ιταλίας που έδειχνε να ενδιαφέρεται εξίσου με την Ελλάδα για την Μικρά Ασία. Ο Τσάπλε Σέϋμους Αμερικανός αντιπρόσωπος στην Συνδιάσκεψη τον περιέγραψε ως εξής: Μπορώ να καταλάβω πως απέκτησε την φήμη του μεγάλου πολιτικού ηγέτη. Με αυτόν τον τρόπο: αντιλαμβανόμενος ότι το ισχυρότερο όπλο του θα ήταν η δική μας πίστη στην εντιμότητά του, πήρε την απόφαση να ανοίξει τα χαρτιά του και να μας μιλήσει με απόλυτη ειλικρίνεια - και αυτό νομίζω ότι έκανε. Η ιδιοφυΐα αυτής της πολιτικής θυμίζει σχεδόν Βίσμαρκ. Αν είχε επιχειρήσει καμία από τις διπρόσωπες συναλλαγές που κάνουν διάφοροι άλλοι, θα είχε αποτύχει· τώρα έχει όλη μας την συμπαράσταση. Η πολιτική του διακρίνεται για την μερτιοπάθειά της. Αντιθέτως ο Βρεταννός εμπειρογνώμων Χάρολντ Νίκολσον αν και είναι γοητευμένος από τον Βενιζέλο, έχει την γνώμη ότι έχει επεκτατικές βλέψεις όπως και πολλοί άλλοι, αλλά ότι είναι περισσότερο ανθρωπιστής από όλους αυτούς, ότι έχει μια εξαιρετική ευφυΐα έτοιμη οποιαδήποτε στιγμή να την χρησιμοποιήσει για επίθεση, και ότι διακρίνεται από μία πραότητα κάτω από την οποία όμως κρύβεται μία ατσάλενη θέληση για επιβολή. Μέσα στα πλαίσια της ευέλικτης πολιτικής που είχε καθιερώσει ο Βενιζέλος επειδή ήθελε να κερδίσει την εύνοια του Ζώρτζ

Κλεμανσώ και της Γαλλίας σχετικά με το Μικρασιατικό ζήτημα που τον ενδιέφερε, έδειξε προθυμία στο να στείλει δύο (2) μεραρχίες τον Ιανουάριο του 1919 για να ενισχύσει τους Γάλλους που είχαν αποβιβαστεί στην Οδησό τον Δεκέμβριο του 1918 προκειμένου να βοηθήσουν τους Ρώσους του Λευκού Στρατού του Ντενίκιν κατά των Μπολσεβίκων στην Ουκρανία. Η εκστρατεία αυτή αν και είχε οικτρό τέλος, ενίσχυσε την θέση του στην Συνδιάσκεψη των Παρισίων. Δεν χρειάστηκε να πείσει τον Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής Γούντροου Ουίλσον υπέρ των ελληνικών θέσεων, διότι ήταν ο εμπνευστής και υποστηρικτής της ιδέας για την αυτοδιάθεση των Εθνών και συνεπώς και των μικρασιατικών πληθυσμών ελληνικής καταγωγής που διατελούσαν υπό Τουρκική κυριαρχία. Δεν χρειάστηκε επίσης να καταβάλει ιδιαίτερη προσπάθεια για να πείσει τον Λόυντ Τζώρτζ σχετικά με τις ελληνικές θέσεις για την Μικρά Ασία: ήταν έτσι και αλλιώς ένθερμος υποστηρικτής των Ελλήνων διότι ήταν πεπεισμένος ότι η Ελλάδα ήταν ανερχόμενη δύναμη στην Ανατολική Μεσόγειο και οι Έλληνες, ένα ρωμαλέο, δραστήριο και αναπτυσσόμενο Έθνος, σε αντίθεση με το Τουρκικό Έθνος για το οποίο είχε την γνώμη ότι ήταν σε παρακμή. Την αυτή με το Λόυντ Τζώρτζ άποψη για τους Τούρκους είχε και ο Βενιζέλος ο οποίος σε συζήτηση που είχε με τον Γεώργιο Σρέϊτ, υπουργό των Εξωτερικών της Ελλάδος το έτος 1915, φέρεται όπως αναφέρει σχετικά ο Παύλος Καρολίδης στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους να εδήλωσε τα εξής "δεν ήταν ικανοποιημένος με την Συνθήκη του Βουκουρεστίου και δεν θεώρησε ότι με αυτήν είχαν οριστικά διευθετηθεί οι υποθέσεις των Βαλκανίων και της Ανατολής. Απλά είχε γίνει το πρώτο σταθερό βήμα μίας έστω μακροχρόνιας ανακωχής, που κατά την άποψή του, θα προετοιμάζε αργότερα την οριστική λύση του Ανατολικού ζητήματος, δηλαδή ή την οριστική διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ή την επιβολή σ' αυτήν ισοπολιτείας για όλους ανεξαιρέτως τους λαούς που την κατοικούσαν. Το συμπέρασμα αυτό το στήριζε στην εσωτερική κατάσταση του Οθωμανικού κράτους, που εξαιτίας της ετερογενούς συστάσεως και της θεοκρατικής του υποστάσεως, δεν διέθετε το αναγκαίο έρεισμα για αναγέννηση και εκσυγχρονισμό και αδυνατούσε να συναγωνιστεί με τα νεοσύστατα σφριγηλά κράτη που το περιέβαλλαν. Σ' αυτό συντελούσαν και άλλα καθαρά βιολογικά στοιχεία της Τουρκικής φυλής εκδηλούμενα στην εν γένει ιδιοσυγκρασία και νοοτροπία του λαού, που σε πολλές περιπτώσεις, όταν του δόθηκε η ευκαιρία να αναβαπτιστεί προς οποιαδήποτε εξέλιξη, παρέμεινε αδιάφορος, νωχελικός και απλός θεατής, αμέτοχος σε κάθε πρωτοβουλία και δράση. Ωστόσο είχε επικεφαλής υπέροχους ηγεμόνες και άλλους πολιτικούς, από τους οποίους οι περισσότεροι προήλθαν από διασταύρωση Τούρκων με αλλόφυλες γυναίκες, ελληνικής, αλβανικής, κίρκασιακής ή σλαβικής καταγωγής, που μάταια θυσιάστηκαν για την Τουρκική Αναγέννηση". Με δεδομένη την πεποίθηση ο Λόυντ Τζώρτζ σε μία Ελληνική αναγέννηση, την οποία σε κάθε ευκαιρία προωθούσε ο Βενιζέλος, αγνοούσε τις προειδοποιήσεις στρατιωτικών και πολιτικών συμβούλων μεταξύ των οποίων και ο Τσώρτσιλ: ότι το μελετόμενο εγχείρημα για αποστολή Ελληνικού στρατού στη Σμύρνη για την προστασία του χριστιανικού πληθυσμού της περιοχής ήταν μη ρεαλιστικό και έκρυβε πολλούς κινδύνους για τους Έλληνες, διότι θα προσέκρουε στον Τουρκικό Εθνικισμό ο οποίος θα αφυπνίζετο από το σοκ που είχε υποστεί μετά την πρόσφατη μεγάλη ήττα στον Παγκόσμιο Πόλεμο όταν ο ιστορικός αντίπαλος θα πατούσε το πόδι του στις ακτές της ΙΩΝΙΑΣ. Ο Λόυντ Τζώρτζ δεν πτοήθηκε από τις αντίθετες εισηγήσεις των συμβούλων του, είχε πεισθεί ότι η νέα Ελλάδα επρόκειτο να γίνει ο φορέας των Βρετανικών συμφερόντων στην Ανατολική Μεσόγειο, η δύναμη στην οποία θα μπορούσε να στηριχτεί η Μεγάλη Βρετανία εάν επρόκειτο να διατρέξουν κίνδυνο οι επικοινωνίες της με την Ινδία ή η ελευθερία των Στενών. Η επιλογή της Ελλάδος για την στήριξη συμφερόντων στην Ανατολική Μεσόγειο δεν ήταν τυχαία: Ο Λόυντ Τζώρτζ ειδικά και όχι όλος ο πολιτικός κόσμος της Μεγάλης Βρετανίας επιθυμούσε να τιμωρήσει αυστηρά την Τουρκία, διότι ετόλμησε να γυρίσει την πλάτη στην Αγγλία σε μία περίοδο εξαιρετικά κρίσιμη για την ύπαρξή της με το να συμπαραταχθεί με τον επικίνδυνο αντίπαλό της. Για τον λόγο αυτό ήθελε να την απωθήσει στο εσωτερικό του υψιπέδου της Ανατολίας και να αφήσει τους Έλληνες κυρίαρχους στα παράλια της Μικράς Ασίας, στα Στενά του Ελλησπόντου και στη Θράκη. Υπέροχο Όραμα. Πόσο όμως ήταν εφικτό όταν εβασίζετο σε μία εσφαλμένη προϋπόθεση όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων : ότι το Τουρκικό Έθνος δεν επρόκειτο να αντιδράσει και ότι θα αποδέχετο την μοίρα του; Μετά από

μαραθώνιες συζητήσεις μεταξύ των Τριών Μεγάλων της Συμμαχίας Γούντροου Ουίλσον - Λόυντ Τζώρτζ - Ζωρζ Κλεμανσώ ο κύβος ερρίφθη. Στις 6 Μαΐου 1919 αποφασίσθηκε η άμεση απόβαση Ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη· κατόπιν τούτου ενημερώθηκε η Ελληνική Κυβέρνηση για να προετοιμασθεί σχετικά. Στρατιωτικοί κύκλοι όμως της Συμμαχίας δεν συμερίζοντο την αισιοδοξία των Τριών Μεγάλων: ο εκπρόσωπος της Μεγάλης Βρεταννίας στη Σμύρνη Α. Ντίξον (Α. Dixon), απηύθυνε στους ανωτέρους του μία σοβαρή προειδοποίηση "Αν οι Έλληνες αποβιβάσουν στη Σμύρνη, το αίμα θα τρέξει άφθονο". Και άλλοι όμως αντιπρόσωποι της ANTANT στη Τουρκία όπως ο στρατηγός Φρανσέ Ντ' Εσπεραί και ο ναύαρχος Κάλθορν έκαναν παρόμοιες δυσσιώνες προβλέψεις τονίζοντας σχετικά "Οι δυνάμεις κατοχής δεν διακινδυνεύουν να εμπλακούν σ' έναν ανταρτοπόλεμο;". Ο στρατηγός μάλιστα του Βρεταννικού Επιτελείου Η Wilson εκτιμά ότι πρόκειται για ένα σοβαρό σφάλμα "Οι Τούρκοι δεν πρόκειται να αποδεχτούν ποτέ την εγκατάσταση Ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία". Η απόφαση όμως έχει ληφθεί και οι εξελίξεις είναι ραγδαίες : στις 14 Μαΐου 1919 αποσπάσματα συμμαχικού στρατού υπό την διοίκηση του ναυάρχου Κάλθορν αποβιβάστηκαν και κατέλαβαν τα οχυρά της Σμύρνης για να αποτραπεί Τουρκική αντίδραση κατά την επικείμενη απόβαση Ελληνικού στρατού στην πρωτεύουσα της ΙΩΝΙΑΣ. Οι ειδήσεις για την άφιξη Ελληνικού στρατού διαδόθηκαν ταχύτατα. Κατά την διάρκεια της νύκτας μερικές χιλιάδες Τούρκοι συγκεντρώθηκαν στα υψώματα του Μπαχρί-Μπαμπά, κοντά στο εβραϊκό νεκροταφείο, όπου άναψαν φωτιές και κτυπούσαν τύμπανα σε ένδειξη διαμαρτυρίας καλώντας συγχρόνως τον μουσουλμανικό πληθυσμό σε αντίσταση. Τα χαράματα της επομένης 15 Μαΐου 1919 τα ελληνικά θωρηκτά Αβέρωφ και Λήμνος, συνοδευόμενα από μεταγωγικά σκάφη, αγκυροβόλησαν στον κόλπο της Σμύρνης. Τα πρώτα Ελληνικά στρατιωτικά τμήματα αποβιβάστηκαν γύρω στις επτά το πρωί. Πλήθη κόσμου είχαν κατακλύσει την προκουμαία σείοντας ελληνικές σημαίες και ζητωκραυγάζοντας δυνατά τους φαντάρους που πατούσαν την Ιερή Γη της ΙΩΝΙΑΣ για πρώτη φορά από την εποχή του Βασιλιά της Σπάρτης Αγησιλάου, μέσα σ' ένα παραλήρημα χαράς, συγκίνησης και πατριωτικής έξαρσης, ενώ οι καμπάνες των εκκλησιών κτυπούσαν εκκωφαντικά και οι σειρήνες των πλοίων σφύριζαν δαιμονιοδώς. Δυστυχώς η χαρά της απελευθέρωσης επρόκειτο πολύ σύντομα να επισκιασθεί και αμαυρωθεί από θλιβερά επεισόδια με πρωταγωνιστές τόσο Τούρκους όσο και Έλληνες. Ενώ Ελληνικά στρατιωτικά τμήματα διήρχοντο μπροστά από το Διοικητήριο και τον παρακείμενο Τουρκικό στρατώνα, κάποιος από την Τουρκική πλευρά έρριξε έναν πυροβολισμό κατά των Ελλήνων. Επακολούθησε πανδαιμόνιο πυροβολισμών και η συμπλοκή γενικεύτηκε όχι μόνο στο σημείο αυτό αλλά επεκτάθηκε σ' όλη την πόλη και τα περιχώρα. Ο τελικός απολογισμός ήταν 400 περίπου Τούρκοι νεκροί και τραυματίες και 100 περίπου Έλληνες. Μία εβδομάδα μετά τα θλιβερά επεισόδια της Σμύρνης η Ελληνική κατοχή επεκτάθηκε σε όλη την ενδοχώρα στη οποία συμπεριλαμβάνοντο η Μαγνησία, το Αϊδίνιο, το Αϊβαλί, η Τιρέ, ο Κασαμπάς, η Ναζλί, το Ακχισάρ, η Πέργαμος. Η επέκταση της κατοχής συνοδεύτηκε όπως και η πρώτη ημέρα της αποβάσεως στη Σμύρνη από σφαγές και πάσης φύσεως υπερβολές τόσο από την πλευρά των Τούρκων όσο και των Ελλήνων. Το Αϊδίνιο καταλήφθηκε από τους Έλληνες στις 27 Μαΐου 1919 και μεταξύ 29-30 Μαΐου εκκενώθηκε μετά από φρικώδεις σφαγές που διέπραξαν ένοπλα Τουρκικά σώματα σε βάρος του χριστιανικού πληθυσμού και ανακαταλήφθηκε στις 4 Ιουλίου 1919. Το αντάρτικο ήταν γεγονός. Οι ΚΑΣΣΑΝΔΡΕΣ επαληθεύτηκαν. Η απόβαση των Ελλήνων στη Σμύρνη προκάλεσε sock στην Τουρκική κοινή γνώμη. Συμβιβάστηκαν με την κατάληψη της Μοσούλης από τους Άγγλους. Συμβιβάστηκαν με την εγκατάσταση συμμαχικών στρατιωτικών δυνάμεων στη Θράκη και στα Στενά. Συμβιβάστηκαν με την παρουσία των Γάλλων στη Κιλικία. Συμβιβάστηκαν με την παρουσία των Ιταλών στην Αττάλεια. Δεν εννοούν όμως να συμβιβάσουν καθόλου με την κατοχή της Σμύρνης από τους Έλληνες. Θεωρούν ότι η παρουσία τους εκεί προσβάλλει την εθνική τους αξιοπρέπεια και τιμή και ότι αποτελεί προοίμιο ενσωμάτωσης της περιοχής στην Ελληνική Επικράτεια. Από τις 16 Μαΐου 1919 εκατοντάδες τηλεγραφήματα διαμαρτυρίας από όλα τα διαμερίσματα της χώρας φθάνουν στην Υψηλή Πύλη. Ο Σουλτάνος όπως ο ίδιος ομολογεί στον εξάδελφό του Αμπντούλ Μετζίτ "Κλαίει σαν γυναίκα". Στην Κωνσταντινούπολη όλοι οι χώροι διασκεδάσεως - κινηματογράφοι, μουσικά καφενεία, θέατρα, καζίνα

- καλούνται να κλείσουν σε ένδειξη πένθους. Ο Τύπος ουρλιάζει από λύσσα και οδύνη. Ακόμη και φιλοαντατικές εφημερίδες όπως η Sabah, η Istanbul εξηγείρονται κατά της κατοχής και με πρωτοσέλιδους τίτλους διακηρύσσουν ότι οι Τούρκοι δεν πρόκειται να δεχτούν ποτέ την απόσπαση της Σμύρνης από την Ανατολία. Ο μουσουλμανικός πληθυσμός της πρωτεύουσας εκδηλώνει την αγανάκτησή του με βιαιότητα. Από την μία έως την άλλη άκρη της Πόλης οργανώνονται δημόσιες συγκεντρώσεις και πορείες διαμαρτυρίας. Στις 19 Μαΐου 1919 γίνεται μία μεγάλη συγκέντρωση στην Κωνσταντινούπολη μπροστά από το Τέμενος του Φατίχ, με συμμετοχή πλήθους που υπερβαίνει τις 50.000.

Επάνω στο βήμα που περιβάλλεται από μαύρο ύφασμα μία γυναίκα ντυμένη στα μαύρα απευθυνόμενη στα πλήθη βροντοφωνάζει "Αδελφοί μου, αδελφές μου, αγαπητοί μου συμπολίτες, οι Τούρκοι ζουν σήμερα τις μελανότερες σελίδες της Ιστορίας τους, αλλά η αυγή είναι ήδη παρούσα μέσα στα σκοτάδια της νύκτας". Ήταν η Χαλιντέ Εντίπ, μία από τις πιο διάσημες συγγραφείς της χώρας. Στις 20 Μαΐου μία δεύτερη συγκέντρωση οργανώνεται στο Σκούταρι που ευρίσκεται στην ασιατική ακτή του Βοσπόρου, όπου οι παρευριστόμενοι συγκινημένοι από τις προτροπές των αυτοσχέδιων ρητόρων κλαίνε γοερά για τα πάθη της Τουρκίας. Την Παρασκευή 23 Μαΐου 200.000 άτομα συρρέουν στο Τέμενος του Σουλτάνου Αχμέτ, το πασίγνωστο "Μπλέ Τζαμί", όπου μετά από τις προτροπές των διοργανωτών της συγκέντρωσης ορκίζονται επίσημα ότι είναι πρόθυμοι να δώσουν την ζωή τους για την Σμύρνη.

Το κύμα της λαϊκής οργής ανησυχεί τους αντιπροσώπους της ANTANT. Την τελευταία εβδομάδα του Μαΐου τα συμμαχικά στρατεύματα κατοχής απαγορεύουν τις συγκεντρώσεις. Οι κάτοικοι όμως της Κωνσταντινουπόλεως αγνοούν την απαγόρευση και εξακολουθούν να συρρέουν στα Τεμένη. Στις 30 Μαΐου ένα τεράστιο πλήθος κατακλύζει εκ νέου το Τέμενος του Σουλτάνου Αχμέτ, όπου οι πιστοί προσεύχονται με θέρμη, μετά το πέρας της προσευχής ο ιμάμης τους καλεί με τρομερή φωνή παλλόμενη από συγκίνηση να κραυγιάσουν όλοι μαζί "Αλλαχ ου Ακμπάρ...Αλλαχ ου Ακμπάρ...Αλλαχ ου Ακμπάρ (Ο Θεός είναι Μεγάλος)". Ο Σουλτάνος Βαχιντεντίν επικροτεί τις λαϊκές διαδηλώσεις, αλλά συνιστά φρόνηση στους αξιωματικούς που παρουσιάζονται για να ζητήσουν διαταγές "Πρέπει να ανοίξουμε το στόμα μας, να υψώσουμε την φωνή μας, να απαιτήσουμε δικαιοσύνη. Ας προσέξουμε όμως να μην υψώσουμε το χέρι μας". Για να δείξει την δυσαρέσκειά του ο Σουλτάνος παύει προσωρινά τις διώξεις κατά των Νεοτούρκων που είχαν συλληφθεί μετά από απαίτηση των Συμμάχων και απολύει ορισμένους δημόσιους λειτουργούς ελληνικής καταγωγής. Δεν κάνει τίποτε άλλο. Ελπίζει ότι τα πράγματα μπορούν να διευθετηθούν με φιλικό τρόπο. Οι φιλοαντατικές εφημερίδες όπως μεταξύ των άλλων η Alemdar ικετεύουν την κυβέρνηση του Λονδίνου, να αντικαταστήσει τα Ελληνικά στρατεύματα στη Σμύρνη με Βρετανικά. Γεγονός είναι ότι η απόβαση Ελληνικών δυνάμεων στη Σμύρνη προκάλεσε πολιτικό σεισμό στη Τουρκία. Η κοινή γνώμη είχε την τάση να απομακρύνεται βαθμιαία από εκείνους που ετάσσοντο υπέρ μίας διευθετήσεως με τους Συμμάχους και να προσβλέπει περισσότερο προς αυτούς που ήσαν οπαδοί της εθνικής αντιδράσεως με βίαια μέσα. Οι πατριωτικές οργανώσεις πολλαπλασιάζονται με μεγάλη ταχύτητα, έστω και αν μεταξύ αυτών αναμιγνύονται και ομάδες με ληστρικές κατευθύνσεις. Οι επιδρομές τους και οι ενέδρες τους ταλαιπωρούν τους Έλληνες που αρχικά είχαν πιστεύσει ότι επρόκειτο για ένα στρατιωτικό περίπατο.

Έτσι οι δυνάμεις κατοχής εξαιτίας της αυξανόμενης Τουρκικής αντιστάσεως από 30.000 που ήσαν τον μήνα Μαΐο αυξήθηκαν σε 60.000 κατά τον μήνα Δεκέμβριο 1919. Τους πρώτους μήνες του 1920 αυξήθηκαν σε 90.000 και περί το τέλος του έτους εκείνου αυξήθηκαν σε 120.000 άνδρες. Ενώ κατά το τελευταίο έτος της μικρασιατικής περιπέτειας έφθασαν να αριθμούν 220.000 άνδρες. Η Μικρά Ασία είχε μεταβληθεί σε πύθο των Δαναΐδων που απορροφούσε συνεχώς δυνάμεις, οι οποίες δεν ήσαν ποτέ αρκετές για να καλύψουν τις διευρυνόμενες ανάγκες ενός αδηφάγου μετώπου. Ο περίπατος μεταβλήθηκε σε ΕΦΙΑΛΤΗ.

Το αδιέξοδο της Ελληνικής εμπλοκής διαπιστώνεται και στα συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν δύο ανεξάρτητες έρευνες που έγιναν το καλοκαίρι του 1919 από την Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή σχετικά με τα θλιβερά επεισόδια που έγιναν και πήραν μεγάλη έκταση κατά την απόβαση των

Ελληνικών στρατιωτικών τμημάτων στη Σμύρνη, και από τον στρατηγό Μιλν διοικητή των Βρετανικών δυνάμεων στην Τουρκία, σχετικά με τις ελληνοτουρκικές συγκρούσεις κατά μήκος της μεθορίου της ζώνης κατοχής που είχε οριστεί για τους Έλληνες. Οι έρευνες αυτές αναγκαστικά έθιξαν και το ευρύτερο ζήτημα της στρατηγικής θέσεως των Ελλήνων. Στο πόρισμα του στρατηγού Μιλν επισημαίνεται ότι "Το μεγαλύτερο μέρος των Τουρκικών δυνάμεων αποτελείται από οργανωμένες συμμορίες ληστών ενισχυμένες με οπλισμένους χωρικούς που τους έχουν διώξει από τα χωριά τους οι Έλληνες και που είναι αποφασισμένοι να εμποδίσουν την παραπέρα προέλαση των Ελλήνων. Αυτές οι ένοπλες δυνάμεις, οι οποίες ενισχύονται από τις τακτικές μονάδες του Τουρκικού στρατού, έχουν μεγάλη δύναμη. Η Τουρκική κυβέρνηση δεν ελέγχει αυτές τις δυνάμεις, που έχουν δεσμευτεί να διώξουν τους Έλληνες από την Ασία, και έτσι δεν μπορεί να επιμείνει (η Τουρκική Σουλτανική κυβέρνηση εννοείται) ώστε να αποσυρθούν από οποιαδήποτε ρητά καθορισμένη γραμμή. Οι Ελληνικές δυνάμεις, που σε πολλά σημεία έχουν προχωρήσει σε καθαρά Τουρκική περιοχή και σε εξαιρετικά δύσβατα εδάφη, είναι από άποψη τακτικής άσχημα τοποθετημένες και κάθε περαιτέρω προώθηση για να αποκτήσουν καλύτερες θέσεις θα συναντήσει πολύ μεγάλη αντίσταση η οποία για να καμφθεί θα απαιτηθούν σφοδρές μάχες. Ο ανταρτοπόλεμος θα κρατήσει όσο τα Ελληνικά στρατεύματα παραμένουν στο Σαντζάκι της Σμύρνης, και οποιαδήποτε παραπέρα προώθηση θα δημιουργήσει μεγαλύτερες δυσκολίες". Η Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή σχετικά με τα γεγονότα του Μαΐου που αποτελείτο από τον ναύαρχο Μπρίστολ για τις Ηνωμένες Πολιτείες, τον στρατηγό Μπυνού για τη Γαλλία, τον στρατηγό Χαίαρ για την Αγγλία, τον στρατηγό Ντάλλ' Ολιο για την Ιταλία και από τον συνταγματάρχη Μαζαράκη για την Ελλάδα ως Έλληνα παρατηρητή χωρίς ψήφο, υπέβαλε το πόρισμά της τον Οκτώβριο του 1919 το οποίο ήταν εξαιρετικά δυσμενές για τους Έλληνες. Εκτός του ότι τους θεωρούσε υπεύθυνους για τα γεγονότα που ακολούθησαν την απόβαση και για την αταξία και για την αιματοχυσία στο εσωτερικό κατά την διάρκεια της Ελληνικής προελάσεως, επανεξετάζοντας συνολικά το ζήτημα της Ελληνικής κατοχής στη Σμύρνη και την ευρύτερη περιοχή κατέληξαν στα εξής συμπεράσματα: Α) Ότι αν η στρατιωτική κατοχή της χώρας θα είχε ως μόνο στόχο την διατήρηση της ασφάλειας και της κοινωνικής ευημερίας, αυτή η κατοχή έπρεπε να ανατεθεί όχι σε Ελληνικά αλλά σε Συμμαχικά στρατεύματα, υπό την εξουσία του ανώτατου διοικητή της Συμμαχίας στη Μικρά Ασία. Β) Ότι η κατοχή από μόνους τους Έλληνες δεν έπρεπε να διατηρηθεί, εκτός αν η συνδιάσκεψη της ειρήνης ήταν αποφασισμένη να αναγγείλει την πλήρη και οριστική προσάρτηση της χώρας από την Ελλάδα. Γ) Ότι η καθαρή και απλή προσάρτηση όπως αναφέρεται πιο πάνω, θα ήταν αντίθετη με την αρχή που διακηρύσσει τον σεβασμό για τις εθνότητες, διότι στις κατεχόμενες περιοχές, εκτός από τις πόλεις της Σμύρνης και το Αϊβαλί, η υπεροχή του Τουρκικού στοιχείου απέναντι στο Ελληνικό ήταν αναμφισβήτητη. Είναι χρέος της Επιτροπής να επισημάνει το γεγονός ότι το εθνικό αίσθημα των Τούρκων, που έχει ήδη καταστήσει εμφανή την αντίστασή του, δεν θα αποδεχθεί ποτέ αυτή την προσάρτηση. Θα υποταχθεί μόνο στη δύναμη, δηλαδή μπροστά σε μία στρατιωτική επιχείρηση που η Ελλάδα μόνη της, δεν μπορεί να την πραγματοποιήσει με ελπίδα επιτυχίας". Το τελικό συμπέρασμα της Επιτροπής ήταν ότι είτε όλα είτε μέρος από τα Ελληνικά στρατεύματα θα έπρεπε το ταχύτερο να αντικατασταθούν με στρατεύματα Συμμαχικά, πολύ μικρότερα σε αριθμό. Και ότι όταν θα έχει γίνει αυτό, η Τουρκική Χωροφυλακή την οποία θα αναδιοργάνωνε ομάδα αξιωματικών της Συμμαχίας υπό την διοίκηση των οποίων θα τελούσε προκειμένου να εξασφαλιστεί η τάξη σε όλη την περιοχή, θα αποσύροντο τελικά τα Συμμαχικά στρατεύματα. Αυτό δηλαδή που συνιστούσε η Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή, όπως επίσης και η Βρετανική Υπάτη Αρμοστεία Κωνσταντινουπόλεως, δεν ήταν άλλο από τον τερματισμό της Ελληνικής κατοχής και την απόρριψη των Ελληνικών διεκδικήσεων στη Μικρά Ασία. Ο Βενιζέλος αντέδρασε έντονα στα δυσμενή για την Ελλάδα συμπεράσματα του πορίσματος της Διασυμμαχικής Ανακριτικής Επιτροπής λέγοντας ότι: η αταξία και τα επεισόδια στα σύνορα της Ελληνικής ζώνης δεν οφείλοντο καθόλου στην Ελληνική κατοχή αλλά στην αβεβαιότητα ως προς τις τελικές αποφάσεις της Συνδιάσκεψης για την ειρήνη στην Ανατολία. Και ότι η τάξη θα αποκαθίστατο αμέσως μόλις οι Τούρκοι συνειδητοποιούσαν ότι δεν επρόκειτο να βρουν υποστήριξη από μέλη της Συμμαχίας όταν θα υποκινούσαν ταραχές. Παρά

την φαινομενική αισιοδοξία ο Βενιζέλος ανησυχούσε για την παρατεινόμενη εκκρεμότητα σχετικά με την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης για την Ανατολία και σε μακροσκελή επιστολή του με ημερομηνία 27 Οκτωβρίου 1919 προς Λόυντ Τζωρτζ, του τονίζει ότι αν και έχει περάσει ένα έτος από την υπογραφή της Ανακωχής με την Τουρκία (30/10/1918) η μη υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης ενθαρρύνει τους Τούρκους Εθνικιστές να ενισχύουν συνεχώς τον τακτικό στρατό που συγκεντρώνουν. Και έτσι υπάρχει κίνδυνος εάν χρονοτριβίσει ακόμη περισσότερο η υπογραφή της σχετικής Συνθήκης, να μην είναι δυνατή πλέον η επιβολή των όρων της ειρήνης με στρατιωτικά μέσα. Την αγωνία και τους φόβους του για την οριστική διευθέτηση των Ελληνικών αξιώσεων σχετικά με την Μικρά Ασία εκμυστηρεύτηκε ο Βενιζέλος στον Άγγλο στρατηγό Henry Wilson, ο οποίος όπως ο ίδιος βεβαιώνει (Wilson) συμμερίστηκε τους φόβους του και του είπε με κάθε ειλικρίνεια ότι έχει μπλέξει πολύ άσχημα, επισήμανση με την οποία συμφώνησε και ο Βενιζέλος όπως ισχυρίζεται. Μόνη δε διέξοδο για να βγει από την δύσκολη θέση στην οποία είχε περιέλθει, ο Βενιζέλος δήλωσε στον στρατηγό Wilson ότι ήταν η άμεση χρησιμοποίηση των δώδεκα μεραρχιών του (120.000 άνδρες) εναντίον των 70.000 ανδρών του τακτικού στρατού των Τούρκων Εθνικιστών, και τον παρακάλεσε να εισηγηθεί ευνοϊκά για το ζήτημα αυτό στον Λόυντ Τζωρτζ. Και ενώ η εκκρεμότητα συνεχίζεται σχετικά με την ειρήνευση της Ανατολίας, κατά τους μήνες Ιανουάριο, Φεβρουάριο και Μάρτιο 1920 ισχυρά ένοπλα σώματα Τούρκων Εθνικιστών σαρώνουν την Κιλικία, η οποία τον Δεκέμβριο μήνα του προηγούμενου έτους (1918) είχε παραδοθεί από τον Άγγλο στρατηγό Allenby σε Γαλλικές Δυνάμεις κατοχής. Σε 1.200 ανέρχονται συνολικά οι απώλειες σε Γάλλους στρατιώτες και σε μερικές χιλιάδες μη Μουσουλμάνους πολίτες. Η Παρισινή εφημερίδα "Χρόνος" στις 15 Φεβρουαρίου 1920 με αφορμή τα δραματικά συμβάντα της Κιλικίας έγραψε σχετικά "Η Τουρκία ευρίσκεται στα χέρια των "Εθνικιστών", κληρονόμων της άλλοτε πολιτικής παρατάξεως "Ενωση - Πρόοδος". Μπορεί κάποιος να λυπάται ή να χαιρείται, να εγκρίνει ή να μην εγκρίνει τα αίτια, αλλά αυτό πολύ λίγο ενδιαφέρει: είναι γεγονός και πρέπει να γίνει αρχή αναγνώρισεως των γεγονότων. Στην Τουρκία ουδεμία άλλη οργάνωση υφίσταται τώρα, ικανή να ασκήσει την εξουσία. Το ζήτημα ευρίσκεται στο αν συντελεσθεί στην Τουρκία θετικό έργο και δεν υπάρχει άλλος τρόπος προς την επιτυχία, από το να επιτραπεί ειλικρινά στους Τούρκους Εθνικιστές να δοκιμάσουν. Στην Κιλικία, όπου η Τουρκική σημαία οφείλει να εξακολουθήσει να κυματίζει ευχόμεστε η Γαλλία να μην ζητήσει κανένα κυριαρχικό δικαίωμα μονίμου κατοχής". Δεν ήταν μόνο ο Γαλλικός Τύπος που πίεζε προς την κατεύθυνση της συνάψεως χωριστής συνθήκης ειρήνης με τους Τούρκους Εθνικιστές, ήσαν και ισχυροί οικονομικοί κύκλοι της Γαλλίας που πίεζαν προς την ίδια κατεύθυνση. Σχετικό τηλεγράφημα του Βενιζέλου προς τον τότε υπουργό των Εξωτερικών της Ελλάδος, κατά μήνα Μάρτιο του 1920 το επισημαίνει. Σύμφωνα δε με τον Έλληνα πρεσβευτή στο Παρίσι Άθω Ρωμάνο όπως αναφέρει σχετικά σε επιστολή του προς τον Βενιζέλο με ημερομηνία 24 Μαρτίου 1920, οι Ιταλοί όπως και οι Γάλλοι προσανατολίζονται ήδη προς σύναψη χωριστής συνθήκης ειρήνης με τους Εθνικιστές της Τουρκίας. Ενώ ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εξωτερικών Paleologue σχετικά με την εξωτερική πολιτική της Γαλλίας του εδήλωσε ρητά ότι "Η Γαλλία είναι Μουσουλμανική Δύναμη, έχει μεν τα ιδανικά της, δεν μπορεί όμως να ριψοκινδυνεύσει για την απελευθέρωση υποδούλων (υπονοώντας προφανώς τους Ελληνικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας). Ο κ. Λόυντ Τζωρτζ για λόγους εσωτερικής πολιτικής ακολουθεί πολιτική, την οποία δεν έχει την δύναμη να επιβάλει στην Ανατολή, αφού δεν διαθέτει προς τούτο επαρκείς στρατιωτικές δυνάμεις. Ίσως μετά από 15 ημέρες να αλλάξει γνώμη. Η Γαλλία είναι αναγκασμένη να λάβει υπόψη την πραγματική κατάσταση στην Τουρκία. Ο κ. Βενιζέλος, ο οποίος είναι τόσο συνετός, δεν μπορεί να παραβλέψει την πραγματικότητα, η οποία αναγκάζει την Γαλλία να έχει διαφορετική γνώμη από εκείνη του Λόυντ Τζωρτζ όσον αφορά το ζήτημα της ρυθμίσεως των πραγμάτων της Τουρκίας. Μακριά από το να είμαστε φιλότουρκοι, περιβάλλουμε πάντοτε με την αυτή συμπάθεια την Ελλάδα, αλλά δεν έχουμε τα μέσα να εξαναγκάσουμε τους Τούρκους να δεχτούν τόσο αυστηρές αποφάσεις και ως εκ τούτου δεν συμμεριζόμαστε την γνώμη του κ. Λόυντ Τζωρτζ". Στην επιστολή του αυτή ο Άθω Ρωμάνος καταλήγει ότι ο Paleologue είναι πεπεισμένος ότι η Γαλλία εκτίθεται σε κίνδυνο αποτυχίας, αν ακολουθήσει τον κ. Λόυντ Τζωρτζ στο Τουρκικό ζήτημα. Και ο

Πουανκαρέ μετέπειτα Πρωθυπουργός της Γαλλίας όταν ερωτήθηκε σχετικά από τον Έλληνα πρεσβευτή στο Παρίσι Άθω Ρωμάνο για τις αξιώσεις της Ελλάδος στη Σμύρνη και Θράκη, όπως αναφέρει σε μία από τις επιστολές του προς τον Βενιζέλο με ημερομηνία 25 Μαρτίου 1920, του δήλωσε πως η γνώμη του είναι ότι η Θράκη μέχρι την περιοχή της Τσατάλτζας πρέπει να παραχωρηθεί στην Ελλάδα. Όσον αφορά όμως την Σμύρνη παρ' όλα τα ιστορικά και εθνογραφικά δικαιώματα των ελλήνων, θα ήταν προτιμότερο, για γενικότερους λόγους, να έμενε στην Τουρκία. Φάσκει και αντιφάσκει ο Πουανκαρέ όταν λέει δεν έχει αντίρρηση για την κατοχή της Θράκης από τους Έλληνες, έχει όμως αντίρρηση για την κατοχή της Σμύρνης. Διότι έλεγχος των Στενών του Ελλησπόντου και του Βοσπόρου, για τον οποίο ενδιαφέρετο πρωτίστως η Αγγλία, δεν νοείται χωρίς παράλληλη κατοχή τόσο της Θράκης (Ανατολικής Θράκης) όσο και των παραλίων της Ιωνίας. Η Γαλλία όμως που δεν επιθυμούσε τον έλεγχο των Στενών από τους Βρεταννούς μέσω των Ελλήνων, παρενέβαλε διάφορα προσχήματα για να ματαιώσει το εγχείρημα. Όπως ο πρωθυπουργός Μιλεράν βεβαιώνει ο Άθω Ρωμάνος, ο Πουανκαρέ, δεν επιθυμούσε η Ελλάδα να αποκτήσει δικαιώματα στην Κωνσταντινούπολη. Βλέποντας ο Λόυντ Τζωρτζ ότι μόνο αυτός και ο Βενιζέλος είχαν απομείνει από όσους στην αρχή υποστήριζαν τον διαμελισμό της Τουρκίας, αν λάβουμε υπ' όψη ότι η Γαλλία και η Ιταλία είχαν αλλάξει πολιτική και αντί για τον διαμελισμό υποστήριζαν συνδιαλλαγή με τους Τούρκους Εθνικιστές και οι Ηνωμένες πολιτείες της Αμερικής μετά την σοβαρή ασθένεια του Προέδρου Γούντροου Ουίλσον δεν ενδιαφέροντο πλέον για τα πράγματα της Ευρώπης και της Εγγύς Ανατολής, αντιλαμβανόμενος τις τεράστιες δυσχέρειες που θα είχε μια εκστρατεία κατά των Τούρκων Εθνικιστών αποκλειστικά με Ελληνικά όπλα προκειμένου να εξαναγκασθούν να συμμορφωθούν με τους όρους της Συνθήκης Ειρήνης που σκόπευαν να τους επιβάλλουν, απευθύνθηκε στη στρατιωτική και ναυτική επιτροπή που έδρευε στις Βρυξέλλες υπό τον Στρατάρχη της Γαλλίας Φος, που διηύθυνε τις συμμαχικές στρατιές κατά τη τελευταία φάση του Πολέμου στο Δυτικό Μέτωπο κατά των Γερμανών, για να έχει την γνώμη του σχετικά με το κατώτερο όριο των στρατιωτικών δυνάμεων που απαιτούντο για να ειρηνεύσει η Ανατολία. Το υπόμνημα του Φος με ημερομηνία 30 Μαρτίου 1920 κατέληγε σε συμπέρασμα αποκαρδιωτικό για τους ενδιαφερομένους : κατά την γνώμη του απαιτούντο 27 μεραρχίες δηλαδή 500.000 άνδρες τουλάχιστον. Για να μπορέσει να διασκεδάσει τις ανησυχίες Βρεταννικών Πολιτικών και Στρατιωτικών κύκλων που δεν ασπάζοντο τις θέσεις του σχετικού με τον διαμελισμό της Τουρκίας, ο Λόυντ Τζωρτζ προσκάλεσε στο Λονδίνο τον Έλληνα Πρωθυπουργό για διαβουλεύσεις αλλά και για να δώσει συνεντεύξεις στους κύκλους αυτούς και να απαντήσει στα ερωτήματα που θα του έθεταν. Ο Τσώρτσιλ που ήταν ο κυριώτερος εκπρόσωπος των πολιτικών κύκλων που είχαν διαφορετικές απόψεις από εκείνες του Λόυντ Τζώρτζ, του έκανε στις 19 Μαρτίου 1920 την εξής ερώτηση: Μπορεί η Ελλάδα αποκλειστικά με δικές της στρατιωτικές δυνάμεις, χωρίς καμμία απολύτως οικονομική ή στρατιωτική ενίσχυση εκ μέρους της Μεγάλης Βρεταννίας εκτός μόνο από την παροχή όπλων και πολεμοφοδίων, να επιβάλει τους όρους της Συνθήκης Ειρήνης που θα υπογραφεί στους Τούρκους Εθνικιστές και στη Θράκη και στην Μικρά Ασία; Στην ίδια ερώτηση του Αρχηγού του Γενικού Αυτοκρατορικού Επιτελείου Ουίλσον και στην παρατήρηση εάν ο πόλεμος με τους Τούρκους Εθνικιστές διαρκέσει δέκα έως δέκα πέντε χρόνια, θα μπορέσει η Ελλάδα να αντέξει και να μην καταστραφεί σε ένα πόλεμο διάρκειας; Και στις δύο ερωτήσεις ο Βενιζέλος απάντησε χωρίς δισταγμό ότι η Ελλάδα είναι απολύτως ικανή να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της, και ότι κατά την δική του πρόβλεψη ο πόλεμος θα είναι βραχύβιος και όχι μακροχρόνιος. Ο Λόυντ Τζώρτζ παρά τις διαβεβαιώσεις του Βενιζέλου ότι η Ελλάδα ήταν σε θέση με τις δικές της αποκλειστικά δυνάμεις να επιβάλει τους όρους της Συνθήκης Ειρήνης, δίσταζε και ήταν αναποφάσιστος σχετικά με το αν θα έπρεπε να δοθεί ελευθερία κινήσεων στους Έλληνες προκειμένου να συντρίψουν τους Τούρκους Εθνικιστές στα ορμητήριά τους Άγκυρα, Σεβάστεια, Τραπεζούντα ή οπουδήποτε αλλού. Ήδη η κατοχή της Σμύρνης και της ευρύτερης Μικρασιατικής ενδοχώρας είχε καταδείξει πόσο δύσκολο ήταν το εγχείρημα αυτό με δεδομένη την σφοδρότατη ένοπλη αντίδραση των Τούρκων Εθνικιστών. Μία περαιτέρω διεύρυνση της Ελληνικής ζώνης κατοχής κατά μήκος των Μικρασιατικών παραλίων και προς το εσωτερικό του υψιπέδου της Ανατολίας, θα καθιστούσε το ήδη δυσεπίλυτο πρόβλημα σχεδόν

άλυτο. Το χρονικό διάστημα μεταξύ Νοεμβρίου 1919 και Ιουνίου 1920 όταν είχαν διαπιστωθεί οι τεράστιες δυσκολίες για τον διαμελισμό της Τουρκίας και την δημιουργία Ελληνικής ζώνης κατοχής στην ΙΩΝΙΑ, παρουσιάστηκε η μοναδική ευκαιρία για ειρηνική αξιοπρεπή απαγκίστρωση των Ελληνικών δυνάμεων κατοχής από την Σμύρνη καθώς και των υπολοίπων δυνάμεων της Συμμαχίας που παρέμεναν στην Κωνσταντινούπολη, τα Στενά και σε ορισμένα ακόμη σημεία της Ανατολίας, με ένα οποιοδήποτε εύσχημο πρόσχημα. Ότι δηλαδή εξέλειπαν πλέον οι λόγοι που επέβαλαν την κατοχή της Ανατολίας από τις Συμμαχικές δυνάμεις, ότι ομαλοποιήθηκε η κατάσταση, και ότι επιβάλλεται κατόπιν τούτου η σταδιακή αποχώρηση των δυνάμεων της Συμμαχίας με βάση κάποιο πρόγραμμα και μέσα σε ορισμένα χρονικά πλαίσια. Δεν έγινε όμως τούτο : διότι και ο Λόυντ Τζώρτζ και ο Βενιζέλος ανήκαν στην κατηγορία εκείνη των ισχυρών προσωπικοτήτων που δεν παραιτούνται εύκολα από τους πολιτικούς στόχους που έχουν θέσει στον εαυτό τους να πραγματοποιήσουν? και για τους οποίους έχουν μοχθήσει και έχουν παλέψει με φοβερές αντιξοότητες για να τους επιβάλλουν. Άλλωστε είχαν εκτεθεί στην κοινή γνώμη των χωρών τους, ο Βενιζέλος μάλιστα από το 1915, και δεν μπορούσαν τώρα να κάνουν πίσω. Εάν κάποιος τοποθετήσει δίπλα δίπλα φωτογραφίες της εποχής, στις οποίες να απεικονίζονται οι δύο μεγάλοι ηγέτες, θα διαπιστώσει χωρίς δυσκολία ότι και οι δύο προσωπικότητες υπερεκχειλίζουν από ευφυΐα, ενεργητικότητα και ακτινοβολία. Πρόκειται για ένα εκπληκτικό Δίδυμο, κάτι ανάλογο προς το τρομερό Δίδυμο Χίντεμπουργκ-Λούντεντορφ. Η ευκαιρία για επέκταση της ζώνης κατοχής των Ελλήνων στη Μικρά Ασία που τόσο πολύ επιζητούσε ο Βενιζέλος για να περιορίσει όπως νόμιζε την δράση των Τούρκων Εθνικιστών δόθηκε στις 14 προς 15 Ιουνίου 1920, όταν οι Τούρκοι Εθνικιστές προκάλεσαν για πρώτη φορά άμεσα τον Αγγλικό στρατό επιτιθέμενοι σε ένα τάγμα που στάθμευε στη περιοχή της Νικομήδειας, το οποίο διασώθηκε χάρις στο φράγμα πυρός που δημιούργησαν τα Βρετανικά πολεμικά που ναυλοχούσαν στο Βόσπορο. Μέχρι τότε όμως θα διεσώζετο; Ο Άγγλος στρατηγός Μιλν υπεύθυνος για τα Στενά τηλεγράφησε αμέσως στο Λονδίνο ζητώντας ενισχύσεις. Ο Αρχηγός του Αυτοκρατορικού Γενικού Επιτελείου Henry Wilson τηλεγράφησε στο Υπουργικό Συμβούλιο που συνήλθε επειγόντως στις 18 Ιουνίου, ότι οι μόνες διαθέσιμες στρατιωτικές δυνάμεις στη περιοχή ήταν οι Ελληνικές και για τον λόγο αυτό πρότεινε να χρησιμοποιηθεί μία Ελληνική μεραρχία για την άμυνα της Κωνσταντινουπόλεως. Ο Βενιζέλος που ευρίσκετο στο Λονδίνο από τις 14 του μηνός όταν κλήθηκε στο Υπουργικό Συμβούλιο και του ζητήθηκε η βοήθειά του, προσέφερε μία από τις μεραρχίες που εδρεύανε στη Δυτική Θράκη. Προσφέρθηκε επίσης να καλύψει την ασιατική ακτή των Στενών με την προώθηση μίας επί πλέον μεραρχίας από εκείνες που εδρεύανε στη περιοχή της Σμύρνης με προορισμό την Πάνορμο και την Προύσα. Κατόπιν τούτου του δόθηκε η άδεια από τον Λόυντ Τζώρτζ και Μιλλεράν να προελάσει έξω από τα όρια του Σαντζακίου Σμύρνης προς τις κοιλάδες του Έρμου και του Καύστρου έως το Αλασεχίρ (Φιλαδέλφεια). Οι επιχειρήσεις συνεχίστηκαν από τους Έλληνες όλο τον Ιούλιο μέχρι και τον Αύγουστο. Οπότε μετά την κατάληψη και του Ουσάκ που ευρίσκεται στο χείλος του οροπεδίου της Ανατολίας διακόπηκαν. Ενώ είχαν ατονήσει οι επιχειρήσεις στην Μικρά Ασία, περί τα τέλη του μηνός Ιουλίου 1920 μεταφέρθηκαν από εκεί δυνάμεις στην Ανατολική Θράκη, όπου από κοινού με εκείνες που ήταν ήδη στη περιοχή συνέθλιψαν τις δυνάμεις ατάκτων του Τούρκου αρχηγού των Εθνικιστών Τζαφάρ Ταγιάρ αιχμαλωτίζοντας και τον ίδιο. Στις 26 Ιουλίου 1920 εισήλθαν θριαμβευτικά στην Αδριανούπολη Ελληνικά στρατεύματα τερματίζοντας έτσι τις επιχειρήσεις. Η απόφαση για διεύρυνση της Ελληνικής ζώνης κατοχής προς τα ενδότερα της Ανατολίας, ήταν μοιραία. Μετά την απόφαση αυτή δεν μπορούσε να υπάρξει επιστροφή. Η Ελληνική προσπάθεια για εξαναγκασμό των Τούρκων Εθνικιστών να αποδεχθούν τους όρους της Συνθήκης Ειρήνης, ή θα επιτύχανε ή θα κατέληγε σε καταστροφή. Στις 10 Αυγούστου 1920 υπογράφηκε τελικά στις Σέβρες η Συνθήκη Διαμελισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Τουρκία περιορίστηκε στο υψίπεδο της Ανατολίας και σε μία λωρίδα γης στην Ανατολική Θράκη που εκτεινόταν μέχρι την γραμμή Τσατάλτζας. Η Συνθήκη προέβλεπε ένα ανεξάρτητο Αρμενικό κράτος και ένα αυτόνομο Κουρδικό στα ανατολικά. Η Σμύρνη και η ενδοχώρα της εκχωρήθηκε στην Ελλάδα η οποία όμως επί μία πενταετία θα παρέμενε υπό ονομαστική Τουρκική επικυριαρχία και εν συνεχεία μπορούσε να την προσαρτήσει η Ελλάδα, αν το

αποφάσιζε η τοπική Βουλή ή ένα δημοψήφισμα. Μόλις υπογράφηκε η Συνθήκη ο Γάλλος πολιτικός Ραιημόν Πουανκαρέ προέβη σε μία εύστοχη αλλά δυσοίωνη πρόβλεψη: Σέβρες είπε σημαίνει στα γαλλικά την εύθραυστη πορσελάνη, υπονοώντας ότι η Συνθήκη των Σεβρών ήταν ανεφάρμοστη και ότι δεν επρόκειτο να έχει διάρκεια. Ανεξάρτητα τούτου ο Βενιζέλος ήταν πανευτυχής. Ήταν η ωραιότερη στιγμή της ζωής του. Η Ελλάδα των δυο ηπείρων και των πέντε θαλασσών. Ένα όραμα για την πραγμάτωση του οποίου εφλέγετο, εδονείτο, επιρπολείτο μια ολόκληρη ζωή. Ένα όραμα που έστω ως νομικό γεγονός ήταν πραγματικότητα. Δεν αγνοούσε όμως ότι για να υλοποιηθεί θα έπρεπε να καταβληθεί και άλλη προσπάθεια και να απαιτηθούν και άλλες θυσίες, διότι η Σουλτανική κυβέρνηση που ήταν όμηρος των Συμμάχων στην Κωνσταντινούπολη μπορεί να την είχε υπογράψει, οι Τούρκοι όμως Εθνικιστές δεν επρόκειτο να την υπογράψουν ποτέ? εκτός αν εξαναγκάζοντο με στρατιωτικά μέσα. Ο Βενιζέλος ευρίσκετο στην ίδια θέση με τον μυθικό ήρωα Ιάσωνα, ο οποίος για να πάρει το χρυσόμαλλο δέρας θα έπρεπε προηγουμένως να σκοτώσει τον δράκο. Ο Λεωνίδας Παρασκευόπουλος που ήταν επικεφαλής των Ελληνικών δυνάμεων στην Μικρά Ασία κατά το τέλος του Αυγούστου 1920, έστειλε μια μακροσκελή αναφορά στον Βενιζέλο με την οποία τον προέτρεπε να δώσει εντολή για άμεση δράση κατά των Τούρκων Εθνικιστών που δεν αναγνώριζαν την Συνθήκη των Σεβρών, πριν ισχυροποιηθούν τόσο ώστε να είναι αδύνατη η κατανίκησή τους. Στην αναφορά του πρότεινε τα ακόλουθα: Πρώτα έπρεπε να καταληφθούν το Εσκή Σεχήρ (Δορύλαιο) και το Αφιόν Καραχισάρ και κατόπιν να προελάσει ο Ελληνικός στρατός προς την Άγκυρα και ίσως και προς το Ικόνιο. Η κατοχή των σημαντικών αυτών σιδηροδρομικών κόμβων προέβλεπε ότι θα αποστερούσε από τους Τούρκους Εθνικιστές τα κύρια μέσα ανεφοδιασμού, και ότι η κατάληψη της Άγκυρας θα αποτελούσε ένα "κολοσσιαίο ηθικό πλήγμα για τον εχθρό". Κατά την άποψή του η κεντρική Αλμυρά Έρημος της Μικράς Ασίας θα διαιρούσε τους Τούρκους Εθνικιστές σε δύο χωριστά και απομακρυσμένα μεταξύ τους σώματα με ανεπαρκείς και χρονοβόρες επικοινωνίες, και έτσι η αντίσταση των Εθνικιστών κατά την άποψή του θα κατέρρευε. Χωρίς όμως και να εξηγεί τι θα συνέβαινε σε περίπτωση που οι Εθνικιστές απεσύροντο στη Σεβάστεια ή στην Ερζερούμ ή πως θα μπορούσαν με ασφάλεια να καλυφθούν τόσο εκτεταμένες γραμμές συκοινωνιών ή που στήριζε την άποψή του ότι οι Εθνικιστές δεν επρόκειτο να προβάλλουν σοβαρή αντίσταση. Ως προς το τελευταίο ζήτημα τόσο ο ίδιος όσο και το σύνολο σχεδόν των Ελλήνων Αξιωματικών πεπλανημένα πίστευαν ότι οι Εθνικιστές δεν επρόκειτο να προβάλλουν σοβαρή αντίσταση, παρασυρμένοι προφανώς από την όχι σοβαρή αντίστασή τους κατά την τελευταία κεραυνοβόλο προέλαση των Ελλήνων. Η οποία οφείλετο όχι σε αδυναμία αντιστάσεως των Τούρκων Εθνικιστών στους προελαύνοντες Έλληνες, αλλά στο ότι κατά την περίοδο εκείνη η σύγκρουση μεταξύ Εθνικιστών και οπαδών του Σουλτάνου διεξήγεται με μεγάλη σφοδρότητα. Η πλάνη αυτή του Ελληνικού Επιτελείου επρόκειτο μετά από μερικούς μήνες να αποκαλυφθεί, καθώς η πεισματική αντίσταση του Τουρκικού Εθνικού στρατού υπήρξε δυσάρεστη έκπληξη. Πριν από την τελική εξόρμηση κατά των Τούρκων Εθνικιστών ο Βενιζέλος, αυτό που δεν έκανε το καλοκαίρι ή το φθινόπωρο του 1917 να ζητήσει δηλαδή την έγκριση του Ελληνικού λαού σχετικά με την πολιτική που ακολούθησε στο Μικρασιατικό ζήτημα, το έκανε τώρα. Προκήρυξε γενικές βουλευτικές εκλογές για την 1η Νοεμβρίου 1920, έχοντας στα θυλάκια του την εξαιρετικά ευνοϊκή για τις Ελληνικές αξιώσεις Συνθήκη των Σεβρών σε σχέση με την Σμύρνη με την ευρύτερη ενδοχώρα της καθώς και σε σχέση με την Θράκη, για να ζητήσει από τον Ελληνικό λαό να επιβραβεύσει αυτήν την πολιτική με την υπερψήφιση του Κόμματος των Φιλελευθέρων που εκπροσωπούσε ο ίδιος. Το εκλογικό αποτέλεσμα υπήρξε απογοητευτικό για τον Βενιζέλο και την παράταξή του. Το Κόμμα των Φιλελευθέρων υπέστη εκλογική συντριβή. Το αποτέλεσμα αυτό προφανώς οφείλεται αφενός στην κόπωση από την παρατεινόμενη στρατιωτική εμπλοκή στην Μικρά Ασία της οποίας δεν διαφαίνοντο ακόμη σημάδια ειρηνικής διευθετήσεως. Και αφετέρου στη συσπείρωση των Κωνσταντικών που θεωρούσαν τους εαυτούς τους παραγκωνισμένους μετά τον Συμμαχικό εξαναγκασμό σε παραίτηση από τον θρόνο του Κωνσταντίνου τον Μάιο του 1917. Ο πολιτικός έλεγχος της χώρας περιήλθε κατόπιν τούτου στους Δημήτριο Γούναρη, Νικόλαο Στράτο, Πέτρο Πρωτοπαπαδάκη, Νικόλαο Θεοτόκη, Γεώργιο Μπαλτατζή, Νικόλαο Καλογερόπουλο και άλλους,

που ήταν σφοδροί πολέμιοι αρχικά της Μικρασιατικής πολιτικής του Βενιζέλου διότι την θεωρούσαν ουτοπική. Η μέθη από τον απροσδόκητο θρίαμβό τους ήταν τέτοια και τα πολιτικά πάθη τόσο ωξυμμένα που τους ώθησε σε μία άστοχη πολιτικά πράξη, η οποία τους δημιούργησε σοβαρά προβλήματα στις σχέσεις τους με τους Συμμάχους της ANTANT, όταν εξήγγειλαν δημοψήφισμα για την επιστροφή ή μη του Κωνσταντίνου στον θρόνο. Υπήρξε άμεση η αντίδραση των Συμμάχων σχετικά με την προοπτική επανόδου του Κωνσταντίνου στον θρόνο, τον οποίο είχαν συνδέσει με τα τραγικά επεισόδια που διαδραματίστηκαν στο κέντρο της Αθήνας στις 18 Νοεμβρίου 1916 μεταξύ ενός αγήματος από 2.500 Γάλλους και Άγγλους πεζοναύτες αφενός και ενός μεγάλου πλήθους από πολίτες και στρατιωτικά τμήματα πιστά στον Κωνσταντίνο, τους επίστρατους (αποστρατευθέντες εφέδρους), αφετέρου. Σύγκρουση η οποία είχε λήξει με εκατέρωθεν απώλειες, 120 νεκροί και 150 τραυματίες από την πλευρά των Συμμάχων και 30 νεκροί και 50 τραυματίες από την πλευρά των Ελλήνων και παράδοση των αιχμαλώτων που είχαν συλλάβει αμφότεροι οι αντιμαχόμενοι μεταξύ των οποίων και ο ίδιος ο ναύαρχος Νταρτίζ ντε Φουρνέ που είχε περικυκλωθεί στο Ζάππειο επί κεφαλής αγήματος διακοσίων Γάλλων ναυτών. Για την οποία μνησικακούσαν κυρίως οι Γάλλοι που θεωρούσαν ότι είχε θιγεί η εθνική τους αξιοπρέπεια εξαιτίας του συμβιβασμού που αναγκάστηκαν να κάνουν, και ήθελαν τώρα να πάρουν εκδίκηση. Τα πράγματα τα έβαλαν στη σωστή τους θέση οι Άγγλοι με την οξυδέρκεια, την νηφαλιότητα και την ψυχραιμία που τους διακρίνει. Για το θέμα που είχε δημιουργηθεί ο Λόρδος Κώρζον έγραψε σχετικά " " Η μία πλευρά λέει παρατήστε τους Έλληνες". Πετάξτε τους έξω από την Σμύρνη και την Θράκη. Γίνετε φίλοι με τον κύριο Κεμάλ. Σκίστε την Συνθήκη και κάνετε μία νέα, βασισμένη σε μία σχετικά ισχυρή και ικανοποιημένη Τουρκία". Αλλά μπορούμε τάχα να το κάνουμε αυτό αυτή τη στιγμή; Και αν υποθέσουμε ότι τον Κωνσταντίνο τον καλούν οι Έλληνες πίσω στον θρόνο, και ως προς την εξωτερική του πολιτική είναι πιο βενιζελικός από τον Βενιζέλο, και τα στρατεύματά του τον υποστηρίζουν, τι θα κάνουμε;" Ο μόνιμος Βρετανός υφυπουργός Σερ Έϋρ Κρόου έγραψε επίσης τα ακόλουθα: " Έχω μεγάλες αντιρρήσεις στο να φοβερίζουμε την Ελλάδα ότι θα αποσύρουμε την υποστήριξη των Συμμάχων αν επιστρέψει ο Κωνσταντίνος. Αυτό θα οδηγούσε απαρεικκλίτως σε Τουρκικές και Βουλγαρικές επιθέσεις εναντίον της Ελλάδος σε όλη την γραμμή από την Σμύρνη ως την Θεσσαλονίκη. Έχουμε να κερδίσουμε πολλά αν κρατήσουμε την Ελλάδα τουλάχιστον στη Δυτική και στην Ανατολική Θράκη. Η στάση της Αγγλίας και της Γαλλίας απέναντι στην Ελλάδα του Κωνσταντίνου θα εξαρτηθεί αποκλειστικά από την πολιτική που αυτή θα ακολουθήσει· αλλά θα χρειαστεί προφανώς χρόνος και ακλόνητα ειλικρινής διαγωγή, καθώς και συνετή και αποτελεσματική διακυβέρνηση εκ μέρους του νέου καθεστώτος, αν θέλει να ανακτήσει την εμπιστοσύνη των Συμμάχων". Ο Λόρδος Κώρζον σε έτερο υπόμνημά του με ημερομηνία 28 Νοεμβρίου 1920 έγραψε επίσης ότι "θα ήταν ίσως καλύτερα να τηρήσουμε προς το παρόν την Συνθήκη και να ασκήσουμε πίεση για την επικύρωσή της, αλλά αν, εξαιτίας της αποτυχίας της Ελλάδος να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της ή να διατηρήσει τα στρατεύματά της, ή η συνθήκη παραβιαστεί ή καταρρεύσει σε οποιοδήποτε σημείο, να αρπάξουμε την ευκαιρία να συνάψουμε καλύτερους όρους με την Τουρκία στο σημείο αυτό. Για παράδειγμα, αν η Ελλάδα αποφάσιζε οικειοθελώς να αποσυρθεί από την Σμύρνη, τότε θα έχει καταπατήσει η ίδια την Συνθήκη και θα μπορούσαμε να διορθώσουμε την ζημία με τους Τούρκους. Με αυτόν τον τρόπο, αν οι Έλληνες βρεθούν τόσο αδύναμοι ή προδότες ή έχουν βαρεθεί τον πόλεμο όσο φαντάζονται μερικοί, η Συνθήκη θα αναθεωρηθεί σχεδόν αυτόματα βήμα προς βήμα". Με τις τοποθετήσεις τους αυτές εξέχουσες προσωπικότητες του πολιτικού κόσμου της Αγγλίας που επηρέαζαν και διαμόρφωναν την εξωτερική πολιτική της Μεγάλης Βρεταννίας καθιστούν σαφές ότι σχετικά με την πολιτική αλλαγή που επήλθε στην Ελλάδα μετά τις βουλευτικές εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920 και την σχεδιαζόμενη επαναφορά στον θρόνο του αποπεμφθέντος από τους Συμμάχους Κωνσταντίνου, το γεγονός αυτό τους ενδιαφέρει μόνο κατά το μέρος που μπορεί να επηρεάσει τυχόν μεταβολή στην εξωτερική πολιτική που ακολούθησε ο Βενιζέλος σε σχέση με την Σμύρνη και την Μικρά Ασία γενικότερα, που συνέπιπτε απολύτως με την εξωτερική πολιτική της Αγγλίας. Και οι οποίοι αφήνουν να εννοηθεί ότι σε περίπτωση που υπάρξει αλλαγή ως προς το ζήτημα αυτό, θα επιβληθούν κυρώσεις σε βάρος της

Ελλάδας. Η καλύτερη όμως τοποθέτηση είναι εκείνη του Λόυντ Τζωρτζ ο οποίος στον ιστορικό λόγο που εκφώνησε στο Βρεταννικό Κοινοβούλιο τον Δεκέμβριο του 1920 και μάλιστα μετά τις δριμείς διακοινώσεις Αγγλίας-Γαλλίας-Ιταλίας προς την Ελλάδα σχετικά με το ζήτημα της επαναφοράς του Κωνσταντίνου, κατά το σπουδαιότερο μέρος του έχει ως εξής: "Στην αρχή του έτους που λήγει, παρουσιάστηκε ότι ο Μουσταφά Κεμάλ διέθετε υπέρτερες δυνάμεις, αλλά οι δυνάμεις αυτές διασκορπίστηκαν από τους Έλληνες χωρίς καμία δυσκολία. Τι προτείνεται τώρα; Να περάσουμε επάνω από τα κεφάλια των Ελλήνων και να πάμε στον Μουσταφά Κεμάλ, έναν αντάρτη στρατηγό, και να πούμε: "Δος μας ειρήνη"; Να επιτεθούμε εναντίον των Ελλήνων και να στείλουμε στόλο εκεί; Για ποιο λόγο; Να τους εκδιώξουμε από την Σμύρνη και να επαναφέρουμε εκεί την Τουρκική διοίκηση; Η πλειονότητα του πληθυσμού είναι Ελληνική. Ελέγχθη ότι κάθε Οθωμανός στην Σμύρνη είναι Τούρκος, αλλά και αυτό δεν ανταποκρίνεται στην αλήθεια, διότι υπάρχουν και Έλληνες Οθωμανοί. Το ζήτημα δεν τίθεται μεταξύ καλών Χριστιανών και κακών Τούρκων, διότι υπήρχαν πολυάριθμοι Έλληνες στην Σμύρνη, οι οποίοι ήσαν Οθωμανοί. Θα επιθυμούσα να γνωρίζω ακριβώς τι προτείνεται. Άκουσα ότι έπρεπε να επιτύχουμε ειρήνη. Με ποιόν; Με τον Μουσταφά Κεμάλ; Γιατί θα έπρεπε οι Σύμμαχοι να παζαρεύουν ειρήνη με έναν αντάρτη στρατηγό, όταν δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι θα επιτύχουμε καθόλου ειρήνη; Ας προσέξουν οι Σύμμαχοι μήπως εμπλακούν σε μεγαλύτερες δυσχέρειες επειδή τώρα αντιμετωπίζουν μικρή δυσχέρεια. Εάν κάνουν κάτι τέτοιο θα προκαλέσουν το μίσος της Ελληνικής φυλής. Όλοι οι Σύμμαχοι ήσαν εχθρικά διακείμενοι κατά των Ελλήνων κατά την τελευταία τους ενέργεια (επίδοση διακοινώσεων), αλλά αγνοούσαν το σύνολο των γεγονότων για τα οποία είναι δυνατόν να υπήρχαν εξηγήσεις. Είναι πολύ δύσκολο πράγμα να κρίνει μία Χώρα την πολιτική μίας άλλης. Είμαι ολόψυχα ταγμένος υπέρ της διατηρήσεως της ειρήνης στην Μικρά Ασία και υπέρ της διεξαγωγής εντίμων διαπραγματεύσεων με τους Τούρκους, και αν υπάρχει κάποια πρόταση προς αυτήν την κατεύθυνση είμαι πρόθυμος να την συζητήσω. Η Μεσόγειος είναι ζωτική για την Μεγάλη Βρεταννία. Έχουμε ανάγκη από την φιλία του Ελληνικού λαού, του οποίου η φιλία υπήρξε ζωτικής σημασίας για εμάς στο μέρος εκείνο του Κόσμου. Πιθανόν οι Έλληνες να έκαναν ορισμένα πολιτικά λάθη, ακριβώς όπως οποιοσδήποτε άλλος, αλλά θα εξελιχθούν και θα καταστούν ισχυρότεροι. Το γεγονός ότι ο Κεμάλ και οι Μπολσεβίκοι ζητούν να επιτύχουν ο καθένας για τον εαυτό του τον έλεγχο του Αζερμπαϊτζάν, προκαλεί έριδα μεταξύ τους και ο παλιός προαιώνιος αγώνας μεταξύ Ρώσων και Τούρκων ξαναέζησε στην περιφέρεια εκείνη. Υπάρχουν συντελεστές των οποίων οφείλουμε να αναμείνουμε την εξέλιξη. Αναπτύσσεται δηλαδή η Τουρκική δράση προς την κατεύθυνση εκείνη ή θα στραφεί προς την Δύση; Ελησμόνησαν οι Έλληνες τις εθνικές τους διεκδικήσεις ή οι διεκδικήσεις αυτές θα αναζωογονηθούν και προς ποιά κατεύθυνση θα τραπούν; Είναι οι Έλληνες ικανοί για όσα τους φανταζόμαστε όταν συντάσσαμε την Συνθήκη των Σεβρών ή όχι; Όλα αυτά θα εκτυλιχθούν ενώπιόν μας εντός βραχύτατου χρονικού διαστήματος. Παρακαλώ όμως την Βουλή και το Βρεταννικό κοινό να μην βιαστεί να σχίσει την Συνθήκη για την οποία αναλώθηκε πολύ σκέψη και η οποία είναι ζωτική για την Βρεταννική Αυτοκρατορία". Και ο Αριστείδης Μπριάν φέρεται επίσης να δήλωσε στη Γαλλική Βουλή σε σχέση με την πολιτική μεταβολή που επήλθε στην Ελλάδα "Γνωρίζετε ότι το Ανατολικό Ζήτημα τέθηκε στο Παρίσι. Γνωρίζετε ότι, οι Σύμμαχοί μας δεν ήσαν διατεθειμένοι να αναθεωρήσουν την Συνθήκη, για ζητήματα προσώπων" Είναι φανερό ότι οι Άγγλοι δεν συνδέουν την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Μεγάλης Βρεταννίας με πρόσωπα. Τους είναι αδιάφορο εάν ο συνομιλητής τους είναι ο Βενιζέλος, ή ο Γούναρης, ή ο Πρωτοπαπαδάκης ή ο Μπαλτατζής ή οποιοσδήποτε άλλος. Εκείνο που τους ενδιαφέρει είναι εάν ο συνομιλητής τους είναι διατεθειμένος να εφαρμόσει την πολιτική που είτε χάραξαν με εκείνον ή με τον προκάτοχό του, ή με τον διάδοχό του, εφόσον εξυπηρετούνται κυρίως τα Βρεταννικά συμφέροντα. Ο Λόυντ Τζωρτζ έφερε τους Έλληνες στην ΙΩΝΙΑ, με την σύμπραξη αναμφισβήτητα του Βενιζέλου ο οποίος πίστευε ότι αυτή η πολιτική συνέπιπτε και με το Ελληνικό Εθνικό συμφέρον. Δεν τους έφερε στην ΙΩΝΙΑ ο Λόυντ Τζωρτζ για να τους ανταμείψει για τις θυσίες τους υπέρ των Συμμάχων στον Μεγάλο Πόλεμο κατά της Γερμανίας, αλλά διότι ήθελε να απωθήσει τους Τούρκους στο εσωτερικό του οροπεδίου της Ανατολίας και να παραχωρήσει τα παράλια της Μικράς Ασίας και την Ανατολική Θράκη στους Έλληνες για να ελέγχουν

τα Στενά από κοινού με τους Βρεταννούς. Το έπραξε δε αυτό διότι ήθελε να τιμωρήσει παραδειγματικά την Τουρκία, που τόλμησε να υψώσει το ανάστημά της εναντίον της Αγγλίας στον Μεγάλο Πόλεμο, και της προξένησε πλείστα όσα προβλήματα. Αυτός άλλωστε ήταν και ο λόγος που επέσπευσε την απόβαση των Ελλήνων στην Σμύρνη τον Μάιο του 1919 διότι είχε βάσιμες πληροφορίες ότι επίκειται κατάληψη της πόλεως από τους Ιταλούς, οι οποίοι δεν συμπεριλαμβάνοντο στα σχέδιά του. Και ακριβώς επειδή έγιναν όλα πολύ βιαστικά και δεν υπήρξε κατάλληλη προετοιμασία προηγουμένως έγιναν τα έκτροπα μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων κατά την πρώτη ημέρα της αποβάσεως των Ελλήνων στη Σμύρνη. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η πολιτική πυγμής που επέδειξε η Μεγάλη Βρατεννία προς τις Μετανοεμβριανές κυβερνήσεις στην Ελλάδα, προκειμένου να άρει τυχόν σκέψεις αποχωρήσεως του Ελληνικού εκστρατευτικού σώματος από την Μικρά Ασία. Εάν δεν ήθελαν να ευρεθούν αντιμέτωποι με την οργή της Μεγάλης Βρεταννίας, όφειλαν να συνεχίσουν το έργο που ο Βενιζέλος είχε αναγκαστεί από τα πράγματα να αφήσει στη μέση. Επειδή δε είχε ασφαλείς πληροφορίες από τις Βρεταννικές Μυστικές Υπηρεσίες ότι οι Τούρκοι Εθνικιστές προέβαιναν σε ταχύτατη ανασυγκρότηση του τακτικού στρατού, προκειμένου να τους προλάβει πριν ολοκληρώσουν τις προετοιμασίες τους, πράγμα που αν συνέβαινε θα εματαιώνοντο προφανώς τα σχέδιά του για τον διαμελισμό της Τουρκίας αλλά και τα σχέδια των Ελλήνων για ενσωμάτωση της ΙΩΝΙΑΣ στο Ελληνικό κράτος, αξίωσε άμεση έναρξη των εχθροπραξιών για οριστική συντριβή των Εθνικιστών με βάση τα σχέδια που είχαν ήδη καταρτιστεί από τον προηγούμενο διοικητή της στρατιάς Μικράς Ασίας Λεωνίδα Παρασκευόπουλο που τώρα είχε αντικατασταθεί από τον εξίσου με αυτόν ικανό στρατηγό Αναστάσιο Παπούλα. Αλλά για να είναι καλυμμένος ο Λόυντ Τζώρτζ έναντι της Βρεταννικής κοινής γνώμης σε περίπτωση αποτυχίας της προσπάθειας των Ελλήνων, υπέδειξε στην Ελληνική πλευρά να εμφανίζεται ότι αυτή ζήτησε επίμονα την συνέχιση της εκστρατείας και ότι αυτός απλά ενέδωσε στην επίμονη αξίωσή τους, ώστε να μην φανεί ότι ήταν εκείνος που τους επέβαλε να συνεχίσουν τις εχθροπραξίες μέχρι τελικής νίκης ή ήττας. Επί δύο ολόκληρα χρόνια αδράνησε να δώσει λύση στην στρατιωτική εμπλοκή των Ελλήνων στην Μικρά Ασία, διότι δεν ήξερε πώς να χειριστεί το ζήτημα και επειδή άκουγε και επηρεάζετο φυσικά από διαμετρικά αντίθετες εισηγήσεις των πολιτικών του συμβούλων αλλά και εισηγήσεις από κορυφαίους εκπροσώπους του πολιτικού στερεώματος της Μεγάλης Βρεταννίας των οποίων οι αντιλήψεις δεν συνέπιπταν με τις δικές του. Τώρα όμως επείγετο, διότι οι Τούρκοι Εθνικιστές οργανώνοντο πυρετωδώς και υπήρχε κίνδυνος να ματαιώσουν το υπέροχο δημιούργημά του που ήταν η Συνθήκη των Σεβρών, για τη υπογραφή της οποίας είχε ξοδέψει τόση ενέργεια και είχε εργαστεί τόσο πολύ. Ήταν δυνατόν ποτέ οι Μετανοεμβριανές κυβερνήσεις της Ελλάδος να επιχειρήσουν συνέχιση της εκστρατείας και μάλιστα προς Άγκυρα χωρίς την συγκατάθεση της Μεγάλης Βρεταννίας ή contra προς την θέλησή της; Ήταν δυνατόν ποτέ να επιτρέψει η Αγγλία στους Έλληνες να συνεχίσουν την εκστρατεία κατά των Τούρκων Εθνικιστών, εάν αυτό της δημιουργούσε προβλήματα στην άσκηση της εξωτερικής της πολιτικής; Εάν η Αγγλία αποφάσιζε να αλλάξει πολιτική της αρκούσαν 48 ώρες για να εξαναγκάσει τους Έλληνες να εκκενώσουν την ΙΩΝΙΑ. Δεν το ήθελε όμως. Ήθελε αντιθέτως να συνεχισθεί η εκστρατεία και μάλιστα άμεσα χωρίς χρονοτριβή, πριν να είναι πολύ αργά. Εξακολουθούσε ο Λόυντ Τζώρτζ να έχει εμπιστοσύνη στην υπεροχή των Ελλήνων και γι' αυτό επενδύει σ' αυτούς. Σε αντίθεση με τους Γάλλους οι οποίοι πιστεύουν στο μαχητικό πνεύμα των Τούρκων και ότι οι Έλληνες δεν θα μπορέσουν να καταφέρουν να τους νικήσουν. Αποτέλεσμα των διαφορετικών αυτών αντιλήψεων ήταν ότι προκλήθηκε σφοδρή αντιπαράθεση μεταξύ Αγγλίας-Γαλλίας για το θέμα αυτό. Ο Λόυντ Τζώρτζ ήταν αυτός που επέβαλε στις Μετανοεμβριανές κυβερνήσεις την συνέχιση της εκστρατείας στην Ανατολία το ταχύτερο δυνατόν, και για τον λόγο αυτό στο τελευταίο μέρος της ιστορικής του ομιλίας που απηύθυνε στο Κοινοβούλιο και μέσω αυτού στη Βρεταννική Κοινή Γνώμη τον Δεκέμβριο του 1920, προβλέπει ότι πολύ σύντομα θα δούμε εάν οι Έλληνες είναι ικανοί να επιβάλλουν τους όρους της Συνθήκης των Σεβρών ή όχι. Άσκησε πίεση στους Έλληνες για άμεση στρατιωτικά αποτελέσματα, που εύχεται ενδόμυχα να είναι θετικά γι' αυτούς, διότι τώρα επιθυμεί να παύσει η υφιστάμενη εκκρεμότητα του Ανατολικού Ζητήματος ώστε να γνωρίζει ποιοι θα είναι οι αυριανοί

συνομιλητές της Μεγάλης Βρεταννίας, οι Έλληνες ή οι Τούρκοι; Φοβάται την σύμπραξη των Τούρκων Εθνικιστών με τους Μπολσεβίκους, όσο και αν υπήρχαν μεταξύ τους σοβαρά εμπόδια για προσέγγιση. Γνωρίζει πολύ καλά ότι στην πολιτική δεν υπάρχουν πράγματα που δεν γίνονται, εάν το επιβάλουν οι περιστάσεις και με τον Διάβολο μπορεί να συνεργαστεί κανείς. Έτσι επιθυμεί να εκκαθαριστεί η κατάσταση όσο γίνεται πιο σύντομα, και προς αυτήν την κατεύθυνση πιέζει τα πράγματα. Αρνήθηκε οικονομική βοήθεια για συνέχιση της εκστρατείας τόσο στον Βενιζέλο όσο και στις Μετανοεμβριανές κυβερνήσεις για δύο λόγους: διότι δεν ήταν σίγουρος ότι θα επεστρέφοντο τα χρήματα που θα τους εδίδοντο ως δάνειο, πρώτος λόγος. Κυρίως όμως διότι δεν ήθελε να δημιουργηθεί η αίσθηση στους Έλληνες, ότι ενεργούν στο Μικρασιατικό ζήτημα ως μισθοφόροι των Άγγλων. Ήθελε να κατανοήσουν ότι εφόσον η ενσωμάτωση της ΙΩΝΙΑΣ στο Ελληνικό κράτος αποτελούσε το επιστέγασμα της Μεγάλης Ιδέας που ήταν αίτημα της Φυλής, έπρεπε να βάλουν το χέρι βαθιά στην τσέπη τους και να υποστούν και οικονομικές θυσίες και θυσίες σε αίμα, διότι δεν μπορεί να ζητάς να γίνεις μεγάλη περιφερειακή δύναμη και να αγνοείς τους πιο πάνω συντελεστές (θυσίες σε χρήμα και αίμα). Αλλά υπήρχε και ένας ακόμη σπουδαιότερος λόγος: ήθελε να στριμώξει τους Έλληνες ώστε να βρεθούν με την πλάτη κολλημένη στον τοίχο για να αγωνιστούν για την υπόθεσή τους μέχρις εσχάτων. Η νίκη τους ήταν και δική του νίκη, διότι έτσι μόνο θα διεσώζετο η Συνθήκη των Σεβρών το διαμάντι της σταδιοδρομίας του ως πολιτικού. Η ήττα τους θα ήταν και δική του ήττα διότι θα είχε ναυαγήσει η πολιτική του διαμελισμού της Τουρκίας που ήταν και ο κεντρικός άξονας της πολιτικής του. Μόνο μία διέξοδο άφηνε στους Έλληνες: την φυγή προς τα εμπρός· να σπάσουν τον κλοιό των Εθνικιστών ή να πέσουν μαχόμενοι. Το σκηνικό έχει στηθεί, οι αντίπαλοι καταλαμβάνουν θέσεις· η τελευταία πράξη του δράματος μόλις αρχίζει. Την επαύριο της αποβάσεως των Ελλήνων στη Σμύρνη ένα πλοίο στο οποίο επιβαίνει ο Τούρκος ήρωας της Καλλιπόλεως Μουσταφά Κεμάλ, φεύγει από την Κωνσταντινούπολη για την Σαμφούντα. Δεν πρόκειται για ιδιωτικό ταξίδι. Φεύγει για την Ανατολία με την επίσημη ιδιότητα του Γενικού Επιθεωρητή της Νοτίου περιοχής και Γενικού Διοικητή των Ανατολικών Επαρχιών. Με την ενέργειά τους αυτή ο Σουλτάνος και κυρίως ο Μέγας Βεζύρης Δαμάδ Φερήτ, ελπίζουν ότι θα απαλλαγούν από την παρουσία του επικίνδυνου αυτού αξιωματικού στην Κωνσταντινούπολη, ο οποίος ενδεχομένως να τους φανεί χρήσιμος στην Ανατολία. Στο ταξίδι του αυτό τον συνοδεύει και ο συνταγματάρχης Ρεφήτ που έχει διοριστεί διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού στη Σεβάστεια. Μετά από ένα δύσκολο ταξίδι στις 19 Μαΐου 1919 έφθασε στη Σαμφούντα στη Μαύρης Θάλασσα. Επειδή όμως η Σαμφούντα ήταν υπό Αγγλική κατοχή και αντελήφθη ότι οι Άγγλοι πράκτορες παρακολουθούσαν τις κινήσεις του, έφυγε από εκεί και πρώτα πήγε στην Κάφσα και αργότερα στην Αμάσεια του Πόντου. Εξετάζοντας την κατάσταση στην οποία ευρίσκετο η χώρα του, είδε καθαρά ότι η Τουρκία είχε ισοπεδωθεί από την ήττα· και ότι η στρατιωτική της δύναμη ήταν πολύ περιορισμένη. Υπήρχαν τέσσερα σώματα στρατού στην Ανατολία και ένα στην Ανατολική Θράκη. Από αυτά τα τέσσερα ήσαν απογυμνωμένα, καθόσο παρέμειναν μόνο τα επιτελεία ενώ οι οπλίτες είχαν αποστρατευτεί και τα όπλα είχαν παραδοθεί στους Άγγλους που τα συγκέντρωναν σε αποθήκες. Το μόνο Σώμα Στρατού που παρέμεινε άθικτο ήταν του Κιαζίμ Καρά Μπεκίρ στο Ντιαρμπεκίρ. Πλήθη ανταρτών όμως είχαν κατακλύσει τα βουνά γύρω από την Σμύρνη και αντιμάχοντο τους Έλληνες υπό την ηγεσία του Ραούφ, που ήταν υπουργός του Ναυτικού και είχε παραιτηθεί για να τους οργανώσει. Ο Μουσταφά Κεμάλ που είχε αντιληφθεί ότι μόνο με την συνεργασία των διοικητών των Σωμάτων Στρατού θα μπορούσε να οργανώσει σοβαρή Εθνική Αντίσταση, κάλεσε στην Αμάσεια του Πόντου τον Ρεφήτ από την Σεβάστεια και τον Αλή Φουάτ που ήταν διοικητής του 2ου Σώματος Στρατού στην Άγκυρα και ο οποίος έφερε μαζί του και τον Ραούφ. Οι αποφάσεις που έλαβαν ήσαν ενίσχυση της μάζας των ανταρτών γύρω από την Σμύρνη για να συγκρατούν τους Έλληνες. Ταχεία ανασυγκρότηση Τακτικού Εθνικού Στρατού. Υπαγωγή των σπουδαιότερων ανταρτικών ομάδων υπ' αυτούς. Δημιουργία τριών στρατηγείων για τον έλεγχο της Ανατολίας. Το δυτικό στρατηγείο ανατέθηκε στον Αλή Φουάτ, το ανατολικό στον Κιαζίμ Καρά Μπεκίρ και το κεντρικό στον Μουσταφά Κεμάλ. Συμφώνησαν επίσης ότι έπρεπε να σχηματιστεί προσωρινή κυβέρνηση, αφού η κυβέρνηση της Κωνσταντινουπόλεως υπό τον Σουλτάνο ήταν όμηρος των

νικητριών δυνάμεων της ANTANT. Καθώς και ότι έπρεπε να συγκληθεί Εθνικό Συνέδριο στη Σεβάστεια. Ο Κεμάλ έστειλε προσκλήσεις για το Συνέδριο στις οποίες έγραφε τα εξής: "Η Κεντρική Κυβέρνηση είναι πλέον ανίσχυρη να εκτελεί όλα τα καθήκοντά της. Η ανεξαρτησία του τόπου μας είναι δυνατόν να εξασφαλισθεί μόνο με την θέληση και την κινητοποίηση του Έθνους. Αποφασίστηκε να συγκληθεί ένα Συνέδριο στη Σεβάστεια για να συζητήσει τον τρόπο και τα μέσα προς τον σκοπό αυτό. Κάθε περιφέρεια μπορεί να στείλει τρεις αντιπροσώπους. Ενεργήσατε με κάθε μυστικότητα". Πριν από το Συνέδριο της Σεβάστειας διοργανώθηκε ένα προσυνέδριο στην Ερζερούμ, προκειμένου να καθοριστούν οι άξονες επάνω στους οποίους έπρεπε να κινηθεί το κύριο συνέδριο. Κατά την διάρκεια του προσυνεδρίου της Ερζερούμ δόθηκε εντολή από την Σουλτανική Κυβέρνηση στον Κιαζήμ Καρά Μπεκήρ να συλλάβει τον Κεμάλ, την οποία ο τελευταίος αγνόησε. Εξοργισμένα τα μέλη του Συνεδρίου από την εχθρική αυτή ενέργεια της Κεντρικής Κυβερνήσεως ψήφισαν ομόφωνα ότι έπρεπε "να οργανωθεί η αντίσταση εναντίον της κατοχής και της παρεμβάσεως των ξένων. Να σχηματισθεί μία τοπική κυβέρνηση για να ασχοληθεί με τις κρατικές υποθέσεις, εφόσον η Κεντρική Κυβέρνηση ήταν ανίκανη ή δεν ήθελε να ασχοληθεί με αυτές". Εκλέξανε επίσης μία εκτελεστική επιτροπή για να εφαρμόζει τις αποφάσεις και για να εκθέσει τις απόψεις της στο επόμενο Συνέδριο στη Σεβάστεια. Πρόεδρος ορίστηκε ο Μουσταφά Κεμάλ με βοηθό του τον Ραούφ· συγχρόνως ορίστηκε και αντιπρόσωπος της Ερζερούμ. Αντιπρόσωποι από όλη τη Τουρκία πήγαν στη Σεβάστεια για την Συνέλευση, οι περισσότεροι μάλιστα από αυτούς μεταμφιεσμένοι, μέσα από μονοπάτια των βουνών, νύκτα καλυπτόμενοι από το σκοτάδι για να μην συλληφθούν από αστυνομικά όργανα που εκτελούσαν εντολές της Κεντρικής Κυβερνήσεως. Οι συζητήσεις μεταξύ των αντιπροσώπων ήσαν ατελείωτες χωρίς κάποια κεντρική γραμμή πλεύσης. Η προσωπικότητα που διακρίθηκε και ξεχώρισε ήταν εκείνη του Μουσταφά Κεμάλ, που με λογικά επιχειρήματα, ενθουσιασμό, πείσμα και αποφασιστικότητα προσπαθούσε επίμονα να πείσει τους συνέδρους για την ορθότητα των απόψεών του. Και ενώ οι συζητήσεις συνεχίζοντο με ρυθμούς ανατολής, περί τα μέσα της συνόδου έγινε υποκλοπή ενός τηλεγραφήματος της Κεντρικής Κυβερνήσεως προς τον κυβερνήτη της Μαλάτια Αλή Γκαλήπ, που ευρίσκεται νότια της Σεβάστειας στην περιοχή των Κούρδων, με το οποίο του έδιναν εντολή να σχηματίσει μια στρατιωτική δύναμη από Κούρδους και με αυτή να βαδίσει στη Σεβάστεια και να συλλάβει τα μέλη της Συνελεύσεως. Σάλος προκλήθηκε στη Συνέλευση από την αποκάλυψη του περιεχομένου του τηλεγραφήματος που είχε υποκλαπεί. Η Συνέλευση εξοργισμένη εξουσιοδότησε τον Μουσταφά Κεμάλ να δράσει στρατιωτικά κατά του Αλή Γκαλήπ και μάλιστα άμεσα. Κατόπιν τούτου ο Κεμάλ έστειλε στη Μαλάτια ένα σύνταγμα πεζικού του τακτικού στρατού, το οποίο για να φθάσει γρήγορα στο προορισμό του ώστε να αιφνιδιάσει τους αντιπάλους περνώντας μέσα από ορεινά μονοπάτια εφωδίασε με μεγάλο αριθμό από όνους και ημιόνους. Ο αιφνιδιασμός υπήρξε πράγματι απόλυτος· Οι Κούρδοι διαλύθηκαν πριν προλάβουν να συνταχθούν και να παραταχθούν για μάχη. Μετά την επιτυχία αυτή ψήφισαν ομόφωνα για ολοκληρωτική αντίσταση κατά των Δυτικών Δυνάμεων που σκόπευαν να διαμελίσουν την Τουρκία. Στη συνέχεια συνέταξαν και εγκρίνανε τους όρους ειρήνης για τους οποίους θα αγωνίζοντο, τους οποίους αποκάλεσαν "Εθνικό Σύμφωνο" και ορκίστηκαν να μην κλείσουν ειρήνη ώσπου ο αντίπαλος να αποδεχτεί το Εθνικό Σύμφωνο. Εκλέξανε επίσης εκτελεστική επιτροπή με πρόεδρο τον Κεμάλ η οποία θα δρούσε ως προσωρινή κυβέρνηση ανεξάρτητη από την Κεντρική της Κωνσταντινουπόλεως. Επειδή προέκυψαν στοιχεία σε βάρος του Μεγάλου Βεζύρη Δαμάδ Φερήτ ότι αυτός ήταν ο εμπνευστής του τηλεγραφήματος για την διάλυση της Συνελεύσεως στη Σεβάστεια, απέστειλαν τελεσίγραφο στον Σουλτάνο για να τον απολύσει και συγχρόνως να προκηρύξει γενικές εκλογές για την ανάδειξη νέου κοινοβουλίου. Ο Σουλτάνος υποχώρησε, απέλυσε τον Δαμάδ Φερήτ και στη θέση του τοποθέτησε τον Αλή Ριζά και προκήρυξε επίσης γενικές εκλογές. Οι εκλογές έδωσαν στη Συνέλευση της Σεβάστειας μεγάλη πλειοψηφία στη Νέα Βουλή, στην οποία ο Κεμάλ είχε εκλεγεί βουλευτής της Ερζερούμ. Η Συνέλευση μεταφέρθηκε από την Σεβάστεια στην Άγκυρα που ήταν στο κέντρο περίπου της χώρας. Κατά την εναρκτήρια συνεδρίαση της Βουλής στην Άγκυρα, οι νεοεκλεγέντες βουλευτές, πρότειναν να διαλυθεί η Συνέλευση και να μεταφερθεί η Βουλή στην Κωνσταντινούπολη. Ο Κεμάλ αντιτάχθηκε πεισματικά

λέγοντας τους ότι στην Κωνσταντινούπολη δεν θα μπορέσει να λειτουργήσει η Βουλή κάτω από τον αυστηρό έλεγχο του Σουλτάνου και των Άγγλων. Δεν τους έπεισε. Τον εγκατέλειψαν όλοι. Έτσι έμεινε μόνος στην Άγκυρα. Επειδή η νέα Βουλή δεν πειθαρχούσε στις υποδείξεις του Σουλτάνου και των Άγγλων, διαλύθηκε από τους τελευταίους στις 16 Μαρτίου 1920. Μετά από αυτήν την εξέλιξη επέστρεψαν στην Άγκυρα, όπως ακριβώς το είχε προβλέψει ο Κεμάλ ότι επρόκειτο να γίνει. Μεταξύ αυτών που κατέφυγαν στην Άγκυρα ήταν οι πολύ ικανοί αξιωματικοί Ισμέτ, ο μετέπειτα γνωστός ως Ινονού, και ο Φεβζή που υπηρετούσαν στο υπουργείο πολέμου. Στην Άγκυρα κατέφυγαν επίσης η συγγραφέας Χαλιντέ Εντίπ Αντιβάρ και ο άντρας της Αντνάν. Η ενέργεια αυτή των Άγγλων ήταν άστοχη και επιζήμια για την Συμμαχική υπόθεση, διότι ενίσχυσε τους Εθνικιστές και τον Κεμάλ. Ο Σουλτάνος και οι Άγγλοι δεν περιορίστηκαν στη διάλυση της Βουλής, ο πρώτος έδωσε εντολή στον υπουργό πολέμου Σεβκέτ Πασά να οργανώσει σώμα ατάκτων που ονομάστηκε " Στρατός του Χαλίφη" και να συντριψει όλους τους στασιαστές. Δεν έμεινε εκεί, προχώρησε πιο πέρα : έβαλε τον κλήρο να κηρύξει ιερό πόλεμο κατά των στασιαστών και να παρακινήσει τα λαϊκά πλήθη εναντίον τους. Επακολούθησε άγριος όπως συνήθως συμβαίνει σε αυτές τις περιπτώσεις εμφύλιος πόλεμος· όπου διαπράχθηκαν και από τις δύο πλευρές φρικαλεότητες. Εξέδωσε επίσης ο Σουλτάνος και διάταγμα με το οποίο έθεσε εκτός νόμου τον Κεμάλ και τους συντρόφους του, τους οποίους αφόρισε και καταδίκασε σε θάνατο. Ο εμφύλιος πόλεμος από κάποιο σημείο και μετά άρχισε να μην εξελίσσεται ευνοϊκά για τον Κεμάλ και τους οπαδούς του: οι Κούρδοι είχαν ξεγεραθεί εναντίον του· μία μεραρχία που είχε σταλεί να καταστείλει μία από τις πολλές εξεγέρσεις που υποκινούσαν πράκτορες του Σουλτάνου διαλύθηκε εντελώς· μία άλλη είχε εξολοθρευτεί επίσης. Ο στρατός του Χαλίφη προέλαυνε παντού. Η Νικομήδεια (Ιζμίρ) κατελήφθη από τις δυνάμεις του. Το Μπιγκάρ μπροστά στην Προύσα κατελήφθη επίσης. Το Ικόνιο, το Ανταπαζάρ και δεκάδες άλλες πόλεις είχαν προσχωρήσει στον Σουλτάνο. Οι ομάδες των ατάκτων που δρούσαν στους λόφους γύρω από την Σμύρνη είχαν αυτονομηθεί. Ο Ετέμ ένας Κιρκάσιος που ηγείτο σε μία από αυτές συμπεριφερότο ως ηγεμόνας. Και ενώ οι πόλεις η μία μετά την άλλη έπεφταν στα χέρια του Σουλτάνου, ο Κεμάλ παρέμεινε ακλόνητος στην Άγκυρα, μεταδίδοντας στους οπαδούς του την αστείρευτη ενεργητικότητα, αισιοδοξία και πίστη του στον αγώνα και την νίκη. Μία από τις αγαπημένες του φράσεις που τους έλεγε την περίοδο της μεγάλης δοκιμασίας ήταν " Ή θα νικήσουμε ή θα καταστραφούμε". Η ακλόνητη στάση του μπροστά στους κινδύνους και το πείσμα του επηρέασαν θετικά τους οπαδούς του, οι οποίοι τελικά απώθησαν τους ατάκτους του Σουλτάνου που περιέσφιγγαν την Άγκυρα· συνέτριψαν τους Κούδρους· απώθησαν τους Ιταλούς από την σιδηροδρομική γραμμή του Ικονίου· εκδίωξαν τους Άγγλους από τον σιδηροδρομικό κόμβο του Εσκή Σεχέρ. Άντρες και γυναίκες από κάθε τάξη έτρεχαν να καταταγούν εθελοντές: χωρικές για να μεταφέρουν πυρομαχικά και όπλα, γυναίκες από καλές οικογένειες για νοσοκόμες και για να ράβουν στολές. Όλοι τους προσέβλεπαν προς τον Μουσταφά Κεμάλ. Πολλοί από τους άντρες του Χαλίφη είχαν λιποτακτήσει. Ενώ πολλοί άλλοι είχαν αρνηθεί να τον πολεμήσουν και είχαν σκοτώσει τους αρχηγούς τους. Σίγυρος για τον εαυτό του και για την εδραίωση του κινήματος του οποίου ηγείτο ο Κεμάλ, έστειλε εν νέου προσκλήσεις για σύγκλιση νέας Εθνοσυνελεύσεως την οποία ονόμασε Μεγάλη Εθνοσυνέλευση. Η οποία όταν συγκροτήθηκε τον εξέλεξε ομόφωνα πρόεδρό της. Με την ιδιότητά του αυτή απάντησε ως εξής σε μήνυμα του Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας: "Η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας θα καθορίζει την τύχη της Τουρκίας, όσο καιρό η πρωτεύουσα θα βρίσκεται στα χέρια του εχθρού. Έχει διορίσει μία εκτελεστική επιτροπή, η οποία έχει αναλάβει την διακυβέρνηση της χώρας. Όλες οι εντολές από την πρωτεύουσα είναι αυτομάτως άκυρες, αφού η Κωνσταντινούπολη και ο Σουλτάνος ευρίσκονται στα χέρια του εχθρού. Έχουν παραβιαστεί τα δικαιώματα του Έθνους. Το Τουρκικό Έθνος, αν και ήρεμο, είναι αποφασισμένο να διατηρήσει το δικαίωμά του ως κυρίαρχου και ανεξάρτητου κράτους. Επιθυμεί την σύναψη μίας καλής και έντιμης ειρήνης, αλλά θα το κάνει μόνο με τους δικούς του εντεταλμένους αντιπροσώπους". Θέλοντας να δείξει την αποφασιστικότητα της Εθνικιστικής Τουρκίας ο Κεμάλ, εν όψει και των πυρετωδών εργασιών της Συνδιασκέψεως για την ειρήνη στην Ανατολία που διεξήγηση στο Σαν Ρέμο, στις 14 Ιουνίου 1920, εξαπέλυσε τις δυνάμεις του κατά των Άγγλων στη περιοχή της

Νικομήδειας επί της ασιατικής ακτής της Προποντίδος απέναντι από την Κωνσταντινούπολη, κατά της οποίας επίσης, εξαπέλυσε και τα άτακτα σώματα του Τζαφάρ Ταγιάρ από την Ανατολική Θράκη. Με αποτέλεσμα οι Άγγλοι που διέθεταν στην περιοχή της Κωνσταντινουπόλεως 4.500 άνδρες, στα Δαρδανέλλια 700 και στη σιδηροδρομική γραμμή Εσκή Σεχέρ (Δορύλαιο) Αφιον Καραχισάρ 2.300 να ευρεθούν σε δυσχερή θέση, και να ζητήσουν έτσι την βοήθεια του Βενιζέλου. Ο οποίος και πρόθυμα τους την έδωσε, αφού από την συγκατάθεση της Αγγλίας κυρίως, εξηρτάτο η ενσωμάτωση της Σμύρνης και της ευρύτερης περιοχής της στην Ελλάδα. Με δύο μεραρχίες οι Έλληνες κατέλαβαν την ασιατική ακτή των Στενών μέχρι την Νικομήδεια για να προστατεύσουν την Κωνσταντινούπολη από την πλευρά αυτή. Επίσης μετέφεραν άλλη μία μεραρχία από την ασιατική στην ευρωπαϊκή ακτή της θάλασσας του Μαρμαρά, με την οποία συνέτριψαν τα άτακτα σώματα του Τζαφάρ Ταγιάρ, και απάλλαξαν την Κωνσταντινούπολη από κάθε απειλή και από την πλευρά αυτή. Επί πλέον εξόρμησαν από την ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης με την συγκατάθεση του Λόυντ Τζωρτζ και του Γάλλου πρωθυπουργού Μιλλεράν, η οποία στην πραγματικότητα δεν ήταν απλώς συγκατάθεση αλλά υπόδειξη, ορθότερα εντολή, των δύο Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων και κυρίως της Αγγλίας προς την Ελλάδα, να καταλάβει ευρείες εκτάσεις από την Μικρασιατική ενδοχώρα και μέχρι τα κράσπεδα του οροπεδίου της Ανατολίας για να εξαναγκάσουν τους Τούρκους Εθνικιστές να αποδεχτούν τους σκληρούς όρους της Συνθήκης των Σεβρών. Τους απειλούσαν δηλαδή ότι αν δεν συμμορφωθούν με τους όρους της Συνθήκης Ειρήνης, θα τους επιβάλουν ακόμη πιο σκληρούς όρους. Για το λόγο αυτό αφού επέτρεψαν στον Βενιζέλο να κάνει μία θεαματική επίδειξη ισχύος με σαρωτική προέλαση του Ελληνικού στρατού προς το εσωτερικό της Ανατολίας, τον εμπόδισαν στη συνέχεια να επεκταθεί πέρα από το Ουσάκ στις παρυφές του υψιπέδου της Ανατολίας, και ούτε του επέτρεψαν επίσης να αποκτήσει τον έλεγχο επί της σπουδαίας σιδηροδρομικής γραμμής Εσκή Σεχέρ - Αφιών Καραχισάρ, η οποία οδηγεί από μεν το Εσκή Σεχέρ προς Άγκυρα από δε το Αφιών Καραχισάρ προς Ικόνιο. Αλλά άφησαν προσωρινά ελεύθερη την σιδηροδρομική γραμμή Εσκή Σεχέρ - Αφιών Καραχισάρ που οδηγεί κατευθείαν στο εσωτερικό του υψιπέδου της Ανατολίας όπου και τα ορμητήρια των Εθνικιστών ως διαπραγματευτικό ατού (πλεονέκτημα), απειλώντας τους με τον τρόπο αυτό ότι εάν δεν επιδείξουν καλή θέληση θα συντριβούν από τον Ελληνικό στρατό εκεί ακριβώς όπου ήσαν τα κέντρα της αντιστάσεώς τους και κατά συνέπεια θα εκμηδενιστούν. Η ανακοίνωση της υπογραφής της Συνθήκης των Σεβρών στις 10 Αυγούστου 1920, προκάλεσε θύελλα διαμαρτυριών στην Τουρκία, εξαιτίας των δυσμενών όρων που περιείχε για το Τουρκικό Έθνος. Καθόσο προέβλεπε όχι μόνο την δημιουργία Ελληνικής ζώνης στη Σμύρνη και την ευρύτερη περιοχή της ΙΩΝΙΑΣ, αλλά και διότι προέβλεπε ένα ανεξάρτητο Αρμενικό κράτος στα ανατολικά και Αυτόνομο Κουρδιστάν στα νοτιοανατολικά. Με προοπτική μάλιστα δημιουργίας μελλοντικά και ανεξάρτητου Ποντιακού Ελληνικού κράτους. Πράγματι η εν λόγω Συνθήκη με την αριστοτεχνική δομή της έδινε την δυνατότητα στη Μ. Βρετανία να παρεμβαίνει ρυθμιστικά πότε υπέρ του ενός, πότε υπέρ του άλλου, ή στρέφοντας τον ένα εναντίον του άλλου, ώστε να κυριαρχεί στα πράγματα της Ανατολίας. Αρπάζοντας την ευκαιρία ο Κεμάλ κάλεσε τον λαό σε πανεθνική συσπείρωση. Ακόμη και εκείνοι που τον μισούσαν ή ήσαν αδιάφοροι για το εθνικιστικό κίνημα λησμόνησαν τις παλαιές διαφορές, αγνόησαν τις ταξικές διαφορές και όλοι σύσσωμοι ακολούθησαν τον Μουσταφά Κεμάλ. Συνέτριψαν τα υπολείμματα από τον στρατό του Χαλίφη, εκκαθάρισαν τις περιοχές που είχαν εξεγερθεί εναντίον της Άγκυρας και έθεσαν τέρμα στον εμφύλιο πόλεμο. Τελευταίος υπέκυψε ο Κιρκάσιος Ετέμ που έχοντας ως έδρα την Κιουτάχεια και το Εσκή Σεχέρ διηύθυνε τον αγώνα των ατάκτων εναντίον των Ελλήνων στη Σμύρνη. Μετά την ήττα του ο Ετέμ από τον τακτικό Τουρκικό στρατό κατά την εκπονή του 1920 με αρχές του 1921, κατέφυγε με τα υπολείμματα των ατάκτων του στις Ελληνικές γραμμές. Ο Κεμάλ αφού συγκρότησε κυβέρνηση αγώνα με τους Μπεκήρ Σαμή και Αντνάν και έχοντας ως στρατιωτικούς συνεργάτες για την ανασυγκρότηση του τακτικού στρατού τους Φεβζή και Ισμέτ, ετοιμάστηκε να αναμετρηθεί με τους Έλληνες. Προηγουμένως ο Κιαζήμ Καραμπεκήρ στα ανατολικά μεταξύ Σεπτεμβρίου - Δεκεμβρίου του 1920 κατέλυσε την ανεξαρτησία του Αρμενικού κράτους του Εριβάν, οι κάτοικοι του οποίου για να αποφύγουν την ενσωμάτωσή τους στη Τουρκία, ανακήρυξαν την χώρα Σοβιετική Δημοκρατία και

ζήτησαν την βοήθεια της Μόσχας. Ο Κεμάλ συμφώνησε να αποσύρει τα στρατεύματά του από το Εριβάν της Αρμενίας με αντάλλαγμα την παροχή οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας. Κατόπιν στράφηκε αποφασιστικά κατά των Ελλήνων. Απειλώντας ευθέως τους Κεμαλικούς Εθνικιστές ο Λόυντ Τζώρτζ με την επιθετική διάταξη που είχε λάβει ο Ελληνικός στρατός ήδη από τον Αύγουστο του 1920, προσκάλεσε τους Κεμαλικούς μαζί με αντιπροσώπους του Σουλτάνου καθώς και Ελληνική αντιπροσωπεία στο Λονδίνο για Συνδιάσκεψη κατά μήνα Φεβρουάριο του 1921, προκειμένου να βρεθεί λύση σχετικά με την εφαρμογή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών. Παράλληλα πίεσε τους Έλληνες να επιχειρήσουν να καταλάβουν μέσα στο καταχeyμwνο τον σπουδαίο από στρατηγική άποψη σιδηροδρομικό κόμβο του Εσκή Σεχήρ που οδηγεί προς Άγκυρα την αεροφωλιά του Κεμάλ, πράγμα που δεν τους είχε επιτρέψει να κάνουν το καλοκαίρι του 1920, για να καταποθήσει τους Τούρκους Εθνικιστές ώστε να είναι διαλλακτικοί κατά τις διαπραγματεύσεις. Μετά τις συστάσεις και προτροπές του Λόυντ Τζώρτζ για επίθεση κατά των Κεμαλικών, ο Δημήτριος Γούναρης που ήταν υπουργός των στρατιωτικών έδωσε εντολή στον νέο διοικητή της Στρατιάς Μικράς Ασίας Αναστάσιο Παπούλα, να προετοιμαστεί σχετικά για μία επιθετική εξόρμηση προς κατάληψη του σιδηροδρομικού κόμβου του Εσκή Σεχήρ. Στις 20 Δεκεμβρίου 1920 το εκστρατευτικό σώμα που ορίστηκε εσπευσμένα για το σκοπό αυτό διότι πίεζε την ελληνική πλευρά ο Λόυντ Τζωρτζ να ενεργήσει γρήγορα, προκειμένου να προλάβει τυχόν προετοιμασίες του τακτικού κεμαλικού στρατού να οργανώσει αμυντικές θέσεις ώστε να αποκρούσει την επίθεση, άρχισε η εξόρμηση των Ελληνικών φαλάγγων. Οι Ελληνικές φάλαγγές αφού προχώρησαν επάνω σε απόκρημνες και δυσκολοδιάβατες περιοχές μέσα στη καρδιά του χειμώνα έφθασαν σε κοντινή απόσταση από το οροπέδιο του Εσκή Σεχήρ. Εκεί όμως τους σταμάτησαν τα τακτικά στρατεύματα του Ισμέτ, του πιστού συντρόφου του Μουσταφά Κεμάλ, σε μία κοιλάδα κοντά στο χωριό Ιν Εϊνού, από το οποίο ο Ισμέτ πήρε την προσωνυμία Ινονού. Η αποτυχία αυτή ενθάρρυνε την Τουρκική Αντιπροσωπεία στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου υπό τον ευέλικτο Μπεκήρ Σαμή, της οποίας οι εργασίες άρχισαν στις 21 Φεβρουαρίου 1921 και έληξαν στις 11 Μαρτίου ιδίου έτους, να φανεί αδιάλλακτη και να απαιτεί : την άμεση εκκένωση της Μικράς Ασίας από τους Έλληνες, αποχώρηση των ξένων δυνάμεων από την Κωνσταντινούπολη, επιστροφή των Στενών, αποκατάσταση της Ευρωπαϊκής Τουρκίας (Ανατολικής Θράκης) στα προπολεμικά της σύνορα. Αποδοχή τέτοιων όρων θα εσήμαινε το σχίσσιμο της Συνθήκης των Σεβρών. Πράγμα που ενοχλούσε τον πρωτεργάτη αυτής Λόυντ Τζωρτζ, ο οποίος για να φανεί διαλλακτικός μήπως ενδεχομένως η Τουρκική αντιπροσωπεία ενδώσει και συρθεί στην υπογραφή μίας πιο ευέλικτης συνθήκης από εκείνη των Σεβρών, ως εκπρόσωπος όλων των Συμμάχων, συμπεριλαμβανομένων και των Ελλήνων, αντιπρότεινε: η ANTANT ήταν διατεθειμένη να μην επιμείνει στους όρους που είχε θέσει σχετικά με τον έλεγχο των Στενών, της Κωνσταντινουπόλεως και την αυτονομία των περιοχών στις οποίες κατοικούσαν Κούρδοι. Οι Τούρκοι όμως από την πλευρά τους θα παραχωρούσαν ένα είδος τοπικής αυτονομίας στους Έλληνες της Σμύρνης και θα αναγνώριζαν το δικαίωμα των Αρμενίων που είχαν οθωμανική υπηκοότητα να αποκτήσουν μία εθνική εστία στα ανατολικά σύνορα της Ανατολίας. Η Τουρκική αντιπροσωπεία που επιθυμούσε τουλάχιστον την άμεση αποχώρηση των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία, δεν έμεινε ικανοποιημένη και κατόπιν τούτου αποχώρησε χωρίς να έχει επιτευχθεί κάποια συμφωνία. Το ίδιο έκανε και η Ελληνική αντιπροσωπεία υπό τους Νικόλαο Καλογερόπουλο και Δημήτριο Γούναρη που είχαν υποστηρίξει σθεναρά τις ελληνικές θέσεις. Μετά το αδιέξοδο που δημιουργήθηκε τον λόγο είχαν και πάλι τα όπλα. Στο μεταξύ στις 11 Μαρτίου 1921 τα στρατεύματα του Κιαζήμ Καραμπεκήρ κατέλαβαν το Μπατούμ στην Υπερκαυκασία (περιοχή Γεωργίας), και μετά από πέντε (5) ημέρες υπογράφηκε η Σοβιετο-Τουρκική Συνθήκη Φιλίας και Αδελφότητας, η οποία στο σύνολό της ήταν ευνοϊκή για την Τουρκία. Με την Συνθήκη αυτή τα Τουρκικά στρατεύματα αποχώρησαν από το Μπατούμ της Γεωργίας, η οποία μετά από λίγο σοβιετοποιήθηκε. Διατήρησε όμως η Τουρκία τις επαρχίες Καρς, Αρνταχάν και Αρτβίν. Με την ίδια Συνθήκη η Σοβιετική Ένωση αναγνώρισε ότι η Τουρκία είχε πλήρη δικαιώματα κυριαρχίας στα Στενά και την Κωνσταντινούπολη, και ότι έπρεπε να επαναρχίσουν μεταξύ των δύο χωρών οι διπλωματικές και οικονομικές σχέσεις που είχαν διακοπεί με τον πόλεμο. Η Κεμαλική Τουρκία αναμφισβήτητα εξήλθε ενισχυμένη διπλωματικά.

Ο Λόυντ Τζωρτζ δέχθηκε σφοδρές επικρίσεις διότι δεν επέδειξε ευλυγισία και εμπόδισε έτσι την υπογραφή μίας συνθήκης ειρήνης με τους Κεμαλιστές. Ο Λόυντ Τζωρτζ αντέτεινε ότι: δεν μπορούσε να στρέψει την πλάτη του στη Συνθήκη των Σεβρών και δεν μπορούσε να εγκαταλείψει τους Έλληνες που του έδειχναν την εμπιστοσύνη τους, στην τύχη τους. Έτσι συμβούλεψε και παρότρυνε τους Έλληνες να συνεχίσουν τις πολεμικές επιχειρήσεις αν εξακολουθούσαν ακόμη να επιθυμούν την διατήρηση της Συνθήκης των Σεβρών σχετικά με την αναγνώριση των δικαιωμάτων τους στη Σμύρνη και την ευρύτερη περιοχή της. Αν έλεγαν όχι. Θα ανακοίνωναν στον Ελληνικό λαό ότι δέιλιασαν και δεν τόλμησαν να υπερασπιστούν το όραμα του Βενιζέλου για την Σμύρνη που είχε γίνει πραγματικότητα? έστω προσωρινά. Ως εκ τούτου η συνέχιση των εχθροπραξιών με τους Κεμαλικούς - οι οποίοι συνεχώς ισχυροποιούντο, αν τους έδιναν άνεση χρόνου για να προετοιμαστούν καλύτερα, δεν θα μπορούσαν αργότερα ούτε να τους υποχρεώσουν να αναγνωρίσουν την Συνθήκη των Σεβρών ούτε και να παραμείνουν στη Μικρά Ασία - ήταν μονόδρομος. Η νέα Ελληνική επίθεση άρχισε στις 23 Μαρτίου 1921. Ο Ελληνικός στρατός προέλασε σε δύο μέτωπα: το συγκρότημα μεραρχιών του νότου προωθήθηκε από το Ουσάκ προς το Αφιόν Καραχισάρ, ενώ το συγκρότημα μεραρχιών του βορρά προέλασε από την Προύσα προς το Εσκή Σεχήρ. Το Αφιόν Καραχισάρ καταλήφθηκε στις 27 Μαρτίου 1921. Το βόρειο αντιθέτως συγκρότημα σύρθηκε άλλη μία φορά με μεγάλη προσπάθεια σε ατελείωτες πλαγιές και επάνω σε οδοντωτές κορυφογραμμές προς το οροπέδιο του Εσκή Σεχήρ. Ο διάσημος ιστορικός μελετητής Άρνολντ Τόυνμπερ που συνόδευε με την ιδιότητα του πολεμικού ανταποκριτή της εφημερίδας Manchester Guardian τους Έλληνες φαντάρους, σκαρφάλωσε μαζί τους σιγά σιγά ως το οροπέδιο Παζαρτζίκ. Το βαρύ όμως Τουρκικό πυροβολικό εμπόδιζε τα Ελληνικά στρατεύματα να προελάσουν πιο πέρα από το φρύδι της απότομης πλαγιάς. Τα Ελληνικά τμήματα κάνοντας χρήση της ξιφολόγχης κατέλαβαν μετά από σκληρούς αγώνες τα Τουρκικά χαρακώματα στην κορυφογραμμή της Κοβαλιτζας, που περιέβαλε την πεδιάδα του Εσκή Σεχήρ από βορρά. Τα Τουρκικά χαρακώματα έβλεπαν προς τον βορρά και δέσποζαν στις νότιες εξόδους του φαραγγιού, από όπου τα Ελληνικά στρατεύματα ήσαν αναγκασμένα να περάσουν ανάμεσα στους λόφους, όπως ερχόντουσαν από το οροπέδιο του Παζαρτζίκ. Από τις κορυφογραμμές που είχαν καταλάβει τα Ελληνικά στρατεύματα έβλεπαν κάτω την πεδιάδα που έφθανε μέχρι το Εσκή Σεχήρ. Δεν μπόρεσαν όμως να κρατήσουν τις κορυφογραμμές περισσότερο από τέσσερις (4) ημέρες, διότι εκτοπίστηκαν από τους Τούρκους μετά από λυσσώδεις αντεπιθέσεις. Έτσι υποχώρησαν τα Ελληνικά τμήματα για δεύτερη φορά μπροστά στην πεισματική Τουρκική αντίσταση που συνοδεύετο από συνεχείς και άγριες αντεπιθέσεις. Δεν είχαν συνηθίσει κατά την περίοδο του Λεωνίδα Παρασκευόπουλου να προβάλουν σθεναρή αντίσταση οι Τούρκοι, και τώρα αιφνιδιάστηκαν και έτσι υποχώρησαν. Ο Τόυνμπερ περιγράφει ως εξής την δεύτερη Ελληνική υποχώρηση " Οι άντρες ήσαν θυμωμένοι - θυμωμένοι που ξόδεψαν άδικα αίμα και κόπο, αλλά προ παντός ταπεινωμένοι από μία ήττα που έσπαγε ένα μακρύ κατάλογο από νίκες για τις οποίες αισθάνοντο απέραντη υπερηφάνεια. Οπωσδήποτε η ποιότητα αυτών των βετεράνων φάνηκε περισσότερο στις αντιξοότητες παρά όταν είχαν εμπιστοσύνη στην επιτυχία : τα βαριά κανόνια, τα πεδινά κανόνια, το ορεινό πυροβολικό, τα φορτηγά, τις βοϊδάμαξες και τα μουλάρια - όλα τα απομάκρυναν με ασφάλεια, και τα πολεμοφόδια που δεν μπορούσαν να τα μεταφέρουν τα ανατίναξαν". Η υποχώρηση έγινε χωρίς πανικό με τις φάλαγγες να διατηρούν την πειθαρχία τους. Είχαν όμως την τύχη μαζί τους διότι οι Τούρκοι θα μπορούσαν να τους αποκόψουν την υποχώρηση κατά την διέλευσή τους από ορεινά και δύσβατα περάσματα. Προτίμησαν όμως να κατευθύνουν τον κύριο όγκο των δυνάμεών τους κατά του νοτίου συγκροτήματος, αποκόπτοντας την υποχώρηση, με την κατάληψη του τμήματος της σιδηροδρομικής γραμμής μεταξύ Ουσάκ - Αφιόν Καραχισάρ. Διέφυγαν τελικά ως εκ θαύματος την καταστροφή οι Έλληνες χάρη στο 34ο σύνταγμα πεζικού που κράτησε απεγνωσμένα επί είκοσι τέσσερις ώρες μακριά από το Τουμλού Μπουνάρ το Τουρκικό πεζικό που έφθανε τμηματικά από το Εσκή Σεχήρ στο Αφιόν Καραχισάρ μέσω της σιδηροδρομικής γραμμής? και έτσι μπόρεσαν να υποχωρήσουν με ασφάλεια στη βάση τους στο Ουσάκ. Τους αγώνες των Ελληνικών τμημάτων του βορείου συγκροτήματος, παρακολούθησε από κοντά και ο Αμερικανός συγγραφέας Έρνεστ (Ερνέστος) Χεμινγκουαί ως πολεμικός ανταποκριτής, ο οποίος εντυπωσιάστηκε

από την παράξενη γι' αυτόν ενδυμασία αλλά και την μαχητικότητα των Ελλήνων ευζώνων. Ως προς τις πολεμικές επιχειρήσεις τα συμπεράσματα είναι εύλογα: Ο Τουρκικός στρατός δεν είναι πλέον οι ανοργάνωτες εθνικιστικές ορδές του θέρους του 1920 που αντιμετώπισε χωρίς δυσκολία ο Λεωνίδας Παρασκευόπουλος, είναι οργανωμένος και πειθαρχημένος τακτικός στρατός ο οποίος μάχεται με εξαιρετικό πείσμα και αποφασιστικότητα. Σε αυτό το συμπέρασμα κατέληξαν οι ξένοι στρατιωτικοί παρατηρητές. Εάν θέλουν συνεπώς οι Έλληνες να καταφέρουν ένα αποφασιστικό πλήγμα κατά των Κεμαλικών πρέπει να το επιχειρήσουν τώρα, διπλασιάζοντας τις στρατιωτικές δυνάμεις από 120.000 που ήσαν συνολικά σε 200.000 άνδρες για να έχουν ελπίδες επιτυχίας. Δεν μπορούσε να γίνει διαφορετικά διότι το μέτωπο ήταν εκτεταμένο και εξαιρετικά ορεινό και δύσβατο, ενώ ο εχθρός κατείχε την κεντρική σιδηροδρομική γραμμή μεταξύ Εσκή Σεχήρ - Κιουτάχειας - Αφιόν Καραχισάρ και ήταν εύκολο σ' αυτόν να μετακινεί δυνάμεις από το ένα απειλούμενο σημείο στο άλλο, οι Έλληνες όμως που δεν είχαν στη διάθεσή τους την σιδηροδρομική γραμμή ήσαν υποχρεωμένοι να μετακινούν πεζή τις στρατιωτικές τους δυνάμεις. Και επειδή μειονεκτούσαν ως προς το σημείο αυτό πριν εξορμήσουν κατά των αντιπάλων τους, έπρεπε προηγουμένως να καταλάβουν περιμετρικά επίκαιρες θέσεις ώστε όταν θα εδίδετο η εντολή για επίθεση, η έφοδος να ήταν ταυτόχρονη και συντονισμένη με όλα τα σημεία εξορμήσεως μαζί για να μην μπορεί ο εχθρός που θα απειλείτο συγχρόνως σε πολλά σημεία να μεταφέρει ενισχύσεις από το ένα στο άλλο απειλούμενο σημείο, και η εμπλοκή του έτσι σε πολλές επί μέρους μάχες με το να είναι γενική θα τον καθήλωνε. Οπότε μία άλλη δύναμη των Ελλήνων που δεν θα είχε εμπλακεί σε μάχες άμεσα, θα εκινείτο με ταχύτητα πίσω από τους εμπλεκόμενους και θα κατελάμβανε τον λαιμό της φιάλης στο Εσκή Σεχήρ και έτσι θα απέκοπτε από τον Τουρκικό τακτικό στρατό που θα ευρίσκετο μέσα σε ένα τεράστιο κλοιό την μοναδική δίοδο διαφυγής προς Άγκυρα. Εάν τα πράγματα είχαν αυτήν την εξέλιξη που ήταν πολύ πιθανή, η καταστροφή ή η αιχμαλωσία του τακτικού Τουρκικού στρατού, θα στερούσε από τους Εθνικιστές της Άγκυρας κάθε περαιτέρω σοβαρή δυνατότητα για αντίσταση. Έτσι η υπογραφή μίας ευνοϊκής για τους Έλληνες συνθήκης ειρήνης με τους Τούρκους Εθνικιστές, θα ήταν να όχι βέβαιη τουλάχιστον πολύ πιθανή. Άξιζε συνεπώς ο κόπος να δοκιμάσουν. Όλα άλλωστε τα πράγματα σε αυτήν την ζωή έχουν κάποιο ρίσκο. Εξάλλου και ο Λόυντ Τζώρτζ τους ενθάρρυνε να δοκιμάσουν και πάλι και να μην αφήσουν την προσπάθεια στη μέση. Ήθελε ενδόμυχα να δει εάν η Συνθήκη των Σεβρών ήταν θνησιγενής ή εάν υπήρχε δυνατότητα να επιβιώσει. Για να το δει όμως αυτό έπρεπε προηγουμένως οι Έλληνες ή να νικήσουν ή να νικηθούν. Ένας άλλος όμως σοβαρότερος λόγος που επέβαλε την συνέχιση της εκστρατείας, ήταν ότι δεν μπορούσε τώρα που Ελληνικός λαός είχε πεισθεί ότι ήταν αναγκαία μία ακόμη μεγαλύτερη προσπάθεια για ένα θετικό αποτέλεσμα, να ανακοπεί και να μείνει στη μέση. Ο Έρνεστ Χεμινγκουαίη στο "Για ποιον χτυπάει η καμπάνα" αναφέρει σχετικά με τον Εμφύλιο Πόλεμο στην Ισπανία στον οποίο έλαβε μέρος ο ίδιος με την δημοκρατική παράταξη, ότι οι δημοκρατικοί είχαν αποφασίσει να διαρρήξουν το μέτωπο των Εθνικιστών σε κάποιο σημείο που οι επιτελείς τους έκριναν ότι μπορούσε να αλλάξει ενδεχομένως την πορεία του πολέμου υπέρ αυτών, και για τον λόγο αυτό συγκέντρωσαν μετά από μεγάλες προσπάθειες και πολύ χρόνο τους άνδρες και τα υλικά μέσα που απαιτούντο για τον σκοπό αυτό. Όταν όμως ήλθε το πλήρωμα του χρόνου για την εκτόξευση της επιθέσεως διαπίστωσαν εκείνοι που είχαν σχεδιάσει την επίθεση ότι το μέτωπο είχε ήδη μεταβληθεί, και ότι δεν είχε πλέον νόημα η εκτόξευση της επιθέσεως έτσι όπως αρχικά είχε σχεδιαστεί. Εντούτοις όμως την πραγματοποίησαν διότι όπως λέει ο Χεμινγκουαίη, είναι πολύ δύσκολο να μπει ένας μηχανισμός σε κίνηση, όταν όμως μπει δεν μπορεί καμία δύναμη να τον σταματήσει. Είναι το ίδιο δύσκολο όπως όταν επιχειρεί αναβάτης να ανακόψει αιφνιδίως καλπάζοντα ίππον να υπερπηδήσει εμπόδιο. Δεν διατρέχουν σ' αυτή τη περίπτωση τον κίνδυνο να συντριβούν και οι δύο από την σύγχυση και την ταραχή που προκαλείται στον ίππο; Είναι επίσης εύκολο πράγμα να αλλάξει η εξωτερική πολιτική μίας χώρας εάν δεν έχουν ωριμάσει προηγουμένως οι κατάλληλες συνθήκες; Έτσι ο Δημήτριος Γούναρης και Πρωτοπαπαδάκης αποφάσισαν να συνεχίσουν την εκστρατεία, αυτήν την φορά όμως πανστρατιά, για να είναι σίγουροι για την επιτυχία διότι αυτή η εκκρεμότητα είχε ήδη διαρκέσει πολύ και η αντοχή και ανοχή του λαού είχε φθάσει στα όριά της. Κατόπιν τούτου

μετέφεραν στη Μικρά Ασία 85.000 επί πλέον άνδρες από την κυρίως Ελλάδα για την ενίσχυση της Στρατιάς, προκειμένου να καταβληθεί η τελευταία μεγάλη προσπάθεια που θα έδινε την νίκη. Εν όψει της επικείμενης αναμετρήσεως η Μόσχα σε εκτέλεσή της από 16 Μαρτίου 1921 συνθήκη φιλίας και αδελφότητας με την Κεμαλική Τουρκία, τον Μάιο ιδίου έτους, απέστειλε την Άγκυρα ως πρώτη δόση της οικονομικής τους συνεργασίας 4.000.000 χρυσά ρούβλια. Ποσό αρκετό για να πληρωθούν οι ιταλικές προμήθειες σε στρατιωτικό εξοπλισμό. Συγχρόνως απέστειλε τουφέκια και ξιφολόγχες σε μεγάλους αριθμούς. Ενώ τα πολεμικά εργοστάσια σε Άγκυρα και Εσκή Σεχήρ εργάζοντο πυρετωδώς για τη κατασκευή όπλων. Ήδη ο τακτικός στρατός του δραστήριου Ισμέτ Ινονού έχει εφοδιαστεί με 52.000 ατομικά όπλα, 440 μυδραλιοβόλα και 162 πυροβόλα. Άλλος ένας σοβαρός λόγος για τον οποίο οι Έλληνες επείγοντο να επισπεύσουν τις προετοιμασίες για την τελική αναμέτρηση με τους Τούρκους Εθνικιστές. Κάθε ώρα, κάθε ημέρα, κάθε εβδομάδα, κάθε μήνας που περνούσε άπρακτος, απομάκρυνε την προοπτική μίας νίκης σε βάρος των Κεμαλικών, οι οποίοι ενισχύοντο συνεχώς και οικονομικά και στρατιωτικά και διπλωματικά, με αποτέλεσμα να καθίσταται ανέφικτη η επίτευξη μίας αξιοπρεπούς για τα ελληνικά συμφέροντα συνθήκης ειρήνης. Δεν απέμενε συνεπώς για τους Έλληνες τίποτε άλλο εκτός από άμεση στρατιωτική δράση εναντίον τους πριν να είναι πολύ αργά. Αυτή ακριβώς ήταν και η γνώμη του Λόυντ Τζωρτζ και Κώρζον οι οποίοι ωθούσαν τον Δημήτριο Γούναρη και Πέτρο Πρωτοπαπαδάκη προς αυτήν την κατεύθυνση. Είναι άλλωστε αποδεδειγμένο ότι και ο Βενιζέλος και ο Δημήτριος Γούναρης, Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης και άλλοι δεν προέβαιναν σε καμία ενέργεια στη Μικρά Ασία, αν προηγουμένως δεν είχαν την συγκατάθεση των Άγγλων και συγκεκριμένα του Λόυντ Τζωρτζ. Ο οποίος για να διαπιστώσει εάν η στρατιά Μικράς Ασίας μετά τις τελευταίες ενισχύσεις που είχε λάβει ήταν σε θέση να φέρει σε πέρας με επιτυχία την αποστολή που είχε θέσει στον εαυτό της, ανάθεσε στον Βρεταννό στρατιωτικό ακόλουθο στην Αθήνα Χόαρ Νάιρν να εξετάσει την ποιότητα και τις δυνατότητες της Στρατιάς Μικράς Ασίας και να υποβάλει σχετική αναφορά με τα συμπεράσματά του. Ο Χόαρ Νάιρν έφθασε στη Σμύρνη στις 4 Ιουνίου 1921 και αφού επί μία και πλέον εβδομάδα επιθεώρησε την Στρατιά και συζήτησε με τους κορυφαίους επιτελικούς αξιωματικούς Σαρηγιάννη, Σπυρίδωνος και Πάλλη, οι οποίοι αποτελούσαν το Επιτελείο της Στρατιάς και επί Λεωνίδα Παρασκευόπουλου, συνέταξε την αναφορά του της οποίας τα κυρία σημεία ήταν τα εξής "Ο στρατός ήταν τώρα μία πιο αποδοτική πολεμική μηχανή από κάθε άλλη φορά που τον είδε. Ο διοικητής της Στρατιάς Αναστάσιος Παπούλας δεν ήταν τίποτε περισσότερο από διακοσμητικό πρόσωπο, αλλά ενέπνεε εμπιστοσύνη. Ο συνταγματάρχης Σπυρίδωνος που ήταν επικεφαλής του Δ' Γραφείου της Στρατιάς που είχε ως αντικείμενο τις προμήθειες, ήταν προικισμένο και δραστήριο άτομο που έκανε πολύ καλά την δουλειά του. Ο επιτελικός αξιωματικός Σαρηγιάννης βρήκε ότι είχε αυτοπεποίθηση αλλά ότι ανησυχούσε για το μέλλον διότι έβλεπε πλοία να φορτώνονται με πολεμικό υλικό από Ρωσικά λιμάνια και να ανεφοδιάζουν τον Κεμάλ από την θάλασσα μέσω Σινώπης, Σαμψούντας και Ινέπολης. Και ότι κατά την άποψη του Σαρηγιάννη η τελική τύχη της Ελληνικής προσπάθειας εξηρτάτο από το αν μπορούσαν να κλείσουν αυτόν τον δρόμο με αποκλεισμό. Ότι ο επιτελικός αξιωματικός συνταγματάρχης Πάλλης (από τους κορυφαίους με τον Σαρηγιάννη και Σπυρίδωνος) τον διαβεβαίωσε επάνω στο αμφιλεγόμενο θέμα των πολυάριθμων αντικαταστάσεων ανωτέρων αξιωματικών, ότι αν ζύγιζαν τα υπέρ και τα κατά, ο στρατός είχε ωφεληθεί από τις αλλαγές των τελευταίων οκτώ (8) μηνών στη διοίκηση· συμπέρασμα με το οποίο συμφώνησε και ο ίδιος (Χόαρ Νάιρν). Εκτιμούσε ότι η συνολική δύναμη της Στρατιάς στις 14 Ιουνίου 1921 έφθανε τους 169.000 άνδρες από τους οποίους πραγματικά μάχιμοι ήταν 120.000 περίπου (οι υπόλοιποι ανήκαν στις βοηθητικές υπηρεσίες)". Τελικό συμπέρασμά του ήταν ότι "Ο Ελληνικός στρατός της Μικράς Ασίας, που ήταν τώρα έτοιμος και λαχταρούσε να προελάσει, ήταν η πιο φοβερή πολεμική μάχη που είχε ποτέ καλέσει το Έθνος υπό τα όπλα. Το ηθικό του ήταν υψηλό. Αν κρίνουμε με τα βαλκανικά πρότυπα, το επιτελείο του ήταν ικανό, η πειθαρχία και η οργάνωσή του καλές". Με βάση την αναφορά αυτή καθώς και την πληροφόρηση που είχε ο Λόυντ Τζωρτζ από άλλες ανεξάρτητες πηγές αλλά και με βάση το δικό του πολιτικό ένστικτο είχε πεισθεί ότι οι δύο πλευρές θα έπρεπε να πολεμήσουν ως το τέλος για να αναδειχθεί ο τελικός νικητής. Έτσι στις 27 Ιουνίου 1921 οι Έλληνες άρχισαν την

προέλαση για να συναντήσουν τον εχθρό. Ο αντικειμενικός σκοπός ήταν και αυτή τη φορά η κρίσιμη σιδηροδρομική γραμμή που συνέδεε το Εσκή Σεχίρ με το Αφιόν Καραχισάρ. Η κύρια συγκέντρωση ήταν τώρα στο νότιο τομέα του μετώπου. Έστειλαν μία φάλαγγα προς τα ανατολικά για να καταλάβει το Αφιόν Καραχισάρ και έπειτα να στραφεί βόρεια προς το Εσκή Σεχίρ. Μία δεύτερη φάλαγγα την έστειλαν βορειότερα από το Τουμλού Μπουνάρ, την θέση από όπου είχαν κρατήσει σε απόσταση την Τουρκική αντεπίθεση τον Απρίλιο. Η φάλαγγα αυτή και μία τρίτη φάλαγγα που θα προέλαυε από την Προύσα προς νοτιοανατολικά, επρόκειτο να συγκλίνουν στη Κιουτάχεια, η οποία ήταν μία κωμόπολη κτισμένη κοντά στη σιδηροδρομική γραμμή Αφιόν Καραχισάρ - Εσκή Σεχίρ, και η οποία αποτελούσε το κλειδί της εκστρατείας. Η Κιουτάχεια κατελήφθη στις 17 Ιουλίου, και οι Ελληνικές φάλαγγες προέλασαν βορειοανατολικά προς το Εσκή Σεχίρ. Οι Έλληνες είχαν την ελπίδα ότι θα περικύκλωναν τον μεγαλύτερο όγκο των Τουρκικών δυνάμεων στην περιοχή της Κιουτάχειας ή στην περιοχή του Εσκή Σεχίρ και θα τις κατέστρεφαν ή αιχμαλώτιζαν. Η δεξιά Ελληνική πτέρυγα προέλαυε ανατολικότερα από το Εσκή Σεχίρ για να αποκόψει την οδό υποχωρήσεως των Τούρκων. Ο Ισμέτ Ινονού που διηύθυνε τις Τουρκικές δυνάμεις στο Εσκή Σεχίρ, επειδή αντελήφθη την κρισιμότητα των περιστάσεων διότι όλες του οι αντεπιθέσεις κατά των Ελλήνων που προέλαυαν από τρία σημεία ακάθεκτοι είχαν αποκρουσθεί με σοβαρές απώλειες και ότι αν παρατείνει την Τουρκική αντίσταση για πολύ ακόμη, διατρέχει τον κίνδυνο να δει τον Τουρκικό στρατό να περικυκλώνεται και να εξοντώνεται ή να αιχμαλωτίζεται από τους Έλληνες, αλλά και ότι αν έδινε εντολή για γενική υποχώρηση θα έπρεπε να εγκαταλείψει μεγάλα αποθέματα από πυρομαχικά και τρόφιμα που είχαν συγκεντρωθεί με ηράκλειες προσπάθειες και να απωλέσει συγχρόνως μία εξόχως στρατηγική θέση, προσκάλεσε επειγόντως τον Κεμάλ να έλθει από την Άγκυρα με τον σιδηρόδρομο στο μέτωπο του Εσκή Σεχίρ για να σχηματίσει προσωπική γνώμη και να διατάξει αναλόγως άμυνα μέχρις εσχάτων ή υποχώρηση προς Άγκυρα. Ο Κεμάλ δεν έχασε καιρό. Πήγε εσπευσμένα. Άκουσε αναφορές, μελέτησε τους χάρτες. Και βλέποντας ότι αν επέμενε να υπερασπισθεί με πείσμα μία εξαιρετικά στρατηγική θέση κινδύνευε να χάσει το στρατό του, διέταξε αιφνιδίως με κοφτές τουρκικές φράσεις "Εκκενώστε το Εσκή Σεχίρ", "Διατάξτε γενική οπισθοχώρηση", "Αποσυρθείτε πίσω από τον Σαγγάριο και ετοιμάστε νέες αμυντικές γραμμές για να καλύψετε την Άγκυρα". Με μερικές σημειούλες επάνω στο χάρτη τους έδειξε πως πρέπει να γίνει η οπισθοχώρηση, και έφυγε αμέσως για την Άγκυρα για να προετοιμάσει την άμυνά της. Για να καλύψει την οπισθοχώρηση ο Ισμέτ Ινονού Του μεγαλύτερου όγκου του Τουρκικού στρατού μέσω της σιδηροδρομικής γραμμής Εσκή Σεχίρ - Άγκυρας και για να μπορέσει να διασώσει μέρος από τα εφόδια, έδωσε απεγνωσμένες μάχες κατά των Ελλήνων με την οπισθοφυλακή του. Μάλιστα στις 21 Ιουλίου 1921 επιχείρησε αντεπίθεση κατά των Ελληνικών φαλαγγών που συνέκλιναν από παντού προς το Εσκή Σεχίρ, αλλά αποκρούσθηκε με βαρείες απώλειες. Εντούτοις κατόρθωσε να διασώσει τον κύριο όγκο του στρατού. Οι Έλληνες όταν μπήκαν στις 19 Ιουλίου στο Εσκή Σεχίρ η πόλη ήταν άδεια από τουρκικά στρατεύματα, έπεσαν όμως στα χέρια τους πολυάριθμα όπλα και έπιασαν χιλιάδες αιχμαλώτους. Ήταν απερίγραπτος ο ενθουσιασμός των Ελλήνων για την μεγάλη νίκη, το ένα τρίτο (1/3) του Κεμαλικού στρατού είχε καταστραφεί. Η σύλληψη και η εκτέλεση του όλου επιτελικού σχεδιασμού υπήρξε αριστοτεχνική. Απέμενε ακόμη μία τελευταία προσπάθεια, και ο εκμηδενισμός του Κεμαλικού στρατού θα ήταν γεγονός. Στο Λονδίνο ο Λόυντ Τζώρτζ που παρακολουθούσε τις τύχες των Ελλήνων με μεγάλο ενδιαφέρον, στις 21 Ιουλίου 1921 έγραψε στον υπουργό Στρατιωτικών σερ Λ. Ουόρδινγκτον Έβανς τα εξής: "Άκουσα από Ελληνικές πηγές ότι κατέλαβαν το Εσκή Σεχίρ και ότι ο Τουρκικός στρατός ευρίσκεται σε πλήρη υποχώρηση. Από όποια μεριά και αν κοιτάξεις το θέμα, αυτά είναι νέα πρωταρχικής σημασίας. Το μέλλον της Ανατολής θα αποφασιστεί κατά το μεγαλύτερο μέρος από αυτόν τον αγώνα, και όμως, απ' ότι βλέπω, το υπουργείο Στρατιωτικών δεν ενδιαφέρθηκε ούτε κατά το ελάχιστο να μάθει τι έχει συμβεί. Ακόμα και αν το πάρουμε ως ενδιαφέρουσα μελέτη της πολεμικής τακτικής υπό παρόμοιες συνθήκες, θα πίστευε κανείς ότι άξιζε τον κόπο να στείλει το Γενικό Επιτελείο κάποιον εκεί πέρα, είτε από την Αθήνα είτε από την Κωνσταντινούπολη είτε από εδώ. Όλοι ξέραμε ότι αυτή η επίθεση ήταν επικείμενη. Το Επιτελείο επέδειξε εκπληκτική αμέλεια σ' αυτό το θέμα. Η πληροφόρησή τους σχετικά με την

αντίστοιχη δύναμη και ποιότητα των δύο στρατών αποδείχθηκε απελπιστικά λανθασμένη, όταν διερευνήθηκαν τα γεγονότα με υπόδειξη των περιφρονημένων πολιτικών. Εδώ και λίγες εβδομάδες έτρεμαν για την τύχη της Κωνσταντινουπόλεως. Μας είχαν πει ότι εκείνος ο τρομερός Μουσταφά Κεμάλ με τον αήτητο στρατό του θα ήταν εκεί σε τρεις εβδομάδες". Η γραμματέας και ερωμένη του Λόυντ Τζώρτζ Φράνσις Στήβενσον σχετικά με την αγωνία του Λόυντ Τζώρτζ για την επιτυχία της Ελληνικής προσπάθειας, κατέγραψε στις σημειώσεις της τα εξής : " Ο Ντ. Ενδιαφέρεται πολύ για την Ελληνική προέλαση εναντίον των Τούρκων. Έκανε μεγάλο αγώνα στο υπουργικό συμβούλιο για να υποστηρίξει τους Έλληνες και εκείνος με τον Μπάλφουρ είναι οι μόνοι εκεί μέσα υπέρ των Ελλήνων. Όλοι οι άλλοι έκαναν ό,τι μπορούσαν για να φέρουν εμπόδια, και στο υπουργείο Στρατιωτικών συμπεριφέρθηκαν απαίσια. Εντούτοις ο Ντ. Κατόρθωσε να επιτύχει αυτό που ήθελε, αλλά είχε τον φόβο μήπως η Ελληνική επίθεση αποτύχει, και αποδεχθεί ότι είχε άδικο στις προσδοκίες του για τους Έλληνες. Λέει ότι η υπόληψή του ως πολιτικού εξαρτάται κατά πολύ απ' ό,τι συμβαίνει εκεί κάτω. Αλλά ο Ντ. Λέει ότι αν επιτύχουν οι Έλληνες, η συνθήκη των Σεβρών θα δικαιωθεί και η Τουρκική κυριαρχία θα τελειώσει. Θα ιδρυθεί μία νέα Ελληνική Αυτοκρατορία φιλική προς την Μεγάλη Βρεταννία που θα υποστηρίζει όλα μας τα συμφέροντα στην Ανατολή. Είναι απολύτως βέβαιος ότι επάνω σ' αυτό έχει δίκιο και είναι πρόθυμος να διακινδυνεύσει γι' αυτό τα πάντα". Ο Λόυντ Τζώρτζ συνεπώς είναι αυτός που κινεί τα νήματα της αγγλικής πολιτικής στο Ανατολικό Ζήτημα που ενδιαφέρει τους Έλληνες, και την επιβάλλει με το πείσμα και την αποφασιστικότητα που τον διακρίνει σε όσους έχουν αντίθετες από αυτόν απόψεις στο ζήτημα αυτό. Και είναι εκείνος που καθοδηγεί οποιαδήποτε στρατιωτική δραστηριότητα των Ελλήνων στη Μικρά Ασία. Ακόμη και αν είχαν αντίθετη άποψη δεν ήταν εύκολο να την υποστηρίξουν και να βρεθούν έτσι χωρίς συμμάχους, στη μέση ακριβώς μίας επικίνδυνης περιπέτειας όπου τα πάντα κρεμόντουσαν από μία κλωστή. Οι Έλληνες καταλάβαιναν ότι αφού έφτασαν τόσο μακριά, θα έπρεπε να κάνουν μία ακόμη υπέρτατη προσπάθεια για να νικήσουν. Η Άγκυρα το όνομα της οποίας ευρίσκετο στα χείλη όλων εδώ και δύο χρόνια, τους καλούσε από μακριά όπως οι Σειρήνες τον Οδυσσέα. Αν δεν δοκίμαζαν να διακινδυνεύσουν μία τελική αναμέτρηση και παρέμεναν αδρανείς στα χαρακώματα του Εσκή Σεχέρ, της Κιουτάχειας, του Αφιών Καραχισάρ, του Ουσακ, της Πανόρμου, της Προύσας και της Νικομήδειας, θα έδιναν άνεση χρόνου στον Μουσταφά Κεμάλ να οργανωθεί πλήρως και στηριζόμενος στην απεραντωσύνη της Ανατολίας να τους πετάξει στα σίγουρα στη θάλασσα. Τα χαρακώματα θα έριχναν κατακόρυφα το ηθικό του στρατού και θα έκαναν πιο εύκολη την νίκη του Κεμάλ. Διότι τι άλλο είναι από ομολογία ήττας ή τουλάχιστον έλλειψη αυτοπεποίθησως στη νίκη, ενός στρατού που δεν τολμά να καταδιώξει έναν ηττημένο αντίπαλο στο τελευταίο του καταφύγιο και κλείνεται στα χαρακώματα; Το καλοκαίρι του 1921 οι Έλληνες ευρίσκονται στην ίδια θέση στην οποία βρέθηκε ο Ναπολέων κατά την Ρωσική εκστρατεία του 1812, όταν μετά την κατάληψη του Σμολένσκ προβληματίστηκε εάν θα έπρεπε να παραμείνει στο Σμολένσκ και να διαχειμάσει εκεί μέσα στο καταχείμωνο της Ρωσικής στέππας, με μία Ευρώπη να ευρίσκεται στα πρόθυρα ξεγερέσεως με τα χρήματα του City σ' ένα νεύμα της Αγγλίας, με την Ιβηρική χερσόνησο να φλέγεται κυριολεκτικά από το ένα έως το άλλο άκρο από τον πόλεμο των Ισπανών γκουερρίλλας (ανταρτοπόλεμο) που του καθήλωνε 300.000 πολύτιμους άνδρες, και τον κίνδυνο να δει την άνοιξη του 1813 έναν νέο Ρωσικό στρατό να του φράζει τον δρόμο για την Μόσχα ή την Αγία Πετρούπολη· ενώ ο δικός του θα είχε σαπίσει στο μεταξύ στη Ρωσική στέππα. Τι απέμενε στον Ναπολέοντα να πράξει; Τι απέμενε στη Στρατιά Μικράς Ασίας να πράξει; Και στις δύο περιπτώσεις δεν απέμενε άλλη λύση εκτός από μία: φυγή προς τα εμπρός για να σπάσει ο ιστός της αράχνης. Και στην περίπτωση της Μεγάλης Στρατιάς του Ναπολέοντα και στη περίπτωση της Στρατιάς Μικράς Ασίας ήταν καθολικό αίτημα των στρατιωτικών να φθάσουν στη Μόσχα οι Γάλλοι και στην Άγκυρα οι Έλληνες. Μετά από τόσες και τόσες ταλαιπωρίες, βάσανα, κακουχίες, θυσίες σε αίμα, και ατέλειωτες αγωνίες για την προσωπική του τύχη ο καθένας τους, έβλεπαν την Μόσχα οι Γάλλοι και την Άγκυρα οι Έλληνες ως το τέρμα του ταξιδιού· μία όαση μέσα στην έρημο. Και μετά; Η ΙΘΑΚΗ, επιστροφή στη πατρίδα. Όπως πολύ σωστά λέει ο Λέων Τολστόη στον "Πόλεμο και Ειρήνη" για την ψυχολογία των Γάλλων στρατιωτών: εάν τους εμπόδιζε ο Ναπολέων να φτάσουν στη Μόσχα, θα τον

σκότωναν και θα πήγαιναν μόνοι τους. Γι' αυτούς η Μόσχα και για τους Έλληνες η Άγκυρα σήμαινε πως αν έφθαναν εκεί, αυτό θα ήταν το τέλος του πολέμου. Το τέλος στα προσωπικά τους βάσανα. Άξιζε τον κόπο να το προσπαθήσουν. Στις 28 Ιουλίου 1921 το Πολεμικό Συμβούλιο που συγκροτήθηκε στη Κιουτάχεια στο οποίο συμμετείχαν ο Γούναρης, ο Θεοτόκης, ο Κωνσταντίνος, ο Παπούλας, ο Πάλλης, Δούσμανης και Ξενοφών Στρατηγός, διερμηνεύοντας το καθολικό αίτημα της Στρατιάς Μικράς Ασίας αποφάσισε την προέλευση προς Άγκυρα για οριστική αναμέτρηση με τον αντίπαλο που θα έκρινε την τύχη της ΙΩΝΙΑΣ. Όταν οι Τούρκοι πληροφορήθηκαν την υποχώρηση του στρατού τους, ένας άνεμος πανικού άρχισε να φυσάει σε όλη την χώρα. Ιδίως στην Άγκυρα επικρατούσε κατάσταση απελπισίας. Ήδη οι Βουλευτές είχαν διακριτικά εξαφανιστεί. Οι δρόμοι είχαν κατακλυστεί από φάλαγγες αμαξιών που κατευθύνοντο προς την έξοδο. Στα κυβερνητικά γραφεία προετοιμάζοντο πυρετωδώς για ενδεχόμενη αναδίπλωση προς την Καισάρεια. Μόλις ο Μουσταφά Κεμάλ επέστρεψε στην Άγκυρα βρέθηκε στο στόχαστρο της Εθνοσυνελεύσεως. Πού πηγαίνει ο στρατός; Πού οδηγείται ο λαός; Μερικοί μάλιστα από τους Βουλευτές της Αντιπολιτεύσεως πρότειναν να επιβληθούν κυρώσεις σε βάρος εκείνων που είχαν οδηγήσει τον στρατό στην υποχώρηση. Εννοούσαν προφανώς τον Κεμάλ τον οποίο ως πρόεδρο της Μεγάλης Εθνοσυνελεύσεως θεωρούσαν προσωπικά υπεύθυνο για την άσχημη τροπή που είχαν πάρει τα πράγματα. Τελικά επικράτησαν οι ψυχραιμότεροι οι οποίοι είπαν ότι δεν ήταν καιρός για καταμερισμό ευθυνών αφού είχαν στην διάθεσή τους μόλις είκοσι ημέρες να ανασυγκροτήσουν τον στρατό και να σκάψουν χαρακώματα. Η κρισιμότητα των περιστάσεων ώθησε την Μεγάλη Εθνοσυνέλευση παρά τις επιφυλάξεις που είχαν πολλοί να τον ανακηρύξουν αρχιστράτηγο και να του χορηγήσουν έκτακτες εξουσίες για ένα τρίμηνο με δυνατότητα ανανέωσης. Με την ώθηση του Κεμάλ η Ανατολία μετατρέπεται από την μία ημέρα στην άλλη σε ένα τεράστιο στρατόπεδο. Ολόκληρο το Έθνος επιστρατεύτηκε. Πριν από λίγους μόνο μήνες παντού εύρισκε κανείς λιποτάκτες και αγρότες εξεγερμένους από την καταπίεση για τις επιτάξεις τροφίμων και μεταφορικών μέσων που επέβαλε η κεμαλική τάξη πραγμάτων. Ενώ τώρα οι επίστρατοι που τους καλούσαν στη μάχη από την κορυφή των μιναρέδων, φτάνουν μέχρι το σημείο να διανύουν πεζή αρκετές εκατοντάδες χιλιόμετρα προκειμένου να φτάσουν στο μέτωπο του Σαγγαρίου. Παντού αυτοσχέδια εργαστήρια επισκευάζουν τα όπλα που έχουν υποστεί βλάβες, κατασκευάζουν ξιφολόγες, συναρμολογούν τουφέκια. Οι γυναίκες επίσης συμμετέχουν σε αυτήν την τεράστια κινητοποίηση. Εκείνες οδηγούν στους ανώμαλους δρόμους της μικρασιατικής στέππας, τις φάλαγγες από βοϊδάμαξες που πήγαιναν να ανεφοδιάσουν τον Κεμαλικό στρατό. Εκείνες εκφόρτωναν τα κιβώτια με τα πυρομαχικά και μετέφεραν στους ώμους τους, μία προς μία τις οβίδες στα χαρακώματα. Οι αμυντικές γραμμές που κατασκεύαζαν εκτείνοντο σε μήκος εξήντα (60) και πλέον χιλιομέτρων και σε βάθος είκοσι πέντε (25) έως τριάντα πέντε (35) χιλιομέτρων και περιελάμβαναν τρεις (3) κύριες αμυντικές γραμμές με πολλές ενδιάμεσες βοηθητικές που ήσαν η μία πίσω από την άλλη και απείχε οκτώ (8) περίπου χιλιόμετρα η επόμενη από την προηγούμενη. Ο Σαγγάριος που κυριαρχεί στο τοπίο που επέλεξαν για να αμυνθούν κυλάει προς τα ανατολικά μέσα από το οροπέδιο, κάνει μια απότομη καμπύλη προς τα βόρεια και έπειτα στρέφεται πίσω προς τα δυτικά σχηματίζοντας έναν σάκκο σε απόσταση πενήντα (50) μίλια από την Άγκυρα. Ο σάκκος αυτός αποτελεί από μόνος του ένα φράγμα. Οι όχθες του ποταμού είναι ανώμαλες και απότομες με δύο μόνο γέφυρες προς την πλευρά των Ελλήνων. Στα ανατολικά του σάκκου το τοπίο ανηφορίζει στο σημείο από όπου είναι αναγκασμένοι να περάσουν οι Έλληνες σχηματίζοντας βραχώδεις άγονες ράχες και λόφους προς την κατεύθυνση της Άγκυρας. Εδώ σε αυτούς τους λόφους ανατολικά του ποταμού είχαν σκαφθεί τα χαρακώματα. Το Μέτωπο ακολουθούσε τους λόφους ανατολικά του Σαγγαρίου και άρχιζε από το Πολατλί στα δυτικά με πορεία νότια εκεί όπου ο Γκεούκ ποταμός συναντάει τον Σαγγάριο, ο οποίος στη συνέχεια ελίσσεται διαγράφοντας ορθές γωνίες προς τα ανατολικά ακολουθώντας τον Γκεούκ. Ήταν κατάλληλη τοποθεσία για άμυνα. Η Στρατιά εκκίνησε από την περιοχή Εσκή Σεχρήρ. Μεταξύ 5 και 9 Αυγούστου τα Α' και Γ' Σώματα Στρατού πέρασαν τον Σαγγάριο από Φετιόγλου μέχρι Τσακίρ Χαν, έστρεψαν κατόπιν προς βορειοανατολικά, και στις 10 Αυγούστου είχαν επαφή με την εχθρική τοποθεσία Μαγκάλ Νταγ-Ταμπούρ Ογλού-Ιλιτζά-Γιλνιτζ. Μία μεραρχία

του Γ' σώματος Στρατού, η έβδομη (7η), συγκεντρώθηκε απέναντι από τον βόρειο κλάδο της Τουρκικής τοποθεσίας Τσανακτίζ-Γόρδιο για να εκβιάσει την διάβαση του Σαγγάριου από το σημείο Μπεϊλίκ Κιοπρού. Ενώ το Β' σώμα Στρατού κινήθηκε νότια του Σαγγάριου μέσα από την Αλμυρή Έρημο με σκοπό να παρακάμψει από τα ανατολικά την οχυρή από την φύση της τοποθεσία Μαγκάλ Νταγ. Οι κινήσεις των Ελληνικών φαλάγγων μέσα από το βόρειο τμήμα της μεγάλης κεντρικής Αλμυράς Ερήμου της Ανατολίας, που διέσχιζαν αυτή την έρημη γη βαδίζοντας αδιάκοπα κάτω από τον τρομερό αυγουσιάτικο ήλιο, εφαινόταν μίλια μακριά από τα σύννεφα σκόνης που σήκωναν στο πέρασμά τους. Στις 10 Αυγούστου 1921 ευρίσκονται απέναντι ο ένας από τον άλλο οι δύο ιστορικοί αντίπαλοι. Από την πρώτη κιόλας ημέρα που πάτησαν το πόδι τους στη Σμύρνη οι Έλληνες, άρχισαν τα έκτροπα με υπαίτιους και τους μεν και τους δε εξίσου. Τα οποία συνεχίσθηκαν καθόλη την διάρκεια της Μικρασιατικής περιπέτειας με αμείωτη ένταση. Αιώνες συσσωρευμένης εχθρότητας και αντιπαλότητας που ανερριπίζετο από πράξεις εκδικήσεως και αντεκδικήσεως και από τις δύο πλευρές, είχε δημιουργήσει μία βαρεία ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα που προμήνυε μία εξαιρετικά βίαιη εκκαθάριση παλαιών λογαριασμών. Πράξεις ιδιαίτερας σκληρότητας κυρίως εκ μέρους των Τούρκων ωθούσαν τους Έλληνες φαντάρους, όχι την στρατιωτική ηγεσία, σε αντίποινα ανάλογα με την πρόκληση ή και πέρα αυτής. Με θύματα πολλές φορές αμάχους και από τις δύο πλευρές. Αυτή η διαπάλη για τον έλεγχο των ακτών της Μικράς Ασίας μεταξύ Ευρώπης και Ασίας κρατάει από πολύ παλαιά. Αρχίζει με τον Τρωϊκό πόλεμο (1260 π.Χ. περίπου). Συνεχίζεται με τον εποικισμό των παραλίων της Μικράς Ασίας από τους Αιολείς, Ίωνες και Δωριείς (8ος π.Χ. αιώνας). Η Ασία αντεπιτίθεται στην Ευρώπη με τους Λυδούς που θέτουν τις Ελληνικές αποικίες υπό την κυριαρχία τους και εμποδίζουν την παραπέρα επέκτασή τους. Ακολουθούν οι Πέρσες που είναι πιο σκληροί από τους Λυδούς κυρίαρχοι. Η άλωση και καταστροφή της Μιλήτου το 459 π.Χ. είναι εκείνη που φέρνει σε τροχιά συγκρούσεως τους Πέρσες και τους Έλληνες της κυρίως Ελλάδος. Ο Αγησίλαος ο Λακαϊδαμόνιος κατόπιν τον 4ο π.Χ. αιώνα

απελευθερώνει από τον Περσικό ζυγό τις πόλεις της ΙΩΝΙΑΣ έστω για λίγο. Ακολουθεί τον ίδιο αιώνα ο Μέγας Αλέξανδρος και οι διάδοχοί του. Έρχονται στη συνέχεια οι Ρωμαίοι που προωθούν τα ελληνικά συμφέροντα στην περιοχή. Τους διαδέχονται οι Βυζαντινοί για χίλια (1000) περίπου χρόνια. Μετά έρχονται οι Τούρκοι : οι Σελτζούκοι αρχικά και ύστερα οι Οθωμανοί και οι διάδοχοί τους έως σήμερα. Το εκκρεμές της Ιστορίας μετακινείται τότε προς τα ανατολικά τότε προς τα δυτικά, με μεγάλες ενδιάμεσες παύσεις, και μετά μπαίνει και πάλι σε κίνηση. Κακά τα ψέμματα. Ο Τρωϊκός Πόλεμος του Ομήρου σφράγισε για πάντα την μοίρα των Ελλήνων. Όσες προσπάθειες και αν κάνουν να αποκολληθούν από την Ανατολή και να προσδεθούν στη Δύση, θα πέφτουν στο κενό. Πάντα κάτι θα συμβαίνει και ο γάμος θα ματαιώνεται την τελευταία στιγμή. Η Ανατολή υπήρξε ο πρώτος έρωτας των Ελλήνων κατά την αυγή της Ιστορίας τους· ίσως είναι και ο τελευταίος. Όσες απιστίες κι αν κάνουν· πάλι εκεί ξαναγυρνούν. Υπάρχει μία Ρωσική παροιμία η οποία λέει : "Αν ξύσεις τον Ρώσο θα βρεις τον Τάταρο". Αλλά και τον Έλληνα αν ξύσεις τον Τούρκο θα βρεις· και τον Τούρκο αν ξύσεις τον Έλληνα θα βρεις. Τόσοι αιώνες αναγκαστικής συγκατοίκησης, συμβίωσης και επιμειξιών δεν ήταν δυνατόν να μη αφήσουν τα ίχνη τους στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και των δύο λαών που εμφανίζουν κοινά γνωρίσματα σε πολλά πράγματα. Δύο συγγενείς χωρίς να το συνειδητοποιούν, που ερίζουν για την ίδια κληρονομιά. Ο ARNOLD TOYNBEE στο κεφάλαιο για τους Φαναριώτες στο σπουδαίο πόνημά του "Σπουδή Της Ιστορίας" σχετικά με τις φυλετικές διαφορές μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων γράφει τα ακόλουθα: "Είναι αναμφισβήτητο, για παράδειγμα, σχετικά σε ότι αφορά την φυσική φυλή, το αίμα των οπαδών του Ερτογρούλ, Τούρκων της Κεντρικής Ασίας, το οποίο ρέει στις φλέβες των νεωτέρων Τούρκων δεν είναι παρά μία απειροελάχιστη χρώση. Ο Οθωμανικός Τουρκικός λαός αναπτύχθηκε σε Έθνος με την αφομοίωση του Ορθόδοξου Χριστιανικού πληθυσμού, εντός του οποίου οι Οσμανλήδες έζησαν καλά τους τελευταίους έξι (6) αιώνες. Φυλετικά ελάχιστα έχει κανείς τώρα να εκλέξει μεταξύ των δύο λαών". Τώρα όμως στέκονται αντιμέτωποι και οι δύο με το δάκτυλο στην σκανδάλη, έτοιμοι να αλληλοσπαραχθούν. Εξήντα χιλιάδες (60.000) μαχητές από την μία μεριά και εξήντα χιλιάδες (60.000) από την άλλη, οι υπόλοιποι είναι δυνάμεις υποστηρίξεως και βοηθητικοί.

Δύσκολα ξεπερνιούνται τα σταβιστικά σύνδρομα. Στις 11 Αυγούστου 1921 άρχισε η επίθεση. Το Α' και το Γ' Σώματα Στρατού ενήργησαν επίθεση κατά μέτωπο στην πρώτη γραμμή άμυνας των Κεμαλικών με κατεύθυνση βορειοανατολική. Είναι φανερό ότι η έφοδος των Ελλήνων ασκείται στο κέντρο και στο αριστερό πλευρό της Τουρκικής παρατάξεως. Επιβοηθητική της προσπάθειας αυτής είναι και η έφοδος της 7ης μεραρχίας βορειότερα του τομέα του Γ' Σώματος Στρατού κατά του αριστερού πλευρού του Τουρκικού μετώπου. Ενώ το Β' Σώμα Στρατού που κατέχει το δεξιό πλευρό της Ελληνικής παρατάξεως κινείται δεξιότερα με προφανή σκοπό να υπερκεράσει το αριστερό πλευρό του Τουρκικού αμυντικού συστήματος. Το Α' Σώμα Στρατού πραγματοποίησε θυελλώδη έφοδο στις τοποθεσίες Ταμπούρ Ογλού και Μαγκάλ Νταγ, στο κέντρο της Τουρκικής αμυντικής διάταξης. Συγχρόνως το Γ' Σώμα Στρατού πίεζε σκληρά το δεξιό πλευρό των Εθνικιστών στις τοποθεσίες Γιλντίζ και Σαπάντζα. Ενώ το Β' Σώμα Στρατού και η ταξιαρχία ιππικού κάλυπταν το δεξιό πλευρό των επιτιθεμένων στο κέντρο της άμυνας των Εθνικιστών (περιοχή Α' Σώματος Στρατού). Στις 12 και 13 Αυγούστου συνεχίστηκε η ακάθεκτη έφοδος των Ελλήνων με τα Α' και Γ' Σώματα Στρατού κατά των Τουρκικών αμυντικών θέσεων. Στις 14 Αυγούστου το Α' Σώμα Στρατού μετά από τρομερή έφοδο στο κέντρο της Τουρκικής αμυντικής παρατάξεως το διέσπασε και κατέρρευσε, αλλά κατόρθωσε να σταθεροποιηθεί μετά από υπεράνθρωπες προσπάθειες του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Φεβζή Πασά που έσπευσε επί τόπου με ενισχύσεις από άλλα σημεία του μετώπου. Κατόπιν τούτου παρέμεινε το Α' Σώμα Στρατού αδρανές για να ανασυγκροτηθεί διότι είχε υποστεί μεγάλες απώλειες, ενώ η μάχη συνεχίστηκε με το Γ' Σώμα Στρατού και το Β' Σώμα Στρατού. Το Γ' Σώμα Στρατού προσέκρουσε σε λυσσαλέα άμυνα στη περιοχή της Σαπάντζας και αναχαιτίστηκε. Το Β' Σώμα Στρατού που στις 14 Αυγούστου επιχείρησε να υπερκεράσει το αριστερό της Τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας από δεξιά, αναγκάστηκε να εμπλακεί σε τρομερούς αγώνες στη φυσική οχυρή θέση του Καλέ Γκρότο πράγμα όμως το οποίο δεν το εμπόδιζε να καταλάβει όλα τα υψώματα εκτός από την υψηλότερη κορυφή. Στις 15 και 16 Αυγούστου 1921 και τα τρία Σώματα Στρατού Α', Β' και Γ' πραγματοποίησαν γενική έφοδο κατά των Τουρκικών αμυντικών θέσεων σε όλη την γραμμή του μετώπου. Επρόκειτο για ένα ωκεάνιο κύμα που κατέκλυσε τα Τουρκικά χαρακώματα από το ένα έως το άλλο άκρο. Δεν μπορεί να συλλάβει νους ανθρώπου τις επικές μάχες που διεξήχθησαν αυτό το εξάημερο, ιδιαίτερα τις δύο τελευταίες ημέρες (15 και 16). Το Ελληνικό πεζικό άνοιξε δρόμο προς τα υψώματα πολεμώντας βήμα βήμα. Κάθε πλαγιά κάθε κορυφή έπρεπε να καταλυφθεί με την ξιφολόγχη κάτω από το τρομερό πυρ των εχθρικών πολυβόλων. Η μάχη ήταν εξαιρετικά άγρια και πεισματώδης και είχε και για τις δύο πλευρές πάρει μία μορφή απελπισίας. Και οι δύο ήξεραν ότι όποιος έσπαγε πρώτος, θα ήταν ο χαμένος. Από ράχη σε ράχη οι Έλληνες κολυμπώντας στο αίμα τους και στο αίμα των εχθρών τους προχωρούσαν προς την Άγκυρα. Και οι δύο πλευρές πολεμούσαν με πρωτοφανές θάρρος και απόγνωση. Ένα Ελληνικό σύνταγμα όρμησε ακάλυπτο μαζί με το επιτελείο του στα Τουρκικά χαρακώματα, όλοι τους όμως σκοτώθηκαν από τα εχθρικά πολυβόλα. Ένα Τουρκικό τάγμα έδειξε να κλονίζεται. Ο Τούρκος ταξιαρχος που το είδε έσπευσε ακάλυπτος στο σημείο εκείνο και με το πιστόλι του τίναξε στον αέρα τα μυαλά του λοχαγού και σταθεροποίησε το τάγμα. Ο ίδιος όμως έπεσε νεκρός από τα πυρά Ελλήνων ελεύθερων σκοπευτών. Μια μεραρχία έχασε τα τρία τέταρτα των αντρών της, και μία άλλη εξοντώθηκε ολοκληρωτικά. Επτά μεραρχοί σκοτώθηκαν στις μάχες που έγιναν στήθος με στήθος. Αν και η Τουρκική άμυνα διασπάσθηκε στις κύριες θέσεις της πρώτης και της ενδιάμεσης γραμμής οχυρών θέσεων και χαρακωμάτων όπως στο Ταμπούρ Ογλού, Σαπάντζα και Καλέ Γκρότο, εντούτοις ο Τουρκικός στρατός έστω και καταδιωκόμενος δεν διαλύθηκε αλλά μπόρεσε να κρατηθεί στη δεύτερη κύρια γραμμή άμυνας. Η Στρατιά όμως Μικράς Ασίας λόγω της υπεράνθρωπης προσπάθειας που κατέβαλε και των μεγάλων απωλειών που υπέστη, έχασε την αρχική της ορμή. Από τις 17 Αυγούστου 1921 που επιχειρεί να διασπάσει την δεύτερη κύρια γραμμή άμυνας είναι εμφανής η κόπωση της Στρατιάς, αλλά και η αποθάρρυνση σιγά σιγά γίνεται αισθητή. Και οι Τούρκοι όμως που αμύνονται στη γραμμή άμυνας Μπουγιούκ Τσαλίς - Κογιουνλού - Ταμπακλί - Τσαλ Νταγ - Καρακουγιού - υψώματα Α Τίρναξίζ - Μπασρίκιοι στις 18 Αυγούστου είναι φανερό ότι και αυτοί είναι εξίσου εξαντλημένοι από τους αδιάκοπους αγώνες. Έτσι κάτω από την διπλή πίεση του Α' και του Γ'

Σώματος Στρατού με το ηθικό τους εντελώς πεσμένο αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν στους Έλληνες τα υψώματα του Τσαλ Νταγ που δέσποζαν στη περιοχή. Στις 19 Αυγούστου το Α' Σώμα Στρατού επιχειρεί να καταλάβει τα υψώματα του Αρντίζ Νταγ. Στις 20 και 21 Αυγούστου τα Α' και Γ' Σώματα στρατού αγωνίζονται να κρατήσουν τις θέσεις τους στα υψώματα του Τσαλ Νταγ και να μην υποκύψουν στις σφοδρές Τουρκικές αντεπιθέσεις. Είναι γεγονός αναμφισβήτητο. Η τρομακτική έφοδος της Στρατιάς έχει αποτύχει. Οι Τούρκοι αν και έφθασαν σε σημείο να έχουν σχεδόν διαλυθεί, τελικά με μεγάλο κόπο διατήρησαν τις θέσεις τους. Από τις 22 Αυγούστου και μετά η Στρατιά αδυνατεί να συνεχίσει να προελαύνει έστω και με βραδείς ρυθμούς. Έχει αγκιστρωθεί στις νέες θέσεις που έχει καταλάβει και περιμένει ανακτώντας δυνάμεις. Τι περιμένει; Να δει τι θα κάνουν οι Τούρκοι, οι οποίοι έχουν υποστεί όπως και οι ίδιοι τεράστιες απώλειες. Θα υποχωρήσουν; Ή θα αντεπιτεθούν; Για να πράξει και αυτή αναλόγως. Οι Τούρκοι όμως που συνεχώς ενισχύονται με νεοσύλλεκτους από το εσωτερικό της Ανατολίας βλέποντας την αδράνεια του Ελληνικού στρατού αποφασίζουν να αντεπιτεθούν. Κατά το χρονικό διάστημα από 26 έως 28 Αυγούστου 1921 ο Τουρκικός στρατός πραγματοποιεί γενική αντεπίθεση σε όλο το μέτωπο της Ελληνικής παρατάξεως. Η μάχη υπήρξε λυσσαλέα. Τα Ελληνικά πεζικά τμήματα τα οποία κατείχαν επίκαιρες θέσεις θέριζαν με τα πυρά τους το Τουρκικό πεζικό που ερχόταν εναντίον τους κατά κύματα. Λέγεται ότι οι Τούρκοι πεζικάριοι για να μην βλέπουν τον θάνατό τους, όταν ορμούσαν ακάλυπτοι στα Ελληνικά χαρακώματα και τους σάρωναν τα πολυβόλα, έβαζαν τον αριστερό τους βραχίονα μπροστά στα μάτια τους, και κρατώντας με το δεξί το όπλο με την ξιφολόγχη έπεφταν στη φωτιά. Στο δεξιό πλευρό του Α' Σώματος δύο Τουρκικές μεραρχίες έσπασαν τις γραμμές του και προέλασαν στα μετόπισθεν του Σώματος. Δέχθηκαν όμως πλευρική αντεπίθεση από τμήματα του Β' Σώματος και από έτερα του Α' Σώματος που συγκροτήθηκαν βιαστικά για τον σκοπό αυτό και διαλύθηκαν. Τα υπολείμματά τους τράπηκαν σε άτακτη φυγή προς την τοποθεσία Κιζίλ Κογιουνλού. Στο κέντρο του Α' Σώματος άλλες τέσσερις (4) Τουρκικές μεραρχίες καθηλώθηκαν από το δραστικό φράγμα των πυρών του Ελληνικού πεζικού μπροστά στις φύσει οχυρές θέσεις Τσαλ Νταγ και Αρντίζ Νταγ. Στον τομέα του Γ' Σώματος στα αριστερά της Ελληνικής παρατάξεως, οι Τούρκοι πραγματοποίησαν επίσης σφοδρότατη αντεπίθεση με οκτώ (8) μεραρχίες πεζικού. Και αυτή όμως η αντεπίθεση αποκρούστηκε. Στις 29 Αυγούστου 1921 όλες οι αντεπιθέσεις του Τουρκικού στρατού έχουν αποκρουσθεί με βαρείες απώλειες. Η Στρατιά όμως Μικράς Ασίας δεν μπορεί να επαναλάβει την επίθεση, είναι κατεξαντλημένη και έχει υποστεί βαρύτατες απώλειες. Σε 23.000 άνδρες περίπου ανέρχοντο οι συνολικές απώλειες. Το ένα τρίτο (1/3) της Στρατιάς σε σύνολο 60.000 μαχίμων ανδρών έχει τεθεί εκτός μάχης. Μπροστά τους ορθώνεται άθικτη η τρίτη γραμμή άμυνας των Τούρκων, και πίσω από αυτήν κατασκευάζονται νέα χαρακώματα. Αν τελικά κατόρθωνε υπερπιδώντας όλα τα εμπόδια να φθάσει στην Άγκυρα η Στρατιά, θα έφθανε μόνο το Επιτελείο και μία δράκα στρατιώτες. Η παραμονή της στρατιάς στις θέσεις που είχε καταλάβει με τον αντίπαλο απέναντί της να ενισχύεται συνεχώς με νέες μονάδες που κατέφθασαν εσπευσμένα από τα ενδότερα της Ανατολίας, με τον ανεφοδιασμό της ελλιπή σε τρόφιμα και πυρομαχικά εξαιτίας του πολυάριθμου Τουρκικού ιππικού που αριθμούσε 6.000 ιππείς και που παρενοχλούσε συνεχώς τις εφοδιοπομπές της Στρατιάς στα μετόπισθεν, και με το φθινόπωρο με τις βροχές να καταφθάνει που θα μετέτρεπαν την Αλμυρά Έρημο σε λίμνη, η περαιτέρω παραμονή της στις θέσεις αυτές ισοδυναμούσε εκ των πραγμάτων με αυτοκτονία. Έτσι αποφασίστηκε η επιστροφή της Στρατιάς στις θέσεις εξορμήσεως. Πού οφείλεται η αποτυχία; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό προϋποθέτει την απάντηση σε ένα άλλο ερώτημα. Τι επιδίωκαν οι Έλληνες με την εκστρατεία κατά των Τούρκων Εθνικιστών γενικά και με την μάχη της Άγκυρας ειδικά; Σκοπός τους ήταν να υποχρεώσουν τους Εθνικιστές να αποδεχθούν τους όρους της Συνθήκης των Σεβρών. Την δημιουργία δηλαδή μιάς ανεξάρτητης από την Τουρκική κυριαρχία Ελληνικής ζώνης στη Σμύρνη και την Ανατολική Θράκη με προοπτική και την δημιουργία ανεξάρτητου ενδεχομένως Ελληνικού Ποντιακού κράτους, πράγμα που ενδιέφερε κυρίως τους Έλληνες αλλά και τους Άγγλους που ήθελαν να εκτοπίσουν τους Τούρκους από τις ακτές της ΙΩΝΙΑΣ προς το εσωτερικό του οροπεδίου της Ανατολίας για να ελέγχουν μαζί με τους Έλληνες τα Στενά. Περαιτέρω με την Συνθήκη των Σεβρών οι Άγγλοι επιδίωκαν την δημιουργία ενός

ανεξάρτητου Αρμενικού κράτους στις ανατολικές επαρχίες της Ανατολίας καθώς και ενός αυτόνομου Κουρδιστάν. Οι Έλληνες έκαναν αγώνα συνεπώς για να ενσωματώσουν στην Ελληνική Επικράτεια την Σμύρνη με την ευρύτερη περιοχή της και την Ανατολική Θράκη. Ενώ οι Τούρκοι έκαναν αγώνα για το ακριβώς αντίθετο. Να διατηρήσουν την ακεραιότητα της Τουρκίας και να αποτρέψουν τον διαμελισμό της, καθώς και την υποβάθμιση του Τουρκικού Έθνους που θα ήταν αναπόφευκτη σε περίπτωση διαμελισμού. Ποιο ήταν πιο ισχυρό κίνητρο για αγώνα μέχρις εσχάτων; Σαφώς των Τούρκων. Γι' αυτό και ματαίωσαν τα σχέδια της Στρατιάς. Το να ισχυρίζεται κάποιος ότι εάν υπήρχαν τόσες επί πλέον μεραρχίες, εάν υπήρχαν τόσα πολυβόλα ή τόσα κανόνια, εάν υπήρχε συνεχής ροή εφοδίων στην μαχομένη Στρατιά, εάν....εάν....εάν..., οι Έλληνες στη περίπτωση αυτή θα ήσαν νικητές. Η προοπτική αυτή ισοδυναμεί με το ανέφικτο. Διότι όπως πολύ σωστά λέει ο Τσώρτσιλ στα Απομνημονεύματά του σχετικά με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο : όποιος περιμένει να δημιουργηθούν οι ιδανικές συνθήκες για να προετοιμάσει την επίθεσή του εναντίον κάποιου άλλου· μάταια αναμένει. Διότι ο αντίπαλός του το χρονικό διάστημα που αυτός θα αναλώνει για να προετοιμάσει την ιδανική επίθεση, θα κάνει ακριβώς το ίδιο αλλά αντίστροφα προετοιμάζοντας την ιδανική άμυνα. Οπότε τα πράγματα θα οδηγηθούν και πάλι σε μηδενικό σημείο. Μαγειρεύουμε με ό,τι έχουμε, δεν περιμένουμε το μάννα εξ ουρανού. Μετά την επαναδιάβαση του Σαγγαρίου η Στρατιά Μικράς Ασίας επανήλθε στο Εσκή Σεχέρ απ' όπου είχε εξορμήσει στις 5 Αυγούστου για την Άγκυρα και αφού απέκρουσε μία ισχυρή Τουρκική επίθεση στο Αφιόν Καραχισάρ εγκαταστάθηκε στο αμυντικό μέτωπο Κίος - Μπιλετζίκ - Μποζ Νταγ - Εσκή Σεχέρ - Αφιόν Καραχισάρ - Ακαρ Νταγ - Τσιβρίλ - Μαϊάνδρος. Η εγκατάσταση της Στρατιάς σε αμυντικό μέτωπο ήταν αναπόφευκτη διότι είχε εκλείψει πλέον η δυνατότητα για νέο επιθετικό εγχείρημα. Το αμυντικό μέτωπο ήταν μεγάλο αφού είχε μήκος 700 χιλιομέτρων. Δεν μπορούσε όμως να γίνει διαφορετικά διότι έπρεπε να συμπεριληφθούν εντός της αμυντικής περιμέτρου οι χριστιανικοί πληθυσμοί της περιοχής Μικρασιάτες Έλληνες και Αρμένιοι αλλά και Οθωμανοί και Κιρκάσιοι (Τσερκέζοι) που είχαν συνδέσει την μοίρα τους με την τύχη των Ελλήνων, οι οποίοι διαφορετικά θα ήσαν εκτεθειμένοι σε πράξεις εκδικήσεως εκ μέρους των Τούρκων Εθνικιστών για την συνεργασία τους με τις ένοπλες Ελληνικές δυνάμεις. Και επί πλέον διότι δεν έπρεπε να μείνει υπό τον έλεγχο των Κεμαλικών η σιδηροδρομική γραμμή. Κυρίως το τμήμα αυτής μεταξύ Εσκή Σεχέρ Αφιόν Καραχισάρ για το οποίο κατά τις επιχειρήσεις Μαρτίου - Ιουλίου 1921 διεξήχθησαν λυσσώδεις μάχες λόγω της τεράστιας στρατηγικής σημασίας. Το πρόβλημα δεν ήταν στη προκειμένη περίπτωση το εκτεταμένο μέτωπο αλλά το ηθικό της Στρατιάς. Μετά την αποτυχία της κολοσσιαίας προσπάθειας για την κατάληψη της Άγκυρας, ήταν γενική πεποίθηση όλων των μαχητών ότι ο πόλεμος είχε χαθεί και ότι οι περαιτέρω θυσίες ήταν περιττές. Η τότε πολιτική ηγεσία βλέποντας το αδιέξοδο στο οποίο είχαν περιέλθει τα πράγματα, επιχείρησε μέσω της διπλωματικής οδού έχοντας ως διαπραγματευτικό χαρτί την κατεχόμενη ζώνη να επιτύχει μία αξιοπρεπή έξοδο από την Μικρά Ασία με παράλληλη διασφάλιση της προστασίας των χριστιανικών πληθυσμών ελληνικής και μη καταγωγής. Έτσι κινήθηκε δραστήρια προς αυτήν την κατεύθυνση. Τα πράγματα άλλωστε ωθούσαν να ευρεθεί το ταχύτερο διπλωματική λύση, δοθέντος ότι στις 20 Οκτωβρίου 1921 μεταξύ της Γαλλίας και των Τούρκων Εθνικιστών της Άγκυρας συνήφθη συμφωνία για εκκένωση της Κιλικίας και παραχώρηση της μεγάλης ποσότητας πολεμικού υλικού που είχε συγκεντρωθεί εκεί στους Κεμαλικούς. Στις 27 Οκτωβρίου 1921 ο Γούναρης και ο Μπαλτατζής επισκέφθηκαν τον Λόρδο Κώρζον στο Λονδίνο προκειμένου να συζητήσουν με ποιο τρόπο έπρεπε να εκκενωθεί η Μικρά Ασία από τον Ελληνικό στρατό και πως θα διασφαλιζέτο η προστασία του χριστιανικού πληθυσμού. Η θέση του Λόρδου Κώρζον και της αγγλικής κυβερνήσεως στο ζήτημα αυτό ήταν ότι η απομάκρυνση του Ελληνικού στρατού έπρεπε να γίνει με συστηματικό τρόπο, και αφού προηγουμένως είχε εγκαθιδρυθεί μια μεικτή χωροφυλακή από χριστιανούς και μουσουλμάνους στη Σμύρνη και την ευρύτερη περιοχή της όπως την είχε καθορίσει η Συνθήκη των Σεβρών, που θα λειτουργούσε με τις εγγυήσεις που θα εξασφάλιζαν οι Σύμμαχοι για λογαριασμό του χριστιανικού πληθυσμού. Ο Γούναρης και Μπαλτατζής δήλωσαν στον Λόρδο Κώρζον στις 2 Νοεμβρίου 1921 ότι συμφωνούσαν με την διαμεσολάβηση των Συμμάχων. Ο Γούναρης πιεζόμενος αόρητα από το τεράστιο οικονομικό βάρος του πολέμου ζήτησε

δάνειο από την βρετανική κυβέρνηση, διαφορετικά άφηνε να εννοηθεί σε ένα μακροσκελές γράμμα που απέστειλε τον Ιανουάριο του 1922 στον Κώρζον, θα εξαναγκάζετο να εκκενώσει την Μικρά Ασία χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με τους Άγγλους αφήνοντας έτσι την Μεγάλη Βρεταννία να ρυθμίσει μόνη της τις υποθέσεις της με τον Κεμάλ. Το μήνυμα που περνούσε μέσα από αυτό το γράμμα ήταν ότι η Αγγλία όφειλε να δώσει στην Ελλάδα όχι μόνο ηθική αλλά και υλική υποστήριξη, διότι σε αντίθετη περίπτωση κινδύνευε να δει το σύνολο της πολιτικής της σχετικά με την Εγγύς Ανατολή να καταρρέει μέσα στις φλόγες και στα ερείπια μετά την απομάκρυνση του Ελληνικού στρατού από την Ανατολία. Η Βρεταννική κυβέρνηση πάντως δεν έδειξε να πτοείται από την συγκεκριμένη απειλή, διότι ήταν πεπεισμένη ότι η Ελληνική κυβέρνηση δεν επρόκειτο ποτέ να κάνει μια τέτοια ενέργεια που θα άφηνε τους χριστιανικούς πληθυσμούς στο έλεος των Τούρκων Εθνικιστών. Στις 14 Φεβρουαρίου 1922 ο Γούναρης έστειλε στον Λούντ Τζωρτζ μία επιστολή όμοια με εκείνη που είχε αποστείλει προηγουμένως στον Κώρζον. Αντ' αυτού στις 21 Φεβρουαρίου 1922 απάντησε και πάλι ο Κώρζον στον Γούναρη ότι η Μεγάλη Βρεταννία δεν θεωρεί ότι η κατάσταση στη Μικρά Ασία από στρατιωτική άποψη ήταν τόσο κρίσιμη όσο υπαινίσσετο, και ότι σε κάθε περίπτωση δεν έκρινε ότι η εκκένωση της Ανατολίας από τον Ελληνικό στρατό ήταν αναπόφευκτη. Αλλά ότι μπορούσε να διεξαχθεί με τάξη, ως μέρος ενός γενικότερου διακανονισμού στον χώρο της Εγγύς Ανατολής. Και ότι μία βεβιασμένη απόφαση για εκκένωση πριν αρχίσουν οι εαρινές ή οι θερινές πολεμικές επιχειρήσεις, θα προκαλούσε αλυσιδωτές αντιδράσεις, στην Κωνσταντινούπολη, στα Στενά, στη Θράκη, στη Μεσοποταμία και σε όλη την Εγγύς Ανατολή. Η αμετακίνητη θέση της Μεγάλης Βρεταννίας στο ζήτημα αυτό εξανάγκασε την τότε πολιτική ηγεσία της Ελλάδος, να μην πραγματοποιήσει την απειλούμενη εκκένωση πριν ωριμάσουν οι σχετικές συνθήκες, διότι η ευόδωση ενός ειρηνικού διακανονισμού με τους Κεμαλικούς εξηρτάτο αποκλειστικά σχεδόν από την στάση της Αγγλίας. Κατόπιν τούτου εφόσον η Ελλάδα εναπέθεσε τις ελπίδες της για ειρηνική διευθέτηση του Ανατολικού Ζητήματος στους Βρεταννούς πρωτίστως αλλά και στους λοιπούς Συμμάχους (Γάλλους, Ιταλούς), στις 22 Μαρτίου 1922, με δική τους πρωτοβουλία, συναντήθηκαν στο Παρίσι για συνομιλίες οι υπουργοί Εξωτερικών των τριών Δυνάμεων Κώρζον, Πουανκαρέ και Σάντσερ. Αντικείμενο των συνομιλιών ήταν η ρύθμιση του ελέγχου των ζωνών κατοχής στην Ανατολική Θράκη. Οι Γάλλοι επιθυμούσαν να κρατήσουν τους Έλληνες και τους Τούρκους σε απόσταση μεταξύ τους, με την τοποθέτηση των συνόρων στη γραμμή Αίνου - Μηδείας και την δημιουργία στην Ανατολική Θράκη ενός ουδέτερου διεθνώς κρατιδίου. Ο Κώρζον όμως ο οποίος κυρίως ενδιαφέρετο για τον έλεγχο των Στενών, υποστήριζε ότι η διαχωριστική γραμμή έπρεπε να ήταν μεταξύ Μήδειας - Ραιδεστού, διότι θα άφηνε τους Έλληνες να αποκτήσουν τον έλεγχο των Δαρδανελλίων. Τελικά βρέθηκε μία συμβιβαστική λύση: οι Έλληνες θα αποκτούσαν τον έλεγχο στη χερσόνησο της Καλλιπόλεως αλλά θα απεκλείοντο από την Ραιδεστό. Ο Πουανκαρέ είχε δηλώσει κατά την διάρκεια των Συνομιλιών στο Παρίσι ότι η Γαλλία δεν επρόκειτο να δεχτεί κανένα διακανονισμό πριν από την απομάκρυνση του Ελληνικού στρατού. Το ζήτημα όμως ήταν πως μπορούσε να πραγματοποιηθεί αυτό χωρίς να ζημιωθούν τα Ελληνικά συμφέροντα από μία άκαιρη αποχώρηση του στρατού από την Μικρά Ασία. Οι Σύμμαχοι στρατηγοί Φος, Βεϋγκαν, Γκουρώ και Χάριγκτον επεξεργάστηκαν ένα ρεαλιστικό σχέδιο αποχωρήσεως του Ελληνικού στρατού με βάση τις προτάσεις των στρατηγών της Συμμαχίας που ευρίσκοντο στη Κωνσταντινούπολη. Στη 26 Μαρτίου 1922 παρουσιάστηκε στη Συνδιάσκεψη το σχέδιο αυτό, το οποίο προοριζετο για τις κυβερνήσεις Ελλάδος και Τουρκίας, μαζί με τις προτάσεις για διακανονισμό. Οι Σύμμαχοι συνέστησαν και στους δύο εμπολέμους να κάνουν πριν απ' όλα ανακωχή για να δημιουργηθεί το κατάλληλο κλίμα για την έναρξη των διαπραγματεύσεων, ώστε να επιτευχθεί ένας επωφελής και για τις δύο πλευρές συμβιβασμός. Οι Έλληνες αποδέχτηκαν αμέσως την πρόταση για ανακωχή, όχι όμως και οι Τούρκοι. Το προτεινόμενο σχέδιο των Συμμάχων προέβλεπε ότι μετά την από κοινού αποδοχή από τους εμπολέμους της ανακωχής, θα συνεκαλείτο υπό την αιγίδα τους μία τελική Συνδιάσκεψη για την ειρήνη, η οποία θα επεξεργάζετο τις λεπτομέρειες. Και μόνο όταν και οι δύο πλευρές θα είχαν αποδεχτεί τα προκαταρκτικά σημεία της ειρήνης, θα άρχιζε ο Ελληνικός στρατός να εκκενώνει την Μικρά Ασία. Ο προτεινόμενος από τους

Συμμάχους διακανονισμός για την ειρήνη ήταν πράγματι ο καλύτερος απ' όλους όσους είχαν γίνει· είχε όμως ένα τρωτό σημείο που τον καθιστούσε ανεφάρμοστο. Δεν προέβλεπε πραγματικές εγγυήσεις για την προστασία των χριστιανικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας μετά την αποχώρηση του Ελληνικού στρατού από την περιοχή, η ασφάλεια των οποίων θα εξηρτάτο αποκλειστικά από τις καλές ή μη διαθέσεις των Τούρκων. Η επιστράτευση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας καθώς και των Οθωμανών που δεν συμπαθούσαν τους Εθνικιστές του Κεμάλ είχε δημιουργήσει για την κυβέρνηση μια ευθύνη "Πώς μπορούσαν να αφήσουν όλους αυτούς ανυπεράσπιστους στα χέρια των Εθνικιστών ως επαναστάτες;" Και ενώ η Ελληνική κυβέρνηση έχει αποδεχτεί κατ' αρχήν την ανακωχή και έχει επιφυλαχτεί για την υπογραφή του κειμένου της τελικής συμφωνίας, οι Τούρκοι Εθνικιστές αντιθέτως αποδέχονται την ανακωχή μόνο εφόσον οι Έλληνες ομού με την υπογραφή της ανακωχής άρχιζαν αμέσως την εκκένωση της Μικράς Ασίας. Μία τέτοια αξίωση δεν μπορούσε να γίνει εκ των πραγμάτων δεκτή. Έτσι ναυάγησαν οι διαπραγματεύσεις λόγω αδιαλλαξίας της Τουρκικής πλευράς. Σύμφωνα με τον Κώρζον ο Ελληνικός στρατός ήταν εγγύηση για την Μεγάλη Βρετανία ότι μέσω αυτού μπορούσε να επιτευχθεί μία ικανοποιητική ειρήνη με τους Κεμαλικούς, και ότι συνεπώς η παραμονή του στο Μικρασιατικό έδαφος ήταν απαραίτητη προϋπόθεση ώσπου να συμφωνηθεί μία τέτοια ειρήνη. Ο Λόυντ Τζώρτζ είχε επιμείνει ιδιαίτερος επάνω σε αυτό το θέμα λέγοντας στον Γούνναρη τον Οκτώβριο του 1921 : "Πάνω απ' όλα, ο Ελληνικός στρατός πρέπει να παραμείνει στις παρούσες θέσεις του και να αποκρούσει τις επιθέσεις του εχθρού, έως ότου να γίνει η Συνδιάσκεψη· διότι αν αποσυρθεί, κάθε διαπραγματεύση θα είναι περιττή". Στο μεταξύ ένα κίνημα από στρατιωτικούς και πολιτικούς με επίκεντρο την Κωνσταντινούπολη που αυτοονομάζετο "Άμυνα" κατ' απομίμηση της "Άμυνας" της Θεσσαλονίκης, στο οποίο από κάποιο σημείο και μετά εντάχθηκε και ο αρχιστράτηγος της Στρατιάς Μικράς Ασίας Αναστάσιος Παπούλας καθώς επίσης και ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μελέτιος αλλά και εξέχοντα μέλη της αστικής τάξεως Κωνσταντινουπόλεως και ΙΩΝΙΑΣ, κατέβαλε προσπάθειες να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μία Αυτόνομη ΙΩΝΙΑ που θα εστηρίζετο στις δικές της δυνάμεις για να επιβιώσει. Για τον λόγο αυτό απευθύνθηκε στον ύπατο Έλληνα αρμοστή στην ΙΩΝΙΑ Στεργιάδη, στην Ελληνική κυβέρνηση στους Βρετανούς καθώς και στον Βενιζέλο. Κανένας δεν τους ενθάρρυνε. Όλοι τους τόνισαν το ουτοπικό του πράγματος, μάλιστα ο Χάρολντ Νίκολσον δήλωσε στον εκπρόσωπο της "Άμυνας" στο Λονδίνο Τζων Σταυρίδη ότι : " δεν θα τους επέτρεπε να εργαστούν στο Λονδίνο εναντίον της πολιτικής της κυβερνήσεως της Αυτού Μεγαλειότητος, καθώς και εναντίον της πολιτικής της Ελληνικής κυβερνήσεως". Ο Γούνναρης και ο Θεοτόκης δήλωσαν μετά από μακρές συζητήσεις που είχαν κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 18 και 31 Μαρτίου 1922 με τους εκπροσώπους της " Άμυνας" Παπούλα και Σιώτη ότι " χωρίς ενίσχυση από την Παλαιά Ελλάδα, το ΙΩΝΙΚΟ κράτος δεν είχε ελπίδα να επιβιώσει. Κηρύσσοντας την αυτονομία, και προσκαλώντας συγχρόνως τον στρατό να μείνει και να πολεμήσει εθελοντικά, θα κατέληγε απλώς στη διάλυση του στρατού, που ήταν ήδη εξαντλημένος από τις ατέλειωτες δοκιμασίες". Ενώ ο Βενιζέλος δήλωσε σχετικά ότι " μακράν των πραγμάτων ευρισκόμενος, ουδέποτε θα ετόλμα να εσυμβουλευθή του Μικρασιάτας να αναλάβουν την δια των όπλων ιδίαν εαυτών άμυναν, γνωρίζων πόσον κολοσσιαίον είναι το εγχείρημα και πόσον μικραί αι ελπίδες επιτυχίας αυτού". Η αποτυχία των συνομιλιών του Μαρτίου του 1922 στο Παρίσι κατέδειξε ότι οι Έλληνες ευρίσκοντο σε αδιέξοδο, χωρίς να φαίνεται προοπτική ότι μπορούσαν να βγουν από την δύσκολη θέση στην οποία είχαν περιέλθει. Η κυβέρνηση είχε χάσει κάθε ελπίδα για δάνειο από την Αγγλία, η οποία δεν ήθελε να διακινδυνεύσει τα χρήματά της σε μία επισφαλή επιχείρηση. Έτσι στις 21 Μαρτίου 1922 ο Πρωτοπαπαδάκης προέβη στην έκδοση αναγκαστικού δανείου, με το οποίο όλα τα χαρτονομίσματα που κυκλοφορούσαν εκόβοντο κυριολεκτικά στα δύο. Το μισό από κάθε χαρτονόμισμα παρέμενε στην κυκλοφορία με την μισή αξία που είχε αρχικά· ενώ το άλλο μισό εθεωρείτο ομόλογο το οποίο κάποτε το κράτος θα το εξαγόραζε. Με τον τρόπο αυτό η κυβέρνηση εισέπραξε 1.500.000 δραχμές με τις οποίες μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες για την διατήρηση του στρατού σε ετοιμοπόλεμη κατάσταση για μερικούς μόνο μήνες. Γεγονός είναι πάντως ότι ο λαός δέχθηκε με στωϊκότητα την δραματική συρρίκνωση του εισοδήματός του. Στις 29 Απριλίου 1922 έπεσε η κυβέρνηση Γούνναρη και την διαδέχθηκε η κυβέρνηση

Πρωτοπαπαδάκη, με τον Γούναρη υπουργό Δικαιοσύνης, τον Μπαλταζή υπουργό Εξωτερικών, τον Θεοτόκη υπουργό Στρατιωτικών, και τον Στράτο υπουργό Εσωτερικών. Ο Λόυντ Τζώρτζ τον Μάιο του 1922 απευθυνόμενος στον Βενιζέλο στην επιστολή που του έστειλε αναφερόμενος στις τεράστιες δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι Έλληνες κατά την περίοδο εκείνη δήλωνε σχετικά μεταξύ άλλων και τα εξής : " Δεν επρόκειτο να χαιρετήσει Έλληνα ο οποίος θα είχε απαρνηθεί τους στόχους της χώρας του για την Σμύρνη. Αν ευρίσκετο εκτός κυβερνήσεως θα μπορούσε να μιλήσει ελεύθερα για το θέμα αυτό. Τώρα όμως που ήταν στην κυβέρνηση δεν μπορούσε να το κάνει αυτό, αλλά είχε την έντονη αίσθηση ότι αυτή ήταν η λυδία λίθος για το Ελληνικό Έθνος, και ότι εάν οι Έλληνες συνέχιζαν τώρα τις προσπάθειές τους, το μέλλον τους ήταν εξασφαλισμένο. Η Μεγάλη Βρεταννία θα επανήρχετο εν καιρώ στις αρχικές της απόψεις για την Μικρά Ασία. Η Ελλάδα έπρεπε να διαβεί την έρημο, έπρεπε να ζήσει με το μάννα που θα μάζευε από τις πέτρες, έπρεπε να παλέψει μέσα στη σκληρή δοκιμασία του παρόντος. Αν το έκανε αυτό, θα κέρδιζε την Γη της Επαγγελίας. Ένας βιαστικός διακανονισμός θα ήταν κακός διακανονισμός για την Ελλάδα. Έπρεπε να έχουν υπομονή και να επιμείνουν". Συμπερασματικά: ο Λόυντ Τζώρτζ συνιστούσε στους Έλληνες να επιδείξουν Ιώβεια υπομονή με την ελπίδα ότι τα πράγματα μπορούσαν να αλλάξουν προς το καλύτερο. Είχε δίκαιο σε ό,τι έλεγε. Δεν παρείχε όμως και τα οικονομικά μέσα για να ήταν σε θέση η Ελλάδα να αντέξει την τεράστια οικονομική επιβάρυνση που υφίστατο από την επ' αόριστο παρατεινόμενη παρουσία του Ελληνικού στρατού στην Ανατολία, παράταση η οποία υπέσκαπτε και το ηθικό του στρατού που διακαώς επιθυμούσε την επιστροφή στη πατρίδα. Ο Λόυντ Τζώρτζ αντιλαμβανόμενος ότι η οικονομική ενίσχυση προς τους Έλληνες ήταν βασικός παράγων για να κρατηθούν στις θέσεις που κατείχαν και να απωθούν τους Κεμαλικούς, είχε συστήσει στους οικονομικούς κύκλους του City να τους συνδράμουν οικονομικά με την παροχή δανείου. Οι οικονομικοί όμως κύκλοι αντιδρούσαν διότι θεωρούσαν ότι η υπόθεση δεν εμφάνιζε ότι είχε πολλές ελπίδες επιτυχίας, και είχαν το φόβο ότι ενδεχομένως δεν θα πάρουν τα χρήματά τους πίσω. Επιθυμούσαν να δουν τους Έλληνες να αποδείξουν πρώτα, ότι μπορούν να εδραιώσουν την θέση τους στη Μικρά Ασία, και μετά να τους δανειοδοτήσουν. Άλλωστε οι μόνοι Βρεταννοί πολιτικοί που υποστήριζαν σθεναρά την Ελληνική υπόθεση ήταν εκτός από τον Λόυντ Τζώρτζ, ο Κώρζον, ο Μπάλφουρ και μερικοί άλλοι. Επομένως οι Έλληνες που δεν είχαν καμμία άλλη διπλωματική υποστήριξη στην εξαιρετικά δυσχερή θέση στην οποία ευρίσκοντο, ήσαν υποχρεωμένοι από τα πράγματα να συμμορφώνονται με τις υποδείξεις του Λόυντ Τζώρτζ. Τέσσερις ημέρες μετά τον σχηματισμό της κυβερνήσεως συνασπισμού υπό τον Πρωτοπαπαδάκη που έγινε στις 8 Μαΐου 1922, ο αρχιστράτηγος της Στρατιάς Μικράς Ασίας Παπούλας υπέβαλε την παραίτησή του. Στην επιστολή με την παραίτησή του ο Παπούλας υπέδειξε στην κυβέρνηση ως διαδόχους του τους αντιστράτηγους Βίκτωρα Δούσμανη και Γεώργιο Χατζηανέστη. Από τους δύο πιο πάνω προτιμήθηκε ο δεύτερος διότι η συνεργασία με τον Δούσμανη δεν ήταν καλή με την κυβέρνηση στο παρελθόν. Ο Χατζηανέστης ήταν τότε διοικητής της Στρατιάς Ανατολικής Θράκης· δέχτηκε τον διορισμό του αρκεί να παρέμενε διοικητής και στις δύο Στρατιές, πράγμα που έκανε δεκτό η κυβέρνηση. Ο Χατζηανέστης ήλθε στη Σμύρνη στις 23 Μαΐου 1922 αποφασισμένος να επιβάλει σιδερένια πειθαρχία σε ένα στράτευμα βετεράνων που δεν ήταν συνηθισμένο σε κάτι τέτοιο. Αντικατέστησε τους επιτελικούς αξιωματικούς Πάλλη και Σαρηγιάννη με τον στρατηγό Βαλέττα και τον συνταγματάρχη Πάσσαρη. Αφού έμεινε στη Σμύρνη μόνο τρεις ημέρες πραγματοποίησε αμέσως μετά μία εκτεταμένη και εξαντλητική επιθεώρηση του μετώπου. Ο Βρεταννός στρατιωτικός ακόλουθος Χόαρ Νάιρν που κατ' εντολή της κυβερνήσεώς του επιθεώρησε και αυτός το μέτωπο μετά τον Χατζηανέστη, στην έκθεση που συνέταξε , σημείωσε τα εξής "Όλοι οι αξιωματικοί στη Μικρά Ασία, που τους ερώτησα σχετικά με αυτόν και οι οποίοι τον είχαν γνωρίσει στο παρελθόν, του είπαν ότι εκτός από κάποιες εκκεντρικότητες και την εμμονή που είχε με την πειθαρχία και στις λεπτομέρειες ακόμη, ήταν γενικά καλός στρατιώτης, και ότι αισθάνθηκαν ανακουφισμένοι που μπορούσαν να συνεργαστούν μαζί του διότι η φήμη που τον ακολουθούσε ήταν ότι ήταν απρόσιτος και μη συνεργάσιμος". Με την επιλογή του Χατζηανέστη συμφώνησε και ο Ύπατος Αρμοστής Στεργιάδης ανεπιφύλακτα. Ο Χατζηανέστης όταν τελείωσε την επιθεώρηση του μετώπου έβγαλε το συμπέρασμα

ότι οποιαδήποτε Τουρκική επίθεση μπορούσε να αποκρουσθεί χωρίς δυσκολία. Ο συνταγματάρχης Χόαρ Ναϊρν μετά από ένα ολόκληρο μήνα περιοδείας στο μέτωπο έβγαλε το ίδιο με τον Χατζηανέστη συμπέρασμα "ότι μέσα σε κάποια όρια, το ηθικό ήταν πάντα εξίσου καλό". Αλλά και αξιωματικοί κύρους της Στρατιάς όπως ο Νικόλαος Τρικούπης ήσαν βέβαιοι ότι η καλύτερη οργάνωση που επέβαλε ο Χατζηανέστης η ψυχαγωγία και η μεγαλύτερη πειθαρχία είχαν περιορίσει την πολιτική διχόνοια μέσα στο στράτευμα, και ότι οι άνδρες ήσαν υπό έλεγχο τώρα και ικανοί να αποκρούσουν μία Τουρκική επίθεση. Όλοι τους όμως έπεσαν έξω στις εκτιμήσεις τους διότι έβλεπαν το "μήλο" από έξω, αλλά δεν έβλεπαν ότι ήταν "σάπιο" από μέσα. Ούτε και οι Τούρκοι γνώριζαν πόσο κοντά ευρίσκετο ο Ελληνικός στρατός στη διάλυση. Ο πόλεμος είχε κρατήσει ήδη πολύ και δεν άντεχαν άλλο την παράτασή του. Αλλά και οι Τούρκοι είχαν καταπονηθεί επίσης πολύ και για τον λόγο αυτό σε ορισμένα σημεία του μετώπου, που ήσαν δευτερευούσης σημασίας όπως στον Μαϊάνδρο ποταμό στον Νότο, είχε γίνει μεταξύ των αντιπάλων μία ιδιότυπη ανακωχή. Έτσι πολλές φορές οι Τούρκοι περνούσαν το ποτάμι από τα πιο στενά σημεία διότι το καλοκαίρι το βάθος του δεν ήταν μεγαλύτερο από το γόνατο, και έφερναν στους Έλληνες στρατιώτες αυγά, τυρί, μέλι, φρούτα και έπαιρναν τσιγάρα. Συχνά επίσης έφερναν αγριογούρουνα που τα είχαν σκοτώσει οι ίδιοι στον απέραντο βάλτο του Ντενιζλί, διότι δεν μπορούσαν λόγω Κορανίου να τα φάνε εκείνοι. Κατά τις ανταλλαγές αυτές οι συζητήσεις μεταξύ τους είχαν πάντα το ίδιο θέμα "Πότε θα τελειώσει αυτός ο πόλεμος; Βαρεθήκαμε και εμείς και εσείς. Ούτε εσείς μπορείτε να νικήσετε οριστικά εμας, ούτε εμεις εσας. Αυτό αποδεικνύεται από τα γεγονότα. Και έτσι, χρόνια τώρα, υποφέρουμε και οι δύο". Στις 18 Ιουλίου 1922 η κυβέρνηση Πρωτοπαπαδάκη ευρισκόμενη σε δυσχερή θέση σχετικά με την επίλυση του Ανατολικού Ζητήματος επιχείρησε με δύο κινήσεις που είχε προσχεδιάσει : αφενός να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις αυτονομίσεως της ΙΩΝΙΑΣ κηρύσσοντας την αυτονομία της σε επίσημη πανηγυρική συνάθροιση μπροστά στο κυβερνείο της Σμύρνης που έγινε από τον ύπατο αρμοστή Στεργιάδη, και αφετέρου να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη για να έχει ένα ισχυρό διαπραγματευτικό πλεονέκτημα που θα διευκόλυνε την εξεύρεση μίας κοινώς αποδεκτής επιλύσεως της διενέξεως. Για την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως μετέφερε ο Χατζηανέστης μεταξύ 14 και 18 Ιουλίου από την Μικρά Ασία στη Θράκη τρία συντάγματα πεζικού και δύο τάγματα συνολικής δυνάμεως 7.000 περίπου ανδρών. Τις δυνάμεις αυτές απέσπασε από εκείνες που προορίζοντο για την ασφάλεια του εσωτερικού της αμυντικής περιμέτρου και όχι από εκείνες του μετώπου. Σε αυτό συμφωνεί και ο στρατηγός Αλέξανδρος Μαζαράκης που δεν διέκειτο ευνοϊκά προς τους Μετανοεμβριανούς, ο οποίος στα απομνημονεύατά του γράφει ότι τα λίγα τάγματα που απομακρύνθηκαν από την Μικρά Ασία δεν ήσαν ικανά να επηρεάσουν την όλη κατάσταση. Και οι δύο προσπάθειες της κυβερνήσεως απέτυχαν· η αυτονομίση της ΙΩΝΙΑΣ διότι δεν βρήκε ανταπόκριση από τους ντόπιους αλλά και διότι αποδοκιμάστηκε από τους Συμμάχους· η κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως διότι προσέκρουσε στη σταθερή άρνηση των Συμμάχων, οι οποίοι ήθελαν το χαρτί αυτό να το διαπραγματευτούν οι ίδιοι με τους Τούρκους Εθνικιστές και όχι οι Έλληνες. Ο Τσώρτσιλ θεωρεί ότι και οι δύο αυτές ενέργειες της κυβερνήσεως υπαγορεύοντο από ένα αίσθημα απελπισίας. Σχετικά δε με την προσπάθεια για την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως είναι της γνώμης ότι ήταν αριστοτεχνικό σχέδιο, που αν επιτύγχανε θα έφερνε τους Έλληνες σε πλεονεκτική θέση έναντι των Τούρκων. Για τον λόγο αυτό ο Τσώρτσιλ με το οξύ και δηκτικό πνεύμα που τον διακρίνει χαρακτηρίζει την στάση της Αγγλίας με εκείνον που βλέπει κάποιον να πνίγεται και φωνάζει απεγνωσμένα βοήθεια, και ενώ ευρίσκεται ασφαλής στην ακτή και μπορεί να τείνει το χέρι του να βοηθήσει τον πνιγόμενο να σωθεί, περιορίζεται να του δίνει συμβουλές πώς να μην πνιγεί. Παραμονές της Τουρκικής επιθέσεως στο Ελληνικό μέτωπο κατά μήνα Αύγουστο 1922, Τουρκικά αεροπλάνα, υπερπιτάμενα των Ελληνικών θέσεων έρριπταν φυλλάδια με τα οποία προέτρεπαν τους μαχητές να μην αγωνιστούν, με περιεχόμενο όπως αυτό: " Προς τους στρατιώτες του Ελληνικού Στρατού: Συνάδελφοι στρατιώται Προ πολλού αγωνιζόμεθα και μαχόμεθα κατ' αλλήλων. Ξέρετε διατί πολεμάτε; Μήπως υπάρχει τις εκ της Μικράς Ασίας ορμώμενος να επιτίθεται κατά της Πατρίδος σας, ν' απειλεί την ζωή σας, την οικογένειάν σας, τας πατρογονικάς εστίας σας; Ουδείς! Ψεύδονται οι λέγοντες ότι αγωνίζονται δια να

σώσουν τους Χριστιανούς, τους Ρωμηούς της Μικράς Ασίας. Ιδίους όμμασι αντελήφθητε ότι αυτοί είναι πλουσιώτεροι από τους Τούρκους, από τους οποίους ζώσι πολύ περισσότερον ευτυχείς. Εκείνοι, οι οποίοι δι' ανηκούστων και ατελευτήτων βιαιοτήτων σας οδηγούν εις την φωτιά και τον θάνατον είναι οι κεφαλαιούχοι, οι τραπεζίται, οι έμποροι των Αθηνών και της Ευρώπης. Αυτοί, πωλούντες εις τον στρατόν όπλα, ενδύματα και τρόφιμα και αισχροκερδούντες εις τα πράξεις αυτές και ως αντάλλαγμα προσφέροντες πάντοτε την ζωή σας, την ύπαρξιν σας, απολαμβάνουν κέρδη εκατομμυρίων. Ο βασιλιάς σας δια του πολέμου προσπαθεί να σώσει τον θρόνο του, οι αξιωματικοί σας δια του πολέμου ζητούν την προαγωγήν και άυξησιν της μισθοδοσίας των. Ιδού οι κυρίως πρωταίτιοι του πολέμου. Της κακουχίας του πολέμου δεν μετέχουν ούτε πλούσιοι, ούτε τα τέκνα των. Αυτοί διασκεδάζουν εις τα καφέ-σαντάν του Λονδίνου και των Παρισίων, εις χαρτοπαικτήρια και τα χαμαιτυπεία του Πέραν και Φαλήρου. Οι ηρωϊκώτεροι εξ αυτών, φέροντες τας στρατιωτικάς των στολάς, εμπορεύονται και αισχροκερδούν εις τα στρατιωτικά γραφεία της Προύσης και της Σμύρνης, ενώ εσείς αποθνήσκετε βλακωδώς άσιτοι και διψασμένοι εις τα πεδία των μαχών από τα βλήματα του όπλου και του πυροβόλου. Και όμως, καθ' ον χρόνον σεις αγωνιζεσθε εδώ δια του αίματός σας να πληρώσετε τα χρηματοκιβώτια των ασυνειδήτων πλουσίων, οι ιστορικοί σας εχθροί, οι Σλαύοι, οργανώνουν συμμορίας, καίουν τους αγρούς σας εις την Θράκην, καταστρέφουν τα οικίας σας εις την Μακεδονίαν και την Ήπειρο. Πολλοί από σας όταν θα επιστρέψετε εις την πατρίδα σας θα εύρετε εσβεσμένας τας εστίας σας και κατεστραμμένας ή διασκορπισμένας τήδε κακείσε τας οικογενείας σας. Ημείς αγωνιζόμεθα δια την σωτηρίαν των τέκνων μας, των οικογενειών μας και του πατρίου εδάφους μας. Ημείς δεν εποφθαλιώμεν κανέν ξένον έδαφος. Θα εξακολουθήσωμεν λοιπόν ν' αγωνιζόμεθα εφ' όσον και σεις θα επιμένετε πολεμώντες εναντίον μας. Όλος ο κόσμος και από σας μάλιστα πολλοί αναγνωρίζουν ήδη το δίκαιον του αγώνος μας. Σας βαυκαλίζουν με την κενήν ελπίδα ότι προσεχώς θα επιτύχετε την ειρήνην, εξασφαλίζουσιν εις υμάς την κυριαρχίαν των μερών που κατέχετε. Μην εισακούετε τοιαύτας εισηγήσεις. Ήδη συνενοήθημεν και συνήψαμεν σύμβασιν με την Γαλλίαν. Οι μεν Ιταλοί είναι φίλοι μας, λίαν δε προσεχώς θα συνενοηθώμεν και με τους Άγγλους. Να είσθε βέβαιοι ότι ουδέποτε θα συνάψωμεν ειρήνην πριν σεις εγκαταλείψετε εντελώς και άνευ ουδενός όρου τα μέρη μας που κατέχετε. Πολλοί από σας, μη εννοούντες ν' αποθάνουν δια ξένον λογαριασμόν, προσέρχονται και μας παραδίδονται. Τους τοιούτους αποστέλλομεν εις την Καισάρειαν. Εκεί ζώσιν ήσυχoi, ουδενός απολύτως στερούμενοι. Εις πρώτην ευκαιρίαν θα επιστρέψουν εις την πατρίδα των. Οι αρχηγοί σας ψεύδονται ισχυριζόμενοι ότι φονεύομεν τους Έλληνας αιχμαλώτου;. Αυτά είναι ψεύδη. Επικαλούμεθα προς τούτο την μαρτυρίαν των ξένων περιηγητών. Εάν θέλετε, έλθετε και σεις και θ' αντιληφθήτε ιδίοις όμμασιν ότι ημείς λέγομεν την αλήθειαν. Προσεχώς θα προβώμεν εις γενικής επίθεσιν. Τότε θα είναι δύσκολον να σώσετε την ζωήν σας. Σκεφθήτε λοιπόν από τώρα και προχωρήσετε εις τας γραμμάς μας. Καλώς γνωρίζετε την φιλοξενίαν του Τούρκου, μετά του οποίου επί αιώνας συνεζήσατε, ή τουλάχιστον επιστρέψατε από τώρα εις τας εστίας σας." Φυλλάδια με τέτοιο περιεχόμενο που έπεφταν στις γραμμές των Ελλήνων στο μέτωπο από Τουρκικά αεροπλάνα, δεν προκάλεσαν βέβαια αυτά μόνα τους την καθολική πτώση του ηθικού του στρατού, συνετέλεσαν όμως και αυτά. Το ηθικό του στρατού είχε αρχίσει σταδιακά και με συνεχώς επιταχυνόμενους ρυθμούς να διαβρώνεται μετά την αποτυχία της επιθέσεως προς την Άγκυρα, διότι κατέδειξε ότι ο πόλεμος μετετρέπετο σε πόλεμο φθοράς ο οποίος αργά ή γρήγορα θα κατέληγε στην έξωση των Ελλήνων από την Μικρά Ασία. Η πτώση του ηθικού της Στρατιάς παραμονές της Τουρκικής επιθέσεως είχε φθάσει στο ναδίρ. Θεωρούσαν οποιαδήποτε θυσία περιττή και άσκοπη, χωρίς κανένα νόημα. Μία και μόνη σκέψη τους απασχολούσε: Οίκαδε, Οίκαδε, Οίκαδε. Απλά περίμεναν την εκδήλωση της Τουρκικής επιθέσεως, για να τους δοθεί η δυνατότητα να επιστρέψουν στην πατρίδα. Ο Μουσταφά Κεμάλ του οποίου ο στρατός με την πλάτη κολλημένη στον τοίχο μόλις στο παραπέντε είχε ξεφύγει την καταστροφή στην μάχη της Άγκυρας, δεν παρασύρθηκε από τον ενθουσιασμό της μεγάλης επιτυχίας από την αναχαίτιση των Ελλήνων. Έβλεπε ότι είχε πολύ δρόμο ακόμη μπροστά του, εάν ήθελε να φθάσει μέχρι την τελική νίκη. Έπρεπε κατ' αρχήν να αναδιοργανώσει τον στρατό του ο οποίος είχε τσακιστεί και αποδεκατιστεί κατά την τρομερή πάλη. Στρώθηκε αμέσως στη δουλειά. Νύχτα - μέρα, με την βοήθεια του Ισμέτ και

του Φεβζή, με εκπληκτική ζωντάνια αναδιοργάνωσε τα πάντα. Αγόρασε όπλα από την Ιταλία και την Αμερική, με χρήματα που είχε δανειστεί από τη Μόσχα, η οποία τον συνέδραμε αν και δεν υπήρχε ιδεολογική προσέγγιση μεταξύ του Κεμαλικού κινήματος και των Μπολσεβίκων διότι θεωρούσε την Ελληνική παρουσία στη Μικρά Ασία ότι αποτελούσε πiónι της Αγγλίας στη παγκόσμια σκακιέρα, αλλά και διότι μνησικακούσε κατά των Αγγλοσαξόνων για τις παρεμβάσεις τους υπέρ των Ρώσων Εθνικιστών κατά τον εμφύλιο. Κάλεσε επίσης ο Κεμάλ υπό τα όπλα νέες κλάσεις και κτένιζε τις πόλεις και τα χωριά για να στρατολογήσει ικανούς άντρες. Ήταν μία αργή, μονότονη και επίπονη εργασία. Οι μήνες περνούσαν με διαρκείς προετοιμασίες, στο διάστημα όμως αυτό σημειώθηκαν και αναπόφευκτες αντιδράσεις. Ο λαός ήταν εξαιρετικά κουρασμένος από τον πόλεμο. Οι χωρικοί παρακαλούσαν και πάλι να τους αφήσουν να ζήσουν ειρηνικά, να καλλιεργούν τα χωράφια τους και να μείνουν ήσυχoi. Υπήρχε επίσης και η αντιπολίτευση. Την στιγμή του κινδύνου μπροστά στον Σαγγάριο οι βουλευτές της Μεγάλης Εθνοσυνελεύσεως είχαν δώσει στον Μουσταφά Κεμάλ εξουσίες δικτάτορα. Τώρα όμως που είχε περάσει ο κίνδυνος ζητούσαν να πάρουν πίσω τις εξουσίες αυτές. Αλλά και στον στρατό στο σώμα των αξιωματικών είχαν αρχίσει να οργανώνονται ομάδες οι οποίες συνωμοτούσαν εναντίον του. Ο Εμβέρ Πασσάς ο άλλοτε πανίσχυρος άνδρας από τους Νεότουρκους που είχε αυτοδιοριστεί Εμίρης της Βουχάρας, συνωμοτούσε με αξιωματικούς του Κεμάλ για να επιστρέψει στην Τουρκία. Το ίδιο έκανε επίσης ο Τζεμάλ, πανίσχυρος στο παρελθόν Νεότουρκος, ο οποίος είχε καταφύγει στο Αφγανιστάν, και είχε αναλάβει καθήκοντα συμβούλου του Εμίρη? προετοίμαζε και αυτός το έδαφος για επιστροφή στην Τουρκία. Ο στρατός απαιτούσε μια χειμερινή επίθεση κατά των Ελλήνων πριν προλάβουν να οργανώσουν την άμυνά τους στο μέτωπο που είχαν επιλέξει να υπερασπισθούν. Άλλοι πάλι τον συμβούλευαν να κλείσει ειρήνη με όσο ήταν δυνατόν καλύτερους όρους πριν χαθεί η ευκαιρία. Ο Μουσταφά Κεμάλ δεν ήθελε να ακούσει τέτοιες εισηγήσεις, ήθελε να νικήσει τους Έλληνες σε μάχη. Ποτέ του δεν αμφιταλαντεύτηκε. Γύριζε πάνω - κάτω την χώρα, εργαζόταν με μανία και παρακινούσε τον λαό να αναλάβει δράση. Κτύπησε σκληρά τους αξιωματικούς που συνωμοτούσαν εναντίον του, από τους οποίους κρέμασε εικοσιπέντε για μία απόπειρα πραξικοπήματος. Έτσι κράτησε τον στρατό υπό τον απόλυτο έλεγχό του. Εξαντλούσε όλη του την ενεργητικότητα στην προετοιμασία της επιθέσεως εναντίον των Ελλήνων, τους οποίους ήθελε να συντρίψει και στη συνέχεια να υπαγορεύσει τους όρους της ειρήνης. Ο Μουσταφά Κεμάλ όταν βεβαιώθηκε ότι όλα ήσαν έτοιμα για την επίθεση, επέλεξε τον μήνα Αύγουστο που ο ήλιος κατάκαιγε τις ανατολικές πεδιάδες και η σκόνη κάλυπτε τα πάντα. Ως ημερομηνία της επιθέσεως ώρισε την 13 Αυγούστου 1922. Έχοντας τον Φεβζή αρχηγό του Γενικού Επιτελείου και τον Ισμέτ διοικητή των μαχίμων δυνάμεων, ανέλαβε προσωπικά τον έλεγχο του στρατού που είχε καταλάβει θέσεις εξορμήσεως μπροστά από το Ελληνικό μέτωπο, στο νότο στη περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ που είχε επιλεγεί για να γίνει το ρήγμα. Με μεγάλο ενδιαφέρον, προσοχή και εμπειρία, προετοίμασε τις λεπτομέρειες της επιθέσεως με κάθε μυστικότητα. Για να παραπλανήσει τους Έλληνες ώστε να στρέψουν τις εφεδρείες τους στο βορρά, οργάνωσε μία ψευδοεπίθεση με μερικές μηχανοκίνητες μονάδες εναντίον του Εσκή Σεχέρ. Μία εβδομάδα πριν από την ημερομηνία της επιθέσεως όλες οι επικοινωνίες της Τουρκίας με τον έξω κόσμο είχαν διακοπεί? φήμες κυκλοφορούσαν ότι είχε εκδηλωθεί πραξικόπημα. Δύο ημέρες πριν από την επίθεση έστειλε προσκλήσεις για χορό που επρόκειτο δήθεν να γίνει στις 13 Αυγούστου? και το ίδιο βράδυ έφυγε μυστικά μαζί με το επιτελείο του για το μέτωπο. Το Ελληνικό μέτωπο εκτεινόταν από την Κίο στο βορρά, δίπλα στη θάλασσα του Μαρμαρά, συνέχιζε νοτιοανατολικά, έκοβε την σιδηροδρομική γραμμή Εσκή Σεχέρ - Άγκυρας, και έπειτα έστριβε νότια προς το Αφιόν Καραχισάρ. Από εκεί συνέχιζε προς τα δυτικά κατά μήκος της δεξιάς όχθης του Μαϊανδρου ποταμού και έφθανε μέχρι το Αιγαίο. Οι θέσεις κλειδιά σε αυτό το μέτωπο των 700 χιλιομέτρων ήσαν οι σιδηροδρομικές διασταυρώσεις του Εσκή Σεχέρ και του Αφιόν Καραχισάρ. Τον βόρειο τομέα του μετώπου που άρχιζε από την θάλασσα του Μαρμαρά, υπερέβαινε το Εσκή Σεχέρ και έφθανε ανατολικά της Κιουτάχειας, κρατούσε το Γ' Σώμα Στρατού υπό τον Στρατηγό Σουμίλα. Τον νότιο τομέα του μετώπου από Κιουτάχεια έως Αφιόν Καραχισάρ κρατούσαν το Β' και Α' Σώματα Στρατού υπό τους στρατηγούς Διγενή (Β' Σ.Σ.) και Νικόλαο Τρικούπη (Α' Σ.Σ.) αντίστοιχα. Το

στρατηγείο του Τρικούπη ευρίσκετο στο Αφιόν Καραχισάρ πλησίον της σιδηροδρομικής γραμμής, σε κοντινή απόσταση από το μέτωπο. Τις τελευταίες ημέρες πριν από την επίθεση επειδή είχε παρατηρηθεί ηυξημένη κίνηση στις γραμμές των αντιπάλων, πράγμα που προμήνυε ότι επίκειτο η από καιρό αναμενόμενη επίθεση, είχε διατάξει τις μονάδες του μετώπου να ευρίσκονται σε συνεχή επαγρύπνηση για να μην αιφνιδιαστούν αλλά να αιφνιδιάσουν εκείνοι τους επιτιθέμενους όπως τόνιζε στην από 9 Αυγούστου διαταγή του. Οι αντίπαλες δυνάμεις στον νότιο τομέα του μετώπου ήταν περίπου ίσες. Τα Α' και Β' Σώματα Στρατού αριθμούσαν συνολικά οκτώ μεραρχίες? από τέσσερις μεραρχίες το καθένα? κάθε δε μεραρχία αριθμούσε 10.000 άνδρες. Ενώ η Τουρκική Στρατιά του Δυτικού Μετώπου που είχε συγκεντρωθεί απέναντι από τον νότιο τομέα του Ελληνικού μετώπου, περιελάμβανε δεκατέσσερις μεραρχίες πεζικού και τέσσερις μεραρχίες ιππικού, η κάθε όμως Τουρκική μεραρχία πεζικού δεν υπερέβαινε συνήθως τους 5.000 άνδρες. Το Τουρκικό ιππικό είχε συνολική δύναμη 6.000 ιππείς περίπου. Ο Μουσταφά Κεμάλ στον μεγάλο λόγο που εκφώνησε στο Τουρκικό Κοινοβούλιο το έτος 1927 σχετικά με την σύλληψη, προετοιμασία και εκτέλεση του σχεδίου της Τουρκικής επιθέσεως τον Αύγουστο του 1922, μεταξύ άλλων ανέφερε τα εξής: στα πρώτα στάδια είχε μιλήσει σχετικά μόνο με τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Φεβζή, με τον υπουργό Εθνικής Άμυνας Κιαζήμ Καραμπεκέρ, και τον αρχηγό της Στρατιάς του Δυτικού Μετώπου Ισμέτ. Θεώρησαν ότι η σωστή λύση ήταν να συγκεντρώσουν τις κύριες δυνάμεις νότια από την δεξιά πτέρυγα των Ελλήνων στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ, ανάμεσα στο Ακάρ Τσαϊ και το Τουμλού Μπουνάρ, επειδή εκεί ήταν η πιο σημαντική αλλά και η πιο τρωτή θέση του αντιπάλου? εάν εδημιουργείτο ρήγμα εκεί μπορούσε ενδεχομένως να καταρρεύσει το μέτωπο. Έτσι κατέληξαν να καταφερθεί το πλήγμα στο σημείο αυτό. Μία ώρα πριν από την αυγή της 13 Αυγούστου 1922, ο Κεμάλ ανέβηκε ενώ ήταν ακόμη σκοτάδι τον στρογγυλό λόφο Κοτζά Τεπέ, από όπου επρόκειτο να διευθύνει την μάχη. Ήταν σιωπηλός και έδειχνε να είναι βυθισμένος σε σκέψεις. Κοίταζε συνεχώς τον ορίζοντα κατά την ανατολή, απ' όπου σιγά σιγά άρχισε να αχνοφέγγει ο ανατέλλων ήλιος μέσα σε ολοπόρφυρο φόντο. Στις πέντε ακριβώς το πρωί της ίδιας ημέρας το Τουρκικό πυροβολικό εξαπέλυσε θύελλα πυρός στις Ελληνικές θέσεις που ήταν στις πλαγιές και στις χαράδρες του Ακάρ Νταγ. Ο Κεμάλ από το παρατήριό του στο Κοτζά Τεπέ μαζί με τους Φεβζή και Ισμέτ παρακολουθούσε με μεγάλη ένταση την εξέλιξη της μάχης από την οποία θα εξηρτάτο και η έκβαση του πολέμου. Η κορυφογραμμή των λόφων που ενέπνεε ανησυχία στον Κεμάλ διότι υπήρχαν ισχυρά οχυρώματα, τα οποία το πεζικό του ήταν υποχρεωμένο να τα καταλάβει με εφ' όπλου λόγχη, εκτείνετο σε ένα μέτωπο εικοσιπέντε μιλίων από το Σινάν Πασσά έως την σιδηροδρομική γραμμή ανατολικά του Αφιόν Καραχισάρ. Σε αυτήν την γραμμή του μετώπου με τις εξαιρετικές οχυρώσεις δέσποζαν τα υψώματα Καμελάρ, Τιλκί Κιρί Μπελ, Δασώδης Λόφος, Χασάν Μπελ, Μαύρος Βράχος και ο Πριονοειδής Βράχος. Εάν υπήρχε αγωνιστική διάθεση θα έπρεπε οι οχυρές αυτές τοποθεσίες να είχαν γίνει ο τάφος του Κεμαλικού στρατού. Η Παράταση όμως του πολέμου και η έλλειψη προοπτικής για σύντομο τερματισμό του είχε διαβρώσει το ηθικό των στρατιωτών σε τέτοιο βαθμό που είχε φθάσει στο πιο χαμηλό σημείο. Το μόνο πράγμα που εσκέπτοντο ήταν η επιστροφή στη πατρίδα γι' αυτούς ο πόλεμος δεν είχε πλέον κανένα νόημα. Οίκαδε, Οίκαδε, Οίκαδε. Αυτό μόνο τους απασχολούσε, όπως τον Ομηρικό Οδυσσέα η ΙΘΑΚΗ. Η αντίσταση εκ μέρους τους στις λυσσαλέες εφόδους του Τουρκικού πεζικού μπορεί να ήταν πεισματική, αλλά ένα πείσμα από το οποίο έλειπε φανερά η πεποίθηση στη νίκη, ήταν ένα πείσμα γεμάτο απόγνωση και απελπισία μαζί για έναν πόλεμο που είχε ήδη χαθεί και τον οποίο δεν είχαν καμία απολύτως διάθεση να κερδίσουν. Αλλά και τους ενοχλούσε συγχρόνως το γεγονός ότι είχαν χάσει, δεν ήθελαν να το παραδεχτούν. Αυτό τους έκανε να αγωνίζονται με απελπισία, την απελπισία του ηττημένου. Δεν υπήρχε στη σκέψη τους η αποφασιστικότητα των Δημοκρατικών του Ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου, που είχαν ως σύνθημα όταν εμάχοντο τους Εθνικιστές το no pasaran. Έτσι έπεσε την πρώτη κιόλας ημέρα της επιθέσεως το οχυρό συγκρότημα Καμελάρ μετά από δραματική πάλη. Ενώ αντιθέτως η οχυρή τοποθεσία Τιλκί Κιρί Μπελ εγκαταλείφθηκε από τους υπερασπιστές του αμαχητί. Ένα ολόκληρο σύνταγμα πεζικού τράπηκε σε φυγή χωρίς λόγο. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η αντίσταση των αμυνόμενων διήρκεσε μόνο είκοσι τέσσερις ώρες και μετά κατέρρευσε

ολοκληρωτικά. Οι μαχητές του Αυγούστου του 1922 δεν έχουν καμία απολύτως σχέση με τους μαχητές του Σαγγάριου, έχουν απηυδήσει από την παράταση του πολέμου και θέλουν να δώσουν ένα τέλος. Στο μεταξύ η τρίτη Τουρκική μεραρχία ιππικού έχει διεισδύσει πίσω από τις Ελληνικές γραμμές και έχει αποκόψει τις τηλεφωνικές και τηλεγραφικές επικοινωνίες στους σταθμούς Οτουράκ και Μπαλαχμούτ, με αποτέλεσμα να απομονωθεί το νότιο συγκρότημα της Στρατιάς από το κέντρο (Σμύρνη). Ενώ συγχρόνως ενσπείρει τον πανικό στα μετόπισθεν. Ο Τρικούπης βλέποντας ότι η κατάσταση ήταν εκτός ελέγχου μετά την γενική οπισθοχώρηση των Ελληνικών Τμημάτων από την γραμμή του μετώπου? εκεί όπου οι Τούρκοι ενεργούσαν αλληπάλληλες σφοδρές επιθέσεις, στις 11.30' π.μ. της 14 Αυγούστου 1922 εξέδωσε Διαταγή για οπισθοχώρηση με κατεύθυνση προς Τουμλού Μπουνάρ προκειμένου η θέση αυτή να χρησιμοποιηθεί από τα Α' και Β' Σώματα Στρατού ως δεύτερη γραμμή άμυνας προς αναχαίτιση της Τουρκικής επιθέσεως. Ήδη από τις 11.55' το Αφιον Καραχισάρ καίγεται από τις οβίδες το Τουρκικού πυροβολικού που πέφτουν βροχή μέσα στη πόλη. Η οπισθοχώρηση διεξάγεται μέσα σε συνθήκες αταξίας, πανικού και συγχύσεως. Στις 15 και 16 Αυγούστου 1922 τα Α και Β Σώματα Στρατού στη προσπάθειά τους να φθάσουν στο Τουμλού Μπουνάρ έδωσαν σκληρές μάχες στο Χαμούρκιοϊ - Ιλμπουλάκ με τον Τουρκικό στρατό που τους καταδίωκε κατά πόδας. Η οπισθοχώρηση υπήρξε χαοτική: πεζικό, πυροβολικό, μηχανικό, τηλεγραφετές όλοι μαζί. Η αποσύνθεση είναι γενική. Δεν υπάρχουν σχηματισμοί. Αξιωματικοί και στρατιώτες έχουν αναμειχθεί τόσο πολύ που δεν διακρίνει κανείς τον ένα από τον άλλο. Δεν γνωρίζουν που πηγαίνουν. Είναι όπως ένα κοπάδι πρόβατα χωρίς ποιμένα. Κύματα ανθρώπων που εξακολουθούσαν ακόμη να φέρουν όπλα και να φοράνε στρατιωτική ενδυμασία εσχηματίζοντο αιφνιδίως κινούμενα πότε προς τα δεξιά και πότε προς τα αριστερά. Αυτές τις παλίρροιας και αμπώτιδες δεν τις διείπε καμία λογική αλλά τις δημιουργούσε η φευγαλέα εντύπωση της στιγμής, μίας μάζας που ωθείτο από το προαιώνιο ένστικτο επιβιώσεως. Μίας μάζας η οποία ευρίσκεται σε απόγνωση. Ο πανικός ήταν απλωμένος παντού. Το Τουρκικό πυροβολικό έκανε θραύση. Η συμπεριφορά του ένοπλου πλήθους ερυθμίζετο από τις οβίδες. Ανάλογα με το απαίσιο συριγμό τους την στιγμή της πτώσης τους τα πλήθη αραίωναν ή πυκνωναν όπως τα σμήνη πουλιών ή ψαριών. Και ανάμεσα από τα σύννεφα σκόνης που σήκωναν οι εκρήξεις από τις οβίδες, ανάμεσα από τις κραυγές απόγνωσης του πλήθους, τους βόγγους των τραυματιών, αντηχούσαν οι φωνές εκείνων που είχαν χάσει εντελώς την ψυχραιμία τους "πάμε να φύγουμε, παιδιά..... Χαθήκαμε Μας έπνιξε όλους ο Κεμάλ.....". Και το πλήθος έτρεχε πανικόβλητο να σωθεί έχοντας την αίσθηση ότι έχει περικυκλωθεί. Πράγματι ό,τι είχε απομείνει από το νότιο συγκρότημα μεραρχιών μετά την απώθησή του από τον Τουρκικό στρατό που το εμπόδισε να προσεγγίσει το Τουμλού Μπουνάρ που υποτίθεται ότι ήταν ο αντικειμενικός σκοπός της οπισθοχωρήσεως, εξωθήθηκε προς την κατεύθυνση του Μπανάζ μέσω Αλή Βεράν. Υποσυνείδητα επειδή δεν ήθελαν να ομολογήσουν στους εαυτούς τους ότι εγκατέλειπαν την Μικρά Ασία για πάντα φαινομενικά έδιναν την εντύπωση ότι δήθεν οπισθοχωρούν για να καταλάβουν καλύτερες θέσεις για άμυνα, ενώ επρόκειτο για φυγή με στόχο την Μεσόγειο. Μαχόμενα όλη την ημέρα της 16 Αυγούστου τα τμήματα που οπισθοχωρούσαν παρά το Χαμούρκιοϊ - Ιλμπουλάκ, μετά από μικρή ανάπαυση συνέχισαν την εξαντλητική πορεία όλη την νύκτα μέσα από πυκνά δάση, και το πρωί της 17 Αυγούστου 1922 έφθασαν στο χωριό Σάλκιοϊ που ήταν στη στενή κοιλάδα του Αλή Βεράν. Στην Κοιλάδα του Θανάτου. Εκεί στο Αλή Βεράν στις 17 Αυγούστου 1922 τα υπολείμματα πέντε μεραρχιών, εικοσιτρείς χιλιάδες περίπου, από τους οποίους μάχιμοι ήσαν μόνο 7.000 με 116 πεδινά και ορεινά πυροβόλα, βρέθηκαν να έχουν περικυκλωθεί από οκτώ μεραρχίες Τουρκικού πεζικού, την 61η, 16η, 17η, 11η, 12η, 5η, 3η και 23η και τρεις μεραρχίες ιππικού που είχαν στη διάθεσή τους και μεγάλη υποστήριξη πυροβολικού τύπου SKODA. Δεν είχαν άλλη επιλογή οι στρατηγοί Τρικούπης και Διγενής: έπρεπε να κρατήσουν τις θέσεις τους όλη την ημέρα κρατώντας σε απόσταση τους επιτιθέμενους και την νύκτα όσοι επιζούσαν ακόμη να προσπαθήσουν να διαφύγουν προς Μπανάζ από την μοναδική δίοδο διαφυγής που είχε απομείνει ακόμη ανοικτή. Το πεδίο της μάχης του Αλή Βεράν είναι μία βαθιά κοιλάδα η οποία εκτείνεται στους ανατολικούς πρόποδες του όρους Μουράτ Νταγ και ευρίσκεται μέσα στο τρίγωνο που σχημάτιζαν τα χωριά Σάλκιοϊ, Αλή Βεράν

και Ασκιοϊ. Η περιοχή είναι δασώδης και πετρώδης όπως όλο το Μουράτ Νταγ. Η διάταξη μάχης των Ελληνικών μάχιμων τμημάτων στο εσωτερικό της στενής επίμηκης κοιλάδας είχε πάρει το σχήμα πετάλου, με το ανοικτό τμήμα να κοιτάζει προς τα Δυτικά. Μέσα σε αυτή τη βαθειά κοιλάδα συνωθούντο δεκαπέντε χιλιάδες (15.000) περίπου άντρες που ανήκαν στους βοηθητικούς σχηματισμούς των Σωμάτων Στρατού και των μεραρχιών αλλά και όσοι είχαν πετάξει τα όπλα τους, οι οποίοι επιζητούσαν ευκαιρία για να διαφύγουν προς τα Δυτικά. Το άμαχο αυτό πλήθος αναμειγμένο και σε πλήρη αταξία ευρισκόμενο συνεθλίβετο εντός του περιορισμένου χώρου, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργείται μεγάλη αναταραχή που επηρέαζε άσχημα τους μαχομένους. Το Ελληνικό ορειβατικό πυροβολικό που είχε ως σκοπό να υποστηρίξει το μαχόμενο πεζικό είχε ταχθεί στις κλιθείς των κατεχόμενων υψωμάτων που του παρείχαν σχετική κάλυψη. Ενώ αντιθέτως οι πεδινές πυροβολαρχίες και εκείνες των πυροβόλων SKODA επειδή δεν υπήρχε χώρος στο βάθος της άδενδρης κοιλάδας είχαν αναπτυχθεί για δράση σχεδόν ακάλυπτες. Οι θέσεις αυτές στη μέση των πάσης φύσεως οχημάτων και του πλήθους των άμαχων στρατιωτών, δεν ήταν κατάλληλες για αποτελεσματική βολή. Για τον λόγο αυτό τα αποτελέσματα της βολής τους δεν ήταν σημαντικά. Μάλιστα ορισμένες από αυτές εξακολουθούσαν να παραμένουν εξευγμένες, διότι δεν υπήρχε χώρος λόγω του συνωστισμού. Γύρω στις 16.00 οι βολές από το Τουρκικό πυροβολικό έγιναν δραστικές και κάλυπταν ολόκληρο το εσωτερικό της βαθειάς κοιλάδας. Κανένα σημείο αυτής δεν μπορούσε να προσφέρει την παραμικρή κάλυψη. Τα αποτελέσματα από τις δραστικές βολές των επιτιθέμενων ήταν τρομακτικά. Αυτοκίνητα και πάσης φύσεως οχήματα ανεφλέγοντο και ανετινάσσοντο? ενώ οι απώλειες των αμάχων στρατιωτών ήταν φρικτές. Η μία μετά την άλλη πεδινές πυροβολαρχίες και οι SKODA, συνολικά δεκατέσσερις, επειδή εβάλλοντο με καταιγιστικά πυρά σίγησαν. Πολλά από τα πυροβόλα έγιναν συντρίμια, ενώ κάποια από τα βλητοφόρα ανετινάσσοντο και σκορπούσαν τον όλεθρο πέριξ. Οι υπηρέτες των πυροβολαρχιών αυτών οι οποίοι είχαν υποστεί μεγάλες απώλειες, εγκατέλειψαν τα πυροβόλα και τράπηκαν στις πέριξ δασωμένες κλιθείς, ενώ οι ομοζυγίες τους κάλπαζαν προς διάφορες κατευθύνσεις προσπαθώντας μάταια να καλυφθούν. Τρεις μόνο πυροβολαρχίες που είχαν ταχθεί κοντά στα υψώματα του Κιουτσούκ Αντά Τεπέ, επειδή είχαν σχετική προκάλυψη, εξακολούθησαν τις βολές τους σε όλη την διάρκεια της μάχης. Στο μεταξύ το Τουρκικό πεζικό μέχρι τις 15.00 δεν έδειχνε μεγάλη ορμητικότητα, περιοριζόμενο σε ανταλλαγή πυρών με τα Ελληνικά πεζικά τμήματα. Από τις 16.00 όμως και μετά η πίεση του Τουρκικού πεζικού άρχισε να γίνεται αφόρητη. Εξάφρση αποτέλεσαν τα τμήματα του Ελληνικού πεζικού που εκαλύπτοντο από τις τρεις πυροβολαρχίες που είχαν στηθεί κοντά στα υψώματα του Κιουτσούκ Αντά Τεπέ, τα οποία από το πρωί απέκρουαν αλλεπάλληλες εφόδους του Τουρκικού πεζικού με την λόγχη, αφού προηγουμένως αποδεκάτιζαν τους επιτιθέμενους με μπαράζ φονικών πυρών από κοντινή απόσταση. Αλησμόνητος έμεινε στους επιζήσαντες ο λοχαγός εκείνος που με το περιστροφικό στο δεξί χέρι έμπαινε επικεφαλής της εφόδου με την κραυγή "Εμπρός, παιδιά για την Ελλάδα Αέραα - Αέραα". Με τον ηρωικό λοχαγό μπροστά αλλά και με άλλους εξίσου γενναίους αξιωματικούς, απέκρουαν μέχρι αργά το βράδυ τις ορμητικές εφόδους του Τουρκικού πεζικού. Το χρονικό αυτό διάστημα της τρομερής πάλης το εσωτερικό της βαθειάς κοιλάδας του Αλή Βεράν από τις συνεχείς ομοβροντίες του Τουρκικού πυροβολικού είχε μετατραπεί σε ένα απέραντο σφαγείο. Το τοπίο θύμιζε Κόλαση του Δάντη. Προς το βράδυ το άμαχο πλήθος παρασυρμένο από την άτακτη υποχώρηση ωρισμένων μάχιμων μονάδων άδειασε ξαφνικά την κοιλάδα.

Κι όμως μέσα σε αυτόν τον ζόφο υπήρχαν ακόμη μονάδες που εμάχοντο πεισματικά μέχρι την επέλευση του σκότους. Με την επέλευση του σκότους το Τουρκικό πυροβολικό έπαυσε να βάλει κατά των Ελληνικών θέσεων από τον φόβο μήπως πλήξει φιλικά τμήματα. Ο Τρικούπης εκμεταλλευόμενος την ευκαιρία διότι δεν εβάλλετο πλέον από το Τουρκικό βαρύ πυροβολικό η μοναδική δίοδος διαφυγής προς Μπανάζ, εξέδωσε διαταγή για άμεση αποχώρηση από την παγίδα του θανάτου του Αλή Βεράν στις δέκα παρά τέταρτο το βράδυ και μάλιστα όπως χαρακτηριστικά ανέφερε η διαταγή "ακροποδιτί προς Μπανάζ". Το μεγάλο δράμα ήταν όταν οι τραυματίες συνειδητοποίησαν ότι δεν επρόκειτο να τους πάρουν μαζί τους οι αποχωρούντες.

Βρε παιδιά, που πάτε να φύγετε; Εμείς τι θα γίνουμε εδώ ; Συνάδελφοι, πάρτε μας μαζί σας. Μαζί δεν πολεμήσαμε για την πατρίδα; Γι' αυτήν δεν τραυματιστήκαμε; Παιδιά, πάρτε μας. Και εμείς έχουμε μάνες που μας αφήνετε εδώ; Συνάδελφοι, σας ζητούμε μία χάρη: Σκοτώστε μας εσείς, να μην το κάνουν οι άλλοι. Φώναζαν και έκλαιγαν σπαρακτικά όπως τα παιδιά. Εκλιπαρούσαν ένα σπλαχνικό θάνατο.

Οι τυχεροί μέχρι εκείνη τη στιγμή με σκυφτό το κεφάλι χωρίς να βγάζουν λέξη από το στόμα τους έφευγαν σιωπηλοί γεμάτοι ενοχές. Το ένστικτο αυτοσυντηρήσεως έπνιγε τα συναισθήματα οίκτου. Μία ήταν η κινητήρια δύναμή τους. Ο σώζων εαυτόν σωθήτω. Η πολυθρύλητη για τους Τούρκους ιστορικούς μάχη του Αλή Βεράν, την οποία αποκαλούν και μάχη του αρχιστρατήγου διότι την διηύθυνε ο ίδιος ο Κεμάλ και παρομοιάζουν με την μάχη των Καννών, δεν ήταν τίποτε άλλο από μία ολοήμερη άνιση μάχη μεταξύ μίας δράκας 7.000 Ελλήνων μαχητών εναντίον 40.000 και πλέον Τούρκων. Γεγονός όμως είναι ότι σε πέντε μόλις ημέρες από την έναρξη της Τουρκικής επιθέσεως στις 13 Αυγούστου, η Στρατιά Μικράς Ασίας έχει διαλυθεί. Ό,τι απέμεινε από αυτή επιχειρεί με απόγνωση να αποφύγει την αιχμαλωσία. Οι φυγάδες από την μάχη του Αλή Βεράν καταδιωκόμενοι από το Τουρκικό ιππικό και πεζικό, βρέθηκαν στις 20 Αυγούστου 1922 πλησίον του Ουσάκ αντιμέτωποι με τους διώκτες τους. Όταν όμως ο Τρικούπης έδωσε εντολή να προετοιμαστούν για μάχη, αρνήθηκαν να υπακούσουν. Δήλωσαν ότι είχαν πράξει το καθήκον τους στο ακέραιο: επί πολλές ημέρες είχαν μείνει άϋπνοι? είχαν υποστεί τα πάνδεινα όλο αυτό το διάστημα? είχαν υπερβεί κάθε όριο ανθρωπίνης αντοχής? δεν άντεχαν άλλο. Η θυσία τους ήταν άσκοπη? δεν είχε νόημα. Μπροστά στην καθολική άρνηση των στρατιωτών να αγωνιστούν, ο Τρικούπης αναγκάστηκε να υψώσει λευκή σημαία και να παραδοθεί. Ό,τι απέμεινε από τα Α' και Β' Σώματα Στρατού καθώς και το Γ' Σώμα Στρατού που παρέμεινε σχεδόν ανέπαφο μέχρι τις 6 Σεπτεμβρίου 1922 είχαν αποσυρθεί εντελώς από το έδαφος της Μικράς Ασίας. Το Γ' Σώμα Στρατού το οποίο δεν πιέστηκε ιδιαιτέρως μέχρι τις 20 Αυγούστου 1922 διότι ο Κεμαλικός στρατός είχε στρέψει τον κύριο όγκο του κατά των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού, μπόρεσε με την απώλεια μόνο μία μεραρχίας με σχεδόν ανέπαφο τον οπλισμό του να αποσυρθεί από την Πάνορμο προς την Ανατολική Θράκη. Στις 27 Αυγούστου 1922, στις 11 η ώρα, οι πρώτοι Τούρκοι, 400 περίπου ιππείς μπήκαν στη Σμύρνη. Από την νύκτα της ίδιας ημέρας άρχισαν οι βιαιοπραγίες σε βάρος του αστικού πληθυσμού. Δέκα χιλιάδες περίπου έχασαν την ζωή τους με βίαιο τρόπο. Την 31η Αυγούστου η πόλη άρχισε να καίγεται. Το πυρ εκδηλώθηκε αρχικά στην Αρμενική συνοικία και επεκτάθηκε στην Ελληνική μέχρις ότου αποτεφρώθηκαν εντελώς. Η Εβραϊκή και η Τουρκική συνοικία παρέμειναν ανέπαφες. Όλο το διάστημα που η Σμύρνη εφλέγετο, οι κάτοικοι και οι πρόσφυγες για να γλυτώσουν από την σφαγή και από το αδηφάγο πυρ συνωστίζοντο στην προκουμιά. Πανικόβλητοι οι επιζώντες επιβιβάζοντο σε πλοία και μαούνες. Αυτό υπήρξε το τραγικό τέλος της θρυλικής ΙΩΝΙΑΣ. Τα διαλυμένα τμήματα του νοτίου συγκροτήματος της Στρατιάς Μικράς Ασίας που είχαν κατορθώσει να διαφύγουν την αιχμαλωσία και είχαν μεταφερθεί με πλοία στη Χίο και Μυτιλήνη, υπό την καθοδήγηση δυναμικών αξιωματικών όπως οι συνταγματάρχες Πλαστήρας και Γονατάς, στασίασαν και με την συμμετοχή και του πλοίαρχου Φωκά του θωρηκτού Λήμνος σχημάτισαν επαναστατική επιτροπή. Στις 13 Σεπτεμβρίου 1922 φυλλάδια που έφεραν την υπογραφή του συνταγματάρχη Γονατά, τα οποία ερρίφθησαν από αεροπλάνο στην Αθήνα, καλούσαν στο όνομα των αξιωματικών του στρατού, του ναυτικού και του λαού της Μυτιλήνης και της Χίου να παραιτηθεί ο Κωνσταντίνος, η Κυβέρνηση και να διαλυθεί η Βουλή. Το βράδυ της ίδιας ημέρας το Λήμνος που είχε αποπλεύσει από την Χίο έφθασε στο Λαύριο Αττικής. Στις 7.30 η επαναστατική επιτροπή απέστειλε τελεσίγραφο στη κυβέρνηση να παραιτηθεί άμεσα καθώς και ο Κωνσταντίνος. Η κυβέρνηση και ο Κωνσταντίνος συμμορφώθηκαν με τις αξιώσεις των στρατιωτικών και παραιτήθηκαν την επομένη 14 Σεπτεμβρίου 1922. Την ίδια ημέρα τμήματα στρατού που εκτελούσαν εντολές της επαναστατικής επιτροπής βάδισαν από το Λαύριο προς την Αθήνα. Με την άφιξη των στρατιωτικών τμημάτων στην Αθήνα στις 15 Σεπτεμβρίου 1922 η επαναστατική τριανδρία - Γονατάς, Πλαστήρα, Φωκάς - ανέλαβαν την διαχείριση της εξουσίας. Η πρώτη τους ενέργεια ήταν να συλλάβουν τον Γούναρη, τον Θεοτόκη, τον Πρωτοπαπαδάκη, Στράτο και Γούδα. Στις 17 Σεπτεμβρίου 1922 το βράδυ

ο Κωνσταντίνος αναχώρησε από τον Ορωπό εξόριστος για δεύτερη φορά. Ο θάνατος τον βρήκε στο Παλέρμο το επόμενο έτος (1923). Στο μεταξύ ο Τουρκικός στρατός από την Σμύρνη, την Πάνορμο, τα Μουδανιά και από αλλού βάδισαν με μικρές στάσεις προς την Κωνσταντινούπολη και την ουδέτερη ζώνη των Στενών που την κατείχαν οι Σύμμαχοι με επικεφαλής τον Άγγλο στρατηγό Χάριγκτον. Ο Ισμέτ Ινονού πίεσε τους Συμμάχους που διατηρούσαν ασθενείς δυνάμεις στο Τσανακκαλέ ότι αν δεν τους επιτρέψουν να διεκπεραιώσουν τα στρατεύματά τους στην Ανατολική Θράκη για να εκδιώξουν τους Έλληνες και να την καταλάβουν θα τους επιτεθούν στις 6 Οκτωβρίου 1922. Υπό την Τουρκική πίεση ο Κώρζον συμφώνησε με τον Πουανκαρέ στο Παρίσι να αποσυρθούν οι Ελληνικοί πληθυσμοί από την Ανατολική Θράκη στη δυτική όχθη του Έβρου ποταμού. Η Ανατολική Θράκη στη συνέχεια θα εκχωρείτο οριστικά με την τελική διευθέτηση στην Τουρκία. Η σχετική συμφωνία ανακωχής υπογράφηκε στα Μουδανιά στις 28 Σεπτεμβρίου 1922 από τον Άγγλο αντιπρόσωπο Χάριγκτον, από τον Γάλλο αντιπρόσωπο Σαρπύ, από τον Τούρκο αντιπρόσωπο Ισμέτ και από τον Έλληνα αντιπρόσωπο της Επαναστατικής Επιτροπής Μαζαράκη, ο οποίος συγκατατέθηκε στην απώλεια της Ανατολικής Θράκης. Στις 19 Οκτωβρίου 1922 ο ηγέτης του συντηρητικού κόμματος Μπόναρ Λώ απέσυρε την υποστήριξή του από τον κυβερνητικό συνασπισμό πράγμα που προκάλεσε την παραίτηση του Λόυντ Τζωρτζ. Έκτοτε ουδέποτε επανεμφανίσθηκε στο πολιτικό προσκήνιο. Αυτό υπήρξε το τέλος της πολιτικής σταδιοδρομίας μίας μεγαλοφυΐας. Ο Λόυντ Τζωρτζ και ο Ελευθέριος Βενιζέλος υπήρξαν οι εμπνευστές της επεκτάσεως της Ελληνικής κυριαρχίας στην ΙΩΝΙΑ και την Ανατολική Θράκη και την μετατροπή της Ελλάδος σε βασικό εταίρο της Αγγλίας στον έλεγχο των Στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων και γενικότερα του χώρου της Εγγύς Ανατολής. Μίας μεγαλεπήβολης πολιτικής η οποία ναυάγησε διότι προσέκρουσε στο Τουρκικό Εθνικισμό και στην υπερεκτίμηση των δυνατοτήτων ενός δυναμικού αλλά μικρού Έθνους. Αποτέλεσμα της ήττας ήταν η μετακίνηση ενός τεράστιου πλήθους 1.500.000 προσφύγων από την Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη στην κυρίως Ελλάδα. Από αυτούς 250.000 πρόσφυγες περίπου προήρχοντο από την Ανατολική Θράκη. Σύμφωνα με τον τότε νεαρό Αμερικανό ανταποκριτή εφημερίδος Ερνέστο Χέμινγουαίη που παραβρέθηκε στο τέλος της Ελληνικής περιπέτειας, σχετικά με την έξοδο των Ελληνικών πληθυσμών από την Ανατολική Θράκη έγραφε τα εξής "Παρακολουθούσε την αιώνια λιτανεία της ανθρωπότητας να σέρνεται στον μεγάλο λιθόστρωτο δρόμο που πάει από την Αδριανούπολη, μέσα από την κοιλάδα του Έβρου, ως το Καραγάτς, και ύστερα ως τη Δυτική Θράκη και τη Μακεδονία. Παραπαίοντας σε μία ατέλειωτη πορεία ο χριστιανικός πληθυσμός της Ανατολικής Θράκης στριμώχνεται στους δρόμους που οδηγούν στη Μακεδονία. Η κυριότερη φάλαγγα που περνάει τον Έβρο στην Αδριανούπολη, που τα σέρνουν αγελάδες, βόδια και λασπωμένοι νεροβούβαλοι, ενώ αποκαμωμένοι άντρες, γυναίκες και παιδιά, παραπατώντας, με κουβέρτες πάνω στο κεφάλι, βαδίζουν στα τυφλά μες στη βροχή, πλάϊ στα επίγεια αγαθά τους. Το κεντρικό ρεύμα έρχεται να το φουσκώσει όλη η ενδοχώρα. Δεν ξέρουν που πάνε. Άφησαν τα κτήματα, τα χωριά και τα καστανόχρωμα χωράφια όπου έχει ωριμάσει ο καρπός και προστέθηκαν στη κεντρική φάλαγγα των προσφύγων, όταν άκουσαν ότι ερχόταν ο Τούρκος. Τώρα μόλις που μπορούν να κρατήσουν τη θέση τους στην απείσια συνοδεία, ενώ λασπωμένοι ιππείς του Ελληνικού στρατού τους οδηγούν όπως οι αγελαδάρηδες την αγέλη. Είναι μία σιωπηλή πομπή. Κανείς δεν παραπονείται. Το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι να προχωρούν. Διακόσιες πενήντα χιλιάδες Χριστιανοί πρόσφυγες πρέπει να μεταφέρθηκαν μόνο από την Ανατολική Θράκη. Σχεδόν μισό εκατομμύριο πρόσφυγες βρίσκονται τώρα στη Μακεδονία. Η παταγώδης κατάρρευση της μεγαλοϊδεατικής πολιτικής με στόχο την δημιουργία μίας Μεγάλης Ελλάδος, που είχε ασπαστεί ασθμένως μεγάλη μερίδα του Ελληνικού λαού, συμπάρεσυρε στην έξοδο από τα Μικρασιατικά εδάφη και την Ανατολική Θράκη Ελληνικούς πληθυσμούς που ήσαν εγκατεστημένοι εκεί πριν από τρεις χιλιάδες (3.000) χρόνια. Προκλήθηκε συνεπώς μία κολοσσιαία εθνική τραγωδία με την αναγκαστική μετατόπιση εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων από τις προγονικές τους εστίες. Στη περίπτωση όπως αυτή τα θύματα των περιστάσεων και επί πλέον στη προκειμένη περίπτωση και εκείνοι των οποίων διαψεύστηκαν οι ελπίδες για την δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδος, αναζήτησαν όπως ήταν εύλογο αποδιοπομπεύς τράγους για να

κατευνασθεί η οργή τους επειδή αγνοούσαν τα πραγματικά αίτια που οδήγησαν στην τραγική ήττα, μεταξύ εκείνων που διαχειρίστηκαν την πολιτική εξουσία κατά το τελευταίο πριν από την καταστροφή διάστημα. Πρόσφορα ως εκ τούτου εξιλαστήρια θύματα ήσαν εκ των πραγμάτων οι: α) Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης τέως πρωθυπουργός, β) Δημήτριος Γούναρης, τέως πρωθυπουργός και υπουργός δικαιοσύνης, γ) Νικόλαος Στράτος πρώην πρωθυπουργός και υπουργός εσωτερικών, δ) Ξενοφών Στρατηγός υποστράτηγος και τέως υπουργός συγκοινωνιών, ε) Νικόλαος Θεοτόκης τέως υπουργός στρατιωτικών, στ') Μιχαήλ Γούδας τέως υπουργός των Τ.Τ.Τ., ζ) Γεώργιος Μπαλτατζής τέως υπουργός των εξωτερικών και η) Γεώργιος Χατζανέστης, αντιστράτηγος, τέως αρχηγός Στρατιάς Μικράς Ασίας. Εναντίον τους μετά από συνοπτική ανάκριση που διεξήχθη από τον στρατηγό Πάγκαλο παραπέμφθηκαν στο ακροατήριο του Επαναστατικού Στρατοδικείου με τις ακόλουθες κατηγορίες: "Κατηγορούμε τους ως άνω κατηγορούμενους ως υπαίτιους του ότι Α) Υπό κοινού συμφέροντος κινούμενοι συναπεφάσισαν την εκτέλεσιν της επομένης αξιοποιήσιμης πράξεως και ένεκα ταύτης συνομολογήσαντες προς αλλήλους αμοιβαία συνδρομή, πλιότεροι των δύο όντες, από της 3ης Νοεμβρίου 1920 μέχρι τέλους Αυγούστου 1922 εν Αθήναις, αλλαχού του Κράτους και εν τη αλλοδαπή συνώμωσαν και συναπεφάσισαν περί επιχειρήσεως πράξεως εσχάτης προδοσίας και συνυπεχρέωθησαν προς αλλήλους προς ταύτη: 1) εκ προθέσεως και εκουσίως λόγω και έργω, ήτοι δια συνεννοήσεων, εις ας ήλθον με αντιπροσώπους ξένων Κυβερνήσεων, δια συστηματικής εργασίας τεινούσης εις ελάττωσιν και εις τον κλονισμό του ηθικού του εν Μικρά Ασία μαχομένου Στρατού και εξασθένισιν του Μικρασιατικού Μετώπου προκάλεσαν και υπεστήριξαν την εισβολή ξένων στρατευμάτων τόσο εν Σμύρνη και εις τα λοιπά πόλεις της Δυτικής Ιωνίας και εις όλην την περιοχή ταύτης, όσον και εις την Αδριανούπολιν και ολόκληρο την Ανατολικήν Θράκη. 2) Δια της δια ποικίλων μέσων συστηματικής εργασίας προς κλονισμό του ηθικού του εν Ιωνία μαχομένου Στρατού, δια της προβεβουλευμένης μεταφοράς μεγάλης δυνάμεως Στρατού εκ του Μικρασιατικού Μετώπου επί σκοπώ εξασθενήσεως αυτού και άλλων διαφόρων μέσων ενήργησαν εκουσίως και εκ προθέσεως την παράδοσιν εις τον εχθρό των πόλων Σμύρνης και Αδιανουπόλεως μεθ' όλων των περιοχών της δυτικής Ιωνίας ως και την παράδοσιν φρουρίων, άλλων αμυντικών θέσεων, λιμένων, αποθηκών πλήρων τροφίμων και ειδών ιματισμού στρατού ως και αποθηκών πλήρων πολεμοφόδιων, όπλων πυροβόλων και παντοειδούς άλλου πολεμικού υλικού. Β) Τον εκ των ως άνω κατηγορουμένων Γεώργιον Χατζηανέστην τέως Αρχηγό της Στρατιάς Μικράς Ασίας ως υπαίτιον του ότι εν Σμύρνη και αλλαχού από 13ης Αυγούστου 1922 μέχρι της 23ης ιδίου μηνός και έτους εκουσίως και εκ προθέσεως παρέδωσε προς τον εχθρό μεγάλα τμήματα της παρ' αυτού διοικουμένης Στρατιάς Μικράς Ασίας και δια διαφόρων μέσων προκάλεσε την απέναντι του εχθρού φυγήν μεγάλων τμημάτων του Στρατεύματος και παρεμπόδισε την ανασυνάθροισιν αυτού. Γ) Τους εκ των ως άνω κατηγορουμένων 1) Πέτρον Πρωτοπαπαδάκη, 2) Δημήτριο Γούναρη, 3) Νικόλαο Στράτον, 4) Ξενοφώντα Στρατηγό, 5) Νικόλαο Θεοτόκη, 6) Μιχαήλ Γούδαν και 7) Γεώργιο Μπαλτατζή υπό την προεκτεθείσαν ιδιότητά των ως υπαίτιους του ότι ενώ ο Γεώργιος Χατζανέστης Αρχηγός των της Στρατιάς Μικράς Ασίας από 13ης μέχρι 23ης Αυγούστου 1922 εκουσίως και εκ προθέσεως παρέδωσε προς τον εχθρό μεγάλα τμήματα της υπ' αυτού διοικουμένης Στρατιάς Μικράς Ασίας και διαφόρων μέσων προκάλεσε την απέναντι του εχθρού φυγήν μεγάλων τμημάτων του Στρατού και παρεμπόδισε την ανασυνάθροισιν αυτού, ούτοι εκ προθέσεως παρεκίνησαν αυτόν εις την εκτέλεσιν της ανωτέρω αξιοποιήσιμης πράξεως προστάξαντες και παραγγείλαντες αυτόν και συμβουλεύσαντες αυτόν μετ' απάτης, πειθούς και φορτικότητος". Το στρατοδικείο στο οποίο παραπέμφθηκαν οι κατηγορούμενοι συνεδρίασε από 31 Οκτωβρίου έως 15 Νοεμβρίου 1922 στο κτίριο της Βουλής, όπου υπήρχε πολύς χώρος για το κοινό. Αποτελείτο από δέκα αξιωματικούς που ήσαν οι: Α. Οθωνάιος, υποστράτηγος, πρόεδρος στρατοδικείου, Θεοδ. Χαβίνης, συνταγματάρχης, στρατοδίκης, Γεωργ. Σκανδάλης, συνταγματάρχης, στρατοδίκης, Ανδρ. Παναγιωτόπουλος, συνταγματάρχης, στρατοδίκης, Χαρ. Γραβάνης αντισυνταγματάρχης, στρατοδίκης, Βύρ. Καραπαναγιώτης, λοχαγός, στρατοδίκης, Ιωάν. Γιαννηκώστας, πλοίαρχος, στρατοδίκης, Λεων. Κανάρης, αντιπλοίαρχος, στρατοδίκης, Κωνστ. Τσερούλης, στρ. δικ. Σύμβουλος, Μιχ. Ζωγράφος στρ. δικ. Σύμβουλος, και Βούλγαρης υποναύαρχος, αναπληρωτής πρόεδρος. Εξετάστηκαν πολλοί

μάρτυρες πολιτικοί και στρατιωτικοί σχετικά με τα γεγονότα που προκάλεσαν την καταστροφή, και ο καθένας είπε την δική του εκδοχή. Μεταξύ αυτών που εξετάστηκαν ήσαν και οι ακόλουθοι: ο στρατηγός Παπούλας, οι συνταγματάρχες Πάσσαρης και Σπυρίδωνος, ο αντισυνταγματάρχης Σκυλακάκης, οι στρατηγοί Τριβίλας, Βαλέπτας, Πάλλης, Εξαδάκτυλος, ο Γεώργιος Ράλλης υιός του Δημητρίου Ράλλη, ο Ρέντης, ο Ζαβιτσιάνος, Δεμερτζής και άλλοι. Στα μισά της δίκης ο Δημήτριος Γούναρης ασθένησε σοβαρά από τύφο και έτσι δεν μπόρεσε να παρακολουθήσει την διαδικασία. Μετά το πέρας της αποδεικτικής διαδικασίας και τις απολογίες των κατηγορουμένων τα μεσάνυκτα της 15 Νοεμβρίου 1922 το στρατοδικείο διέκοψε για να εκδώσει την απόφασή του, ενώ οι κατηγορούμενοι μεταφέρθηκαν στις φυλακές Αβέρωφ. Το πρωί της ίδιας ημέρας, Τρίτη 15 Νοεμβρίου 1922 και ώρα 6.30', ο πρόεδρος του στρατοδικείου Οθωνάιος, απόντων των κατηγορουμένων, στο παλαιό κτίριο της Βουλής, απήγγειλε την απόφαση. Το σκεπτικό και το διατακτικό της αποφάσεως έχει ως ακολούθως: "Εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων Γεωργίου Β'. Το Έκτακτον Επαναστατικό Στρατοδικείο συσχεφθέν κατά Νόμον. Επειδή εκ της αποδεικτικής διαδικασίας προέκυψαν τα επόμενα πραγματικά περιστατικά. Άπαντες οι κατηγορούμενοι εκ συστάσεως μετ' άλλων, εν γνώσει όντες ότι η εις την Ελλάδα επάνοδος του Βασιλέως Κωνσταντίνου, λόγω των κατά την διάρκεια του παγκοσμίου πολέμου εχθρικών αυτού πράξεων κατά των Δυνάμεων της Συνεννοήσεως, ήθελεν είσαι επιβλαβής εις τα εθνικά δίκαια και ιδία ότι κλόνησε την συνθήκη των Σεβρών, ήτις ως προς την παραχώρησιν της Ανατολικής Θράκης είχε επικυρωθεί υπό της Ελληνικής Βουλής και είχε αυτή εκτελεσθεί δια της κατοχής υπό της Ελλάδος της Θράκης, και προσαρτηθείσης ταύτης, ειργάσθησαν δια διαφόρων μέσων και δη δια ψευδών διαδόσεων και δια της αποκρύψεως των εντεύθεν κινδύνων εις τα εθνικά συμφέροντα, υπέρ της επανόδου του Βασιλέως Κωνσταντίνου, επιτευχθείσης δε ταύτης εξεδηλώθη αμέσως η απειληθείσα δια των γνωστών διακοινώσεων μεγίστη δυσμένεια των Δυνάμεων κατά της Ελλάδος, ου ένεκεν εξέπεσεν αυτή της Συμμαχίας και εστερήθη ούτω της επικουρίας των Συμμάχων προς επιβολή της συνθήκης των Σεβρών. Καίτοι δε η Ελλάς απεμονώθη διπλωματικώς και εστερήθη της βοήθειας των δυνάμεων, εν τούτοις ούτοι απεφάσισαν παντί σθένει να στηρίξωσιν εις τον θρόνον τον Βασιλέα επί θυσία των Εθνικών συμφερόντων, όπως υπό την αιγίδα της σταθεράς βάσεως του θρόνου νέμονται τας διαφόρους εξουσίας του Κράτους και προς τούτο αφ' ενός μεν δια ψευδών αισιοδόξων ανακοινώσεων απέκρυπταν από τον λαόν την αλήθεια, ήτοι τον κίνδυνο, ον διέτρεχαν τα εθνικά συμφέροντα, αφ' ετέρου δε δια της τρομοκρατήσεως της Κοινής Γνώμης επεδίωξαν την κατάπιξιν της εκδηλώσεως πάσης διαμαρτυρίας εκ μέρους του Λαού. Αποκρύψαντες την έκπτωσιν της Ελλάδος εκ της Συμμαχίας και την εντεύθεν βλάβη των εθνικών συμφερόντων, απεφάσισαν να ρίψωσιν επί του Ελληνικού Λαού βάρος ανώτερο υπό πάσαν έποψιν των δυνάμεών του και εν γνώσει των κινδύνων της καταστροφής των εθνικών δικαίων, ην απεδέχοντο, ανέθηκαν αποκλειστικώς εις αυτόν την δια των όπλων επιβολή της συνθήκης των Σεβρών, ήτις θα εφηρμόζετο ευχερώς τη συνδρομή των Μεγάλων Δυνάμεων, εάν η Ελλάς δεν εξέπιπτε της Συμμαχίας. Αφού δε στέρησαν το στράτευμα ικανών και δεδοκιμασμένων αρχηγών μονάδων και άλλων αξιωματικών και ωδήγησαν αυτό από αποτυχίας εις αποτυχίαν κατά τας διαφόρους επιχειρήσεις, επήλθε τελικώς η μάχη του Σαγγάριου, καθ' ην πλέον κατεδείχθη το αδύνατον της επιβολής της συνθήκης εις τον εχθρό δια των όπλων. Και μετά τούτο όμως οι κατηγορούμενοι και άλλοι συστασιώται αυτών, αντί να παύσωσι να κρύπτωσι την αλήθεια ότι η παραμονή του Βασιλέως εις την Ελλάδα ήτο επιβλαβής εις τα εθνικά συμφέροντα, τουναντίον εν γνώσει πλέον τελούντες της ασφαλώς επερχομένης καταστροφής, ήρχισαν εναντικώτερον δια των ως άνω ιδίων μέσων των ψευδολογιών και της τρομοκρατίας να ενεργώσιν όπως υποστηρίξωσι τον Βασιλέα, ούτινος ο θρόνος εκλονίζετο, ούτω δε δια της παρατάσεως της μικρασιατικής εκστρατείας επήλθεν ο στρατιωτικός κάματος και ο ηθικός κλονισμός του στρατού και η οικονομική εξάντλησις της Χώρας, τουθ' όπερ επήνεγκε τον συγκλονισμό του Μικρασιατικού μετώπου, όπερ μετά τινα χρόνον επρόκειτο αυτομάτως να καταρρεύσει.

Αντί δε ν' ασκήσωσι πάσαν την επιρροή των εις τον Βασιλέα ίνα ούτος παραιτηθή και σωθή ούτω το εθνικόν οικοδόμημα, δηλούντες αυτώ ότι εν περιπτώσει αρνήσεώς του θέλουσιν ούτοι παραιτηθή, και καταστήσωσι τούτο γνωστόν αρμοδίως, εξ εναντίας ο Γεώργιος Χατζανέστης ανέλαβεν αυτός να

εκτέλεση την απόφασισθείσαν σκηνοθεσία της εκστρατείας της Κωνσταντινουπόλως, αποσπάσας αρκετάς δυνάμει εκ του Μικρασιατικού μετώπου εις Θράκην, επί τω τέλει να επιτευχθεί επίθεσις εκ μέρους του εχθρού, καθ'ην ηττωμένου του ελληνικού στρατού επέλθη ο τερματισμός της εκκενώσεως της Μικράς Ασίας και της Θράκης, ήτις ήτο συνέπεια συνήθης ευπρονόητος του ως άνω επιδιωκόμενου σκοπού των κατηγορουμένων, και ούτως ενήργησε την παράδοσιν εις τον εχθρό αποθηκών πλήρων παντοτιδούς υλικού. Επειδή, εκδηλωθείσης της επιθέσεως του εχθρού την 13ην Αυγούστου, κατά την διάρκεια ταύτης εκ προθέσεως παρέδωκεν εις τον εχθρό μεγάλα τμήματα της παρ'αυτού διοικουμένης Στρατιάς της Μικράς Ασίας και δια διαφόρων μέσων προκάλεσε την απέναντι του εχθρού φυγήν του στρατού και ημπόδισε την ανασυνάθροισιν αυτού, παρακινηθείς εις τούτο εκ προθέσεως υπό την λοιπών κατηγορουμένων. Επειδή προέκυψεν ότι οι εκ των κατηγορουμένων Μιχαήλ Γούδας και Ξενοφών Στρατηγός εξετέλεσαν τας ανωτέρας πράξεις εν μετρία συγχίσει, άρθρο 87 του κοινού Ποινικού Νόμου. Επειδή αι πράξεις αύται προβλέπονται υπό των άρθρων 56, εδ. 3, 57, 123 εδ. 3, 224 του κοινού Ποινικού Νόμου, 194 εδ. 1, 4, 259 και 178 της Στρατιωτικής Ποινικής Νομοθεσίας 109, 21 και 23 του κοινού Ποινικού Νόμου και 10 του από 12 Οκτωβρίου του 1922 Διατάγματος Επαναστατικής Επιτροπής περί συστάσεως και λειτουργίας εκτάκτου Στρατοδικείου προς εκδίκασιν των κατά των υπαίτιων της Εθνικής καταστροφής κατηγοριών. Δ ι α τ α ύ τ α -----

Κηρύσσει παμψηφεί ενόχους τους κατηγορουμένους 1) Δημήτριον Γούναρην, 2) Νικολ. Στράτον, 3) Πέτρον Πρωτοπαπαδάκην, 4) Νικολ. Θεοτόκην, 5) Γεώργιο Χατζανέστην, 6) Ξενοφώντα Στρατηγόν, 7) Μιχαήλ Γούδαν και 8) Γεώργιον Μπαλτατζήν. 1) Ότι υπό κοινού συμφέροντος κινούμενοι συνεπαφάσισαν την εκτέλεσιν της αμέσως επομένης αξιοποιού πράξεως και ένεκα ταύτης συνομολογήσαντες προς αλλήλους αμοιβαίαν συνδρομήν από της 3ης Νοεμβρίου 1920 μέχρι τέλους Αυγούστου 1922 εν Αθήναις και αλλαχού του Κράτους συνώμοσαν και συναπεφάσισαν περί πράξεως εσχάτης προδοσίας και συνυπεχρεώθησαν προς αλλήλους προς ταύτη, ήτοι δια της δια ποικίλων μέσων συστηματικής εργασίας προς κλονισμόν του ηθικού του εν Ιωνία μαχομένου στρατού, δια της προβεβουλευμένης μεταφοράς μεγάλης δυνάμεως στρατού εκ του Μικρασιατικού μετώπου επί σκοπώ εξασθενήσεως αυτού και άλλων διαφόρων μέσων ενήργησαν εκ προθέσεως την παράδοσιν εις τον εχθρόν αποθηκών πλήρων πολεμοφόδιων, όπλων, πυροβόλων και παντός άλλου πολεμικού υλικού, ανηκόντων εις την επικράτειαν. 2) Τον κατηγορούμενον Γ. Χατζανέστην τέως αρχηγόν Στρατιάς Μικράς Ασίας ως υπαίτιον του ότι εν Σμύρνη και αλλαχού από της 13 Αυγούστου 1922 μέχρι της 23 ιδίου μηνός και έτους εκουσίως και εκ προθεσεώς παρέδωσε προς τον εχθρόν μεγάλα τμήματα της παρ'αυτού διοικουμένης Στρατιάς Μικράς Ασίας και δια διαφόρων μέσων προκάλεσε την απέναντι του εχθρού φυγήν μεγάλων τμημάτων του στρατεύματος και παρεμπόδισε την ανασυνάθροισιν αυτού. Τους δε λοιπούς: 1) Πέτρον Πρωτοπαπαδάκην, 2) Δημήτριον Γούναρην, 3) Νικόλαον Στράτον, 4) Ξενοφώντα Στρατηγόν, 5) Νικόλαον Θεοτόκη, 6) Μιχαήλ Γούδαν και 7) Γεώργιον Μπαλτατζήν, ότι ενώ ο Γεώργιος Χατζανέστης, αρχηγός των της Στρατιάς Μικράς Ασίας από 13 μέχρι 23 Αυγούστου 1922, εκουσίως και εκ προθέσεως παρέδωκεν εις τον εχθρόν μεγάλα τμήματα στρατού και παρεμπόδισε την ανασυνάθροισιν αυτού, ούτοι εκ προθέσεως παρεκίνησαν αυτόν εις την εκτέλεσιν της ανωτέρω αξιοποιού πράξεως, προστάξαντες και παραγγείλαντες αυτόν και συμβουλευσαντες αυτόν μετ'απάτης, πειθούς και φορτικότητας. Κ α τ α δ ι κ ά ζ ε ι παμψηφεί τους μεν Γεώργιον Χατζανέστην, Δημήτριον Γούναρην, Νικόλαον Στράτον, Πέτρον Πρωτοπαπαδάκην, Γεώργιον Μπαλτατζήν και Νικόλαον Θεοτόκην εις την ποινήν του θανάτου. Τους δε Μιχαήλ Γούδαν και Ξενοφώντα Στρατηγόν εις την ποινήν των ισοβίων δεσμών. Δ ι α τ ά σ σ ε ι την στρατιωτικήν καθάίρεσιν των Γεωργίου Χατζανέστη, αρχιστρατήγου, Ξενοφώντος Στρατηγού, υποστρατήγου, και Μιχαήλ Γούδα, υπό ναυάρχου και επιβάλλει αυτοίς τα έξοδα και τα τέλη και δια προσωπικής των κρατήσεως. Επιδικάζει παμψηφεί χρηματικήν αποζημίωσιν υπέρ του Δημοσίου και κατά 1) Δ. Γούναρην δραχ. Διακοσίων χιλιάδων, 2) Ν. Στράτου δραχ. Τριακοσίων τριάκοντα πέντε χιλιάδων, 3) Π. Πρωτοπαπαδάκη δραχ. Πεντακοσίων χιλιάδων, 4) Γ. Μπαλτατζή δραχ. ενός εκατομμυρίου, 5) Ν. Θεοτόκη δραχ. ενός εκατομμυρίου και 6) Μ. Γούδα δραχ. διακοσίων χιλιάδων. Εκρίθη απεφασίσθη και εδημοσιεύθη. Εν Αθήναις τη 15 Νοεμβρίου 1922. Ο Πρόεδρος Η Γραμματεύς Α. ΟΘΩΝΑΙΟΣ Ι.

Πεπόνης". ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝ ΤΗΣ 15 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1922 "Την 11 και 30' π.μ. της σήμερον εις τον παρά το Γουδί χώρον εξετελέσθη εν πλήρει στρατιωτική τάξει η θανατική εκτέλεσις των εξ καταδικασθέντων υπό του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου υπευθύνων της Μικρασιατικής καταστροφής, ήτοι των अपαρτισάντων το Συμβούλιο των πέντε πολιτικών Π. Πρωτοπαπαδάκη, Δ. Γούναρη, Ν. Στράτου, Γ. Μπαλτατζή και Ν. Θεοτόκη και του Αρχιστρατήγου της ήττης Γ. Χατζηνέστη. Της εκτελέσεως προηγήθη η στρατιωτική καθαίρεσις και η Θεία μετάληψις εν ταις φύλακας Αβέρωφ. Οι νεκροί μεταφερθέντες πάραυτα εις το Α' Νεκροταφείο παρεδόθησαν εις τους οικείους των προς ταφήν. Προ της εκτελέσεως οι κατάδικοι ερωτηθέντες περί της υστάτης θελήσεως των, ουδέν είπον". Σύμφωνα με αυτόπτες μάρτυρες η σκηνή της εκτελέσεως περιγράφεται ως εξής: Στις 11.05 φάνηκαν τα καμιόνια που έφεραν τους καταδικασμένους. Το πρώτο καμιόνι σταμάτησε και άνοιξε η πόρτα. Ο Στράτος πήδηξε πρώτος έξω και βοήθησε τον Γούναρη να κατεβεί, δίνοντάς του το δεξί του χέρι. Καθώς δεν τους βοηθούσε κανένας, κοιτάζοντας να δει που θα πήγαινε τον Γούναρη, του είπε "Πού πάμε;" Ο Γούναρης είπε "Στον άλλον κόσμο", και έκανε μερικά βήματα. Κρύωνε πολύ? σήκωσε το γιαντά του και έβαλε τα χέρια του στις τσέπες. Έφτασε το δεύτερο καμιόνι. Ο στρατηγός Χατζανέστης κατέβηκε και κοίταξε γρήγορα και επισταμένως τους στρατιώτες. Αυτοί είχαν σχηματίσει τετράγωνο και τους διοικούσε ένας αξιωματικός, που πήρε ένα κομμάτι χαρτί από τα χέρια του γραμματέα και διάβασε το διατακτικό της αποφάσεως. Έπειτα ρώτησε τους καταδίκους αν είχαν να πουν κάτι. Όλοι απάντησαν όχι. Είδαν τον Γούναρη να γέρνει το κεφάλι του δεξιά και να σηκώνει τους ώμους. Ο στρατηγός Χατζανέστης έπρεπε να καθαιρεθεί, και του διάβασαν το απόσπασμα του κειμένου που αφορούσε την καθαίρεσή του. Την στιγμή που τον πλησίασαν για να του αφαιρέσουν τα διακριτικά του βαθμού του, τράβηξε και έβγαλε μόνος του τις επωμίδες, διότι δεν ήθελε να τις αγγίξει άλλο χέρι. Μικροί λάκκοι είχαν σκαφτεί για να πέσουν μέσα τα σώματα. Ένας αξιωματικός με το ξίφος ανά χείρας είπε στους καταδίκους να τον ακολουθήσουν και έδειξε στον καθένα την θέση του, φωνάζοντάς τους έναν έναν με το όνομά τους. Ο Θεοτόκης ήταν πρώτος από δεξιά, και κάθε δώδεκα μέτρα από τα δεξιά προς τα αριστερά, ήταν ο Μπαλτατζής, ο Στράτος, ο Γούναρης, ο Πρωτοπαπαδάκης και ο στρατηγός Χατζανέστης. Ο Στράτος πήρε τη θέση του αφού βοήθησε τον Γούναρη να πάρει την δική του. Μπροστά από τον κάθε ένα, σε απόσταση δεκαπέντε βημάτων, ήσαν πέντε στρατιώτες....., Η ψυχραιμία των καταδίκων ήταν εκπληκτική. Ο Γούναρης κοίταζε προσεκτικά το εκτελεστικό απόσπασμα. Ο Μπαλτατζής φόρεσε το μονόκλ του, αφού το σκούπισε με το μαντίλι του. Ο στρατηγός Χατζανέστης στάθηκε προσοχή. Κανένας από τους έξι δεν δέχτηκε να του δέσουν τα μάτια. Εάν αντιπαραβάλει κάποιος την αλυσίδα των γεγονότων που συνθέτουν την Μικρασιατική περιπέτεια από την αρχή της μέχρι το τέλος της (15/5/1919 - 6/9/1922) όπως έχουν ήδη εκτεθεί και αναλυθεί διεξοδικά με το σκεπτικό και διατακτικό της καταδικαστικής αποφάσεως, είναι εμφανής η έλλειψη πειστικής αιτιολογίας της τελευταίας. Είναι εμφανής η προσπάθεια των κατηγορών να επιρρίψουν την ευθύνη της αποτυχίας της μεγαλοϊδεατικής πολιτικής που είχε αποδεχθεί μεγάλη μερίδα του Ελληνικού λαού και που αποδείχθηκε από τα πράγματα ανεφάρμοστη στους καταδικασθέντες, αποδίδοντάς τους την αναπόδεικτη μομφή και κατηγορία της δήθεν προδοσίας του οράματος της Μεγάλης Ελλάδος των πολλών. Η επινόηση προδοτών εκεί όπου δεν υπάρχουν αποτελεί απλοϊκή προσέγγιση και ερμηνεία των γεγονότων τα οποία είτε δεν κατανοούμε είτε δεν θέλουμε να κατανοήσουμε. Αφού υπάρχουν προδότες, αυτοί φταίνε για όλα. Έτσι παρακωλύεται η νηφάλια σκέψη και η επιστημονική προσέγγιση και ερμηνεία του ιστορικού γίνεσθαι. Αυτό περαιτέρω οδηγεί στην έλλειψη ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑΣ, η οποία λυτρώνει όταν υπάρχει από τις προκαταλήψεις και προφυλάσσει από αποπήματα που μπορούν να συμβούν στο μέλλον. Τα πράγματα στη προκειμένη περίπτωση είναι απλά: Οι Άγγλοι επέτρεψαν στους Έλληνες την ενσωμάτωση της ΙΩΝΙΑΣ υπό έναν όρο: ότι η Ελλάδα θα έκανε γι'αυτούς μία αγγαρεία: θα επέβαλε στους Τούρκους Εθνικιστές τους όρους της Συνθήκης των Σεβρών δυναμικά, διαφορετικά, θα υπονόμειαν την παρουσία της στη Σμύρνη και την ευρύτερη περιοχή της. Ο Λόυντ Τζώρτζ με τον ρεαλισμό που χαρακτηρίζει τους Άγγλους είχε θέσει κυνικά το ζήτημα: εάν θέλετε την Γη της Επαγγελίας (ΙΩΝΙΑ) θα πρέπει να αντέξετε τις τρομερές θυσίες και προσπάθειες που απαιτεί η δοκιμασία για την επιβολή

των όρων της Συνθήκης των Σεβρών, μέρος της οποίας ήταν και η εκχώρηση της ΙΩΝΙΑΣ στους Έλληνες? άλλως ξεχάστε την. Την Αγγλία δεν την ενδιέφερε ποιος θα επέβαλε τους όρους της Συνθήκης των Σεβρών, εάν θα ήτανο Βενιζέλος ή ο Κωνσταντίνος. Της ήταν αδιάφορο. Την ενδιέφερε όμως η επιβολή των όρων της Συνθήκης, διότι πρωτίστως ωφελείτο η ίδια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς το ζήτημα αυτό εμφανίζει το μνημόνιο που υπέβαλε στην κυβέρνηση του ο Χάρολντ Νίκολσον στις 20 Δεκεμβρίου 1920, στο οποίο φωτίζεται η ακολουθούμενη από την Βρεταννία πολιτική από την ακόλουθη περικοπή του μνημονίου "Η ιδέα που μας παρακινούσε να υποστηρίξουμε την Ελλάδα δεν ήταν συναισθηματική παρόρμηση αλλά η φυσική έκφραση της ιστορικής μας πολιτικής: η προστασία της Ινδίας και της διώρυγας του Σουέζ. Επί έναν αιώνα είχαμε υποστηρίξει την Τουρκία ως πρώτη γραμμή άμυνας στην Ανατολική Μεσόγειο. Η Τουρκία αποδείχθηκε αναξιόπιστη και υποχωρήσαμε στη δεύτερη γραμμή, την γραμμή από την Σαλαμίνα στη Σμύρνη. Γεωγραφικά η θέση της Ελλάδας ήταν μοναδική για τον σκοπό μας: πολιτικά ήταν αρκετά ισχυρή ώστε να κάνουμε οικονομία στα έξοδα τον καιρό της ειρήνης και αρκετά αδύναμη ώστε να είναι απολύτως υποχείριό μας στον πόλεμο. Η συνθήκη των Σεβρών θα ήταν επομένως ένα τεράστιο ατού αν πετύχαινε". Ο Νίκολσον στο μνημόνιο του αυτό κατέληγε ότι η Βρεταννία έπρεπε προσαρμόζοντας την πολιτική της στα νέα δεδομένα, να υποστηρίξει ανοικτά τον Κωνσταντίνο όσο διάστημα εκείνος θα υποστήριζε την Συνθήκη των Σεβρών. Από την στιγμή συνεπώς που η Ελλάδα πάτησε το πόδι της στη Σμύρνη δεν είχε καμμία απολύτως δυνατότητα να μην συμμορφώνεται με τις υποδείξεις της Αγγλικής πολιτικής, από την καλή ή μη θέληση της οποίας εξηρτάτο η παραμονή της στην ΙΩΝΙΑ.

Για τον λόγο αυτό ο Βενιζέλος δεν μπορούσε να αρνηθεί στον Λόυντ Τζώρτζ τον Ιούνιο του 1920 την αποστολή στρατιωτικών ενισχύσεων προς υποστήριξη των ασθενών Βρεταννικών δυνάμεων στη περιοχή της Νικομήδειας που απειλούντο από τα Κεμαλικά στρατεύματα. Ούτε επίσης μπορούσε να πει όχι στην έξοδο από την κατεχομένη ζώνη της ΙΩΝΙΑΣ των Ελληνικών στρατευμάτων και την ανάπτυξή τους βαθειά στο έδαφος της Ανατολίας, με σκοπό την επιβολή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών στους Κεμαλικούς με στρατιωτικά μέσα. Τους λόγους αυτούς εξηγεί ο Βενιζέλος στο από 23 Ιουνίου 1920 τηλεγράφημά του προς το Υπουργείο Εξωτερικών. Για τον ίδιο ακριβώς λόγο ούτε ο Γούναρης, ούτε ο Πρωτοπαπαδάκης, ούτε ο Θεοτόκης, ούτε ο Στράτος ή οποιοσδήποτε άλλος από τους Μετανοεμβριανούς είχε την δυνατότητα μη συμμορφώσεως προς τις υποδείξεις της Βρετανικής πολιτικής. Αλλά και αν ακόμη υπήρχε η δυνατότητα στην Ελλάδα να περιχαρκαωθεί στη κατεχομένη Σμύρνη και την ευρύτερη ενδοχώρα της, δεν επρόκειτο η κατάληξη να ήταν διαφορετική. Στη περίπτωση αυτή η καταστροφή μπορεί να μην επήρχετο το 1922. Μπορούσε όμως να επέλθει το 1923 ή 1924 ή 1925 ή οποτεδήποτε. Ήταν απλά ζήτημα χρόνου. Η Μικρά Ασία είναι όπως η κινούμενη άμμος. Όσο περισσότερο προσπαθεί κάποιος να σωθεί, τόσο περισσότερο βυθίζεται. Ο πόλεμος θα μετετρέπετο σε πόλεμο φθοράς. Η Ελλάδα θα πάθαινε ό,τι ακριβώς έπαθε η Γαλλία στην Ινδοκίνα την δεκαετία του 1950 με τους Βιέτ Μινχ του στρατηγού Γκιαπ και του ηγέτη τους Χο Τσι Μιν. Είναι γνωστή σε όλους η καταστροφή των Γάλλων στο Ντιέν Μπιέν Φου. Ή ό,τι έπαθε η Γαλλία επίσης το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1950 στην Αλγερία, στη προσπάθειά της να καταστείλει το Εθνικό Επαναστατικό Κίνημα των Αλγερινών. Ή ό,τι έπαθαν αργότερα οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής στο πόλεμο του Βιετνάμ. Ή ότι έπαθαν οι Ρώσοι την δεκαετία του 1980 στο πόλεμο του Αφγανιστάν. Δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία ότι το Όραμα της ΙΩΝΙΑΣ συνεθλίβη και καταποντίστηκε ανάμεσα στις συμπληγάδες του Τουρκικού Εθνικισμού και της υπερεκτιμήσεως των δυνατοτήτων του ρωμαλέου αλλά μικρού Ελληνικού Έθνους. Εντύπωση προκαλεί η ζωτικότητα του Τουρκικού Έθνους το οποίο σε μικρό χρονικό διάστημα μετά από την βαρεία ήττα που υπέστη στο πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, μπόρεσε σύμφωνα με τους Άγγλους ιστορικούς Ουέλλς και Τόυνμπεη να ανορθωθεί και να αναδειχθεί σε σημαντική περιφερειακή δύναμη διαφεύδοντας τις κασσάνδρες που είχαν προβλέψει την βιολογική και πολιτική του έκλειψη, επάνω στην οποία είχαν οικοδομήσει την πολιτική τους οι αντίπαλοί τους. Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί το συμπέρασμα του Τσώρτσιλ σχετικά με τον λόγο που οι Έλληνες εγκατέλειψαν το Όραμα της ΙΩΝΙΑΣ "Αυτή η ιστορία μας γυρίζει πίσω στην κλασική εποχή. Είναι αληθινή αρχαία τραγωδία, με την Τύχη πρόθυμη θεραπαινίδα της Μοίρας. Όσο

κι αν η Ελληνική φυλή έχει αλλάξει κατά το αίμα και το ποιόν της, τα χαρακτηριστικά της τα βρίσκουμε απaráλλακτα από τον καιρό του Αλκιβιάδη. Όπως παλιά, τους Έλληνες τους ενδιέφερε πάνω απ'όλα η φατρία, και όπως παλιά, την στιγμή της κρίσεως, είχαν δικέφαλης έναν από τους πιο μεγάλους άνδρες της ιστορίας τους. Το αμοιβαίο παιχνίδι ανάμεσα στην αγάπη των Ελλήνων για την πολιτική και στην επιρροή που ασκούσε πάνω τους ο Βενιζέλος αποτελεί την δράση του έργου. Το σκηνικό και ο φωτισμός είναι ο Μεγάλος Πόλεμος, και το θέμα: "Πώς η Ελλάδα κέρδισε την αυτοκρατορία των ονείρων της ερήμην της, και πως την απέρριψε όταν ξύπνησε". Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α 1. Ιστορία του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, με βάση Γαλλικά, Γερμανικά και Αγγλικά επίσημα έγγραφα, απομνημονεύματα διαφόρων καθώς και μονογραφιών που προλογίζει ο πρώην Πρωθυπουργός και Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας Ραϋμόν Πουανκαρέ και γράφει τον επίλογο ο πρώην Πρωθυπουργός της Βρετανίας Ουϊνστον Τσώρτσιλ, από τις εκδόσεις Θεσσαλονίκης "ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ" έτους 1962. 2. Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος του STUART ROBSON από τις εκδόσεις Πατάκη. 3. Η Εκστρατεία Εις την Μικράν Ασίαν (1919-1922), από την Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού του Γενικού Επιτελείου Στρατού. 4. Τα Μυστικά του Βοσπόρου του Henry Morgenthau, πρεσβευτή των Η.Π.Α. στη Κωνσταντινούπολη, εκδόσεις Τροχαλία. 5. Παγκόσμιος Ιστορία του Ουέλλς, από τις εκδόσεις ΔΕΛΤΑ. 6. Σπουδή της Ιστορίας του Τούνμπε (ARNOLD ΤΟΥΝΒΕΕ). 7. ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ του Ουϊνστον Τσώρτσιλ από τις εκδόσεις "ΠΥΡΣΟΥ". 8. Ιστορία των Η.Π.Α. του ANDRE MAUROUIS από τις εκδόσεις Μαγκανία. 9. Ιστορία της Αγγλίας του ANDRE MAUROUIS από τις εκδόσεις Μαγκανία.

10. Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος του Σπ. Β. Μαρκεζίνη, από τις εκδόσεις ΠΑΠΥΡΟΣ ΓΡΑΦΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ Α.Ε. 1966. 11. Το Ανατολικό Ζήτημα Από τις Αρχές Έως Την Συνθήκη Των Σεβρών του EDOUARD DRIAULT από τις εκδόσεις κάτοπτρο/ΙΣΤΟΡΗΤΗΣ.

12. Ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος (Θρύλος και Ιστορία) του EDOUARD DRIAUT ΑΘΗΝΑΙ ΤΥΠΟΙΣ "ΠΡΩΪΑΣ" 1930. 13. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους του Παύλου Καρολίδη, από τις εκδόσεις ΚΑΚΤΟΣ.

14. Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδος 1770-2000 του Richard Clogg, από τις εκδόσεις κάτοπτρο. 15. Η ΣΚΙΑ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΙΑΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ του πρέσβη της Ελλάδος Κωνσταντίνου Μ. Σακελλαρόπουλου, από τις εκδόσεις ΕΚΑΤΗ. 16. Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκίας, από την επανάσταση των Νεοτούρκων μέχρι σήμερα του HAMIT BOZARSLAN, από τις εκδόσεις Σαββάλας. 17. Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ με βάση επίσημες πηγές και έγγραφα του Ξενοφώντος Στρατηγού, από τις εκδόσεις Δαμιανός. 18. ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΙΩΝΙΑΣ Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ 1919-1992 ΤΟΥ MICHAEL LLEWELLYN SMITH από το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης. 19. ΚΕΜΑΛ ο δημιουργός της νέας Τουρκίας του Paul Dumont από την ΚΟΥΡΙΕΡ ΕΚΔΟΤΙΚΗ. 20. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ LORD KINROSS. 21. ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ του Παπύρου. 22. ΚΕΜΑΛ ΑΤΑΤΟΥΡΚ του LORD KINROSS. 23. Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ του Κωνσταντίνου Δ. Σβολόπουλου από την εκδοτική εταιρεία ΙΚΑΡΟΣ. 24. ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΗΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ του RENE PUAUX από την ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ. 25. ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ του Χρήστου Α. Σπανομανώλη από το Βιβλιοπωλείο της "ΕΣΤΙΑΣ", Ι.Δ. ΚΟΛΑΡΟΥ και Σία ΑΕ. 26. ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ του Ραιμόν Καρτιέ από τις εκδόσεις "ΠΑΠΥΡΟΣ Πρς ΕΠΕ". Εν όψει συνεπώς των ανωτέρω εκτεθέντων δεν καταλείπεται καμία αμφιβολία ότι οι καταδικασθέντες οκτώ, από τους οποίους οι έξι εκτελεσθέντες, με την από 15 Νοεμβρίου 1922 απόφαση του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου ουδεμία από τις κατηγορίες για εσχάτη προδοσία για τις οποίες καταδικάστηκαν διέπραξαν. Είναι επομένως ΑΘΩΟΙ ότι τέλεσαν το ατιμωτικό αδίκημα της εσχάτης προδοσίας. Αλλά πέραν του ότι δεν υπάρχουν επιβαρυντικά στοιχεία σε βάρος τους για την πράξη για την οποία καταδικάστηκαν και οι έξι από αυτούς εκτελέστηκαν, λόγοι περαιτέρω ΕΘΝΙΚΗΣ ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΕΩΣ επιβάλλουν να κηρυχθούν αθώοι προκειμένου να κλείσει οριστικά αυτή η πληγή που καταταλαιπώρησε στο παρελθόν το ΕΘΝΟΣ. Δεν έστειλαν οι Άγγλοι τον Τσώρτσιλ στο εκτελεστικό απόσπασμα για την τραγική αποτυχία στη Καλλιόπολη με τις δεκάδες χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες, απλά του υπέδειξαν να παραιτηθεί από υπουργός. Η Μικρασιατική περιπέτεια και η καταστροφή που

επακολούθησε όπως έχει ήδη καταδειχθεί, οφείλεται στη προσπάθεια που κατέβαλε το ΕΘΝΟΣ να δώσει σάρκα και οστά στο Όραμα της ΙΩΝΙΑΣ προκειμένου να την ενσωματώσει στην Ελληνική Επικράτεια, προσπάθεια η οποία αρχικά επιχειρήθηκε από εκείνους που πρωτοστάτησαν στη πραγματοποίηση αυτού του οράματος και στην οποία στη συνέχεια προσχώρησαν και εκείνοι οι οποίοι προηγουμένως είχαν αντιταχθεί. Το ότι το ΕΘΝΟΣ δεν μπόρεσε τελικά να κάνει πραγματικότητα το Όραμα της ΙΩΝΙΑΣ, είναι διότι επωμίσθηκε βάρη μεγαλύτερα από εκείνα τα οποία είχε την δύναμη να αντέξει. Το ΕΘΝΟΣ έπρεπε να δοκιμάσει τις δυνάμεις του και τις αντοχές του, να δει μέχρι που μπορεί να φθάσει. Ως προς το ζήτημα αυτό ο Ερνέστος Ρενάν λέει: τα έθνη που δεν έχουν περιπέτειες δεν έχουν ιστορία. Τι απέμεινε τελικά από αυτήν την περιπέτεια; Μία γλυκειά, πικρή, στυφή γεύση. Και από την ΙΩΝΙΑ; Χιλιάδες αναμνήσεις από τον απωλεσθέντα παράδεισο. Τουλάχιστον αυτήν την ΙΩΝΙΑ δεν μπορεί να την πάρει κανείς από τους Έλληνες. Πριν από αρκετά χρόνια σε επίσκεψή μου στη Σμύρνη και ενώ βάδιζα κατά μήκος της προκουμαίας και παρατηρούσα τις κατοικίες που ήσαν κοντά στο λιμάνι, με πλησίασε μία άγνωστη σε εμένα γυναίκα και μου είπε σε άπταιστα ελληνικά "λυπάσαι για ό,τι χάσατε;". Γύρισα την κοίταξα, ήταν περίπου 30 ετών, και χαμογελώντας της είπα "τί να κάνουμε κυρία μου, έτσι είναι η ζωή". Χωρίς να μου δώσει απάντηση, έκανε μεταβολή και χάθηκε μέσα στο πλήθος. Τελικά έτσι είναι η ζωή, έχει καλές και κακές στιγμές. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτή η από 20 Ιανουαρίου 2008 αίτηση του ..., εγγονού του Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη, ενός από τους έξι εκτελεσθέντες, περί επαναλήψεως της διαδικασίας υπέρ του εν λόγω καταδικασθέντος και εκτελεσθέντος και κατ'επέκταση και υπέρ των υπολοίπων καταδικασθέντων με την από 15 Νοεμβρίου 1922 απόφαση του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών, επειδή είναι προφανώς αθώοι, η οποία πρέπει κατόπιν τούτου να ακυρωθεί και να παύσει οριστικά λόγω παραγραφής η ποινική δίωξη για το αδίκημα της εσχάτης προδοσίας για το οποίο καταδικάστηκαν με βάση τις διατάξεις των άρθρων 56, εδ. ε, 57, 123 εδ. 3, 224 του Ποινικού Νόμου, 194 εδ. 1.4.259 και 178 της Στρατιωτικής Ποινικής Νομοθεσίας 109, 21 και 23 του κοινού Ποινικού Νόμου και 10 του από 12 Οκτωβρίου του 1922 Διατάγματος Επαναστατικής Επιτροπής περί συστάσεως εκτάκτου Στρατοδικείου προς εκδίκαση των κατά των υπαίτιων της Εθνικής καταστροφής κατηγοριών, καθόσο σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 370 περ. β του Κωδ.Ποιν.Δικ. και τις διατάξεις των άρθρων 111, 112 και 113 του Π.Κ. έχει παραγραφεί η προαναφερθείσα ποινική δίωξη.

Δ Ι Α Τ Α Υ Τ Α -----

Γίνεται δεκτή η από 20 Ιανουαρίου 2009 αίτηση του ..., εγγονού του Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη, ενός από τους έξι που εκτελέστηκαν σε σύνολο οκτώ καταδικασθέντων, με την από 15 Νοεμβρίου 1922 απόφαση του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου, που συνεδρίασε στην Αθήνα από 31 Οκτωβρίου έως και 15 Νοεμβρίου 1922, περί επαναλήψεως της διαδικασίας υπέρ του εν λόγω καταδικασθέντος και εκτελεσθέντος και λόγω επεκτατικού αποτελέσματος και υπέρ των υπολοίπων καταδικασθέντων και εκτελεσθέντων και μη λόγω προφανούς αθωότητας τούτων, η οποία πρέπει ως εκ τούτου να ακυρωθεί και να παύσει οριστικά λόγω παραγραφής η ποινική δίωξη για εσχάτη προδοσία. Και συγκεκριμένα να παύσει οριστικά η ποινική δίωξη λόγω παραγραφής κατά των 1) Δημητρίου Γούναρη, 2) Νικολάου Στράτου, 3) Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη, 4) Νικολάου Θεοτόκη, 5) Γεωργίου Χατζηνανέστη, 6) Ξενοφώντος Στρατηγού, 7) Μιχαήλ Γούδα και 8) Γεωργίου Μπαλτατζή για το ότι: "Υπό κοινού συμφέροντος κινούμενοι συναπεφάσισαν την εκτέλεσιν της αμέσως επομένης αξιοποιήσιμης πράξεως και ένεκα ταύτης συνομολογήσαντες προς αλλήλους αμοιβαίαν συνδρομήν από της 3ης Νοεμβρίου 1920 μέχρι τέλους Αυγούστου 1922 εν Αθήναις και αλλαχού του Κράτους συνώμοσαν και συναπεφάσισαν περί πράξεως εσχάτης προδοσίας και συνυπεχρέωθησαν προς αλλήλους προς ταύτη, ήτοι δια της διαποικίλων μέσων συστηματικής εργασίας προς κλονισμόν του ηθικού του εν Ιωνία μαχομένου στρατού, δια της προβεβουλευμένης μεταφοράς μεγάλης δυνάμεως στρατού εκ του Μικρασιατικού μετώπου επί σκοπώ εξασθενήσεως αυτού και άλλων διαφόρων μέσων

ενήργησαν εκ προθέσεως την παράδοσιν εις τον εχθρόν αποθηκών πλήρων πολεμοφόδιων, όπλων, πυροβόλων και παντός άλλου πολεμικού υλικού, ανηκόντων εις την επικράτειαν. 2. Ο κατηγορούμενος Γ. Χατζανέστης τέως αρχηγός Στρατιάς Μικράς Ασίας ως υπαίτιος του ότι εν Σμύρνη και αλλαχού από της 13 Αυγούστου 1922 μέχρι της 23 ιδίου μηνός και έτους εκουσίως και εκ προθέσεως παρέδωκε προς τον εχθρόν μεγάλα τμήματα της παρ'αυτού διοικουμένης Στρατιάς Μικράς Ασίας και δια διαφόρων μέσων προκάλεσε την απέναντι του εχθρού φυγήν μεγάλων τμημάτων του στρατεύματος και παρεμπόδισε την ανασυνάθροισιν αυτού. 3. Οι: 1) Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, 2) Δημήτριος Γούναρης, 3) Νικόλαος Στράτος, 4) Ξενοφών Στρατηγός, 5) Νικόλαος Θεοτόκης, 6) Μιχαήλ Γούδας και 7) Γεώργιος Μπαλτατζής, ενώ ο Γεώργιος Χατζανέστης, αρχηγός ών της Στρατιάς Μικράς Ασίας από 13 μέχρι 23 Αυγούστου 1922, εκουσίως και εκ προθέσεως παρέδωκεν εις τον εχθρό μεγάλα τμήματα στρατού και παρεμπόδισε την ανασυνάθροισιν αυτού, ούτοι εκ προθέσεως παρεκίνησαν αυτόν εις την εκτέλεσιν της ανωτέρω πράξεως, προστάξαντες και παραγγείλαντες αυτόν και συμβουλευσαντες αυτόν μετ'απάτης, πειθούς και φορτικότητας". Αθήνα, 22/4/2010

Ο Αντεισαγγελέας του Αρείου Πάγου Νικόλαος Τσάγγας"

Αφού άκουσε Τον Αντεισαγγελέα, που αναφέρθηκε στην παραπάνω εισαγγελική πρόταση και τον πληρεξούσιο του αιτούντος.

ΣΚΕΦΘΗΚΕ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ

Κατά τις διατάξεις του άρθρου 145§§1 και 2 εδ. α και β ΚΠοινΔ, "1. όταν στην απόφαση ή στη διάταξη υπάρχουν λάθη ή παραλείψεις που δεν δημιουργούν ακυρότητα ο δικαστής που τις εξέδωσε διατάσσει αυτεπαγγέλτως ή με αίτηση του εισαγγελέα ή κάποιου από τους διαδίκους τη διόρθωση ή τη συμπλήρωσή τους, αν δεν μεταβάλλονται ουσιαστικά και δεν αλλοιώνεται η αληθινή εικόνα αυτών που πράγματι συνέβησαν στο ακροατήριο. 2. Η διόρθωση ή η συμπλήρωση μπορεί να αφορά, εκτός από τις άλλες παραλείψεις, και τα όσα αναφέρονται ως προς την ταυτότητα του κατηγορουμένου, τη συμπλήρωση του ανεπαρκούς αιτιολογικού και τη διευκρίνιση του διατακτικού της απόφασης όταν αυτό έχει ασάφειες ή είναι διαφορετικό από εκείνο που απαγγέλθηκε στο ακροατήριο ή που σημειώθηκε στα πρακτικά. Η διόρθωση ή η συμπλήρωση διατάσσεται με απόφαση ή διάταξη, ύστερα από κλήτευση και ακρόαση των διαδίκων που εμφανίστηκαν". Από τις διατάξεις αυτές, σε συνδυασμό με εκείνες περί ενδίκων μέσων, σαφώς συνάγεται ότι ως διόρθωση ή συμπλήρωση της αποφάσεως νοείται η αποκατάσταση της πραγματικής βουλήσεως του δικαστηρίου, με την αποβολή στοιχείων ξένων προς αυτή που παρεισέφρησαν στο κείμενό της ή με την παράθεση σ' αυτό στοιχείων αναγκαίων, που παραλείφθηκαν από αυτό, από παραδρομή ή αβλεψία ή από άλλη παρόμοια αιτία και όχι η άρση των σφαλμάτων που δημιουργούν ακυρότητα ή των ουσιαστικών σφαλμάτων, που είναι αντικείμενο της κρίσης του ανωτέρου δικαστηρίου που επιλαμβάνεται της υποθέσεως μετά από άσκηση ενδίκου μέσου. Κατά την έννοια της προαναφερόμενης διατάξεως του άρθρου 145§2 εδ. β ΚΠοινΔ, διάδικοι στη δίκη επί της διορθώσεως ή συμπληρώσεως αποφάσεως είναι μόνο εκείνοι που ήταν διάδικοι και στη δίκη επί της οποίας εκδόθηκε η ελλιπής απόφαση. Παρέμβαση οποιουδήποτε τρίτου, ο οποίος δεν ήταν τότε διάδικος, είναι απαράδεκτη. Περαιτέρω, ο παθών από την αξιόποινη πράξη, για την οποία καταδικάσθηκε ο δράστης, ως έχων συμφέρον να διατηρηθεί η καταδίκη, δικαιούται να παρέμβει στο συμβούλιο που κρίνει την αίτηση για επανάληψη της ποινικής διαδικασίας, υπό την αυτονόητη προϋπόθεση ότι είχε παραστεί αυτός ως πολιτικώς ενάγων κατά τη δίκη επί της οποίας εκδόθηκε η καταδικαστική απόφαση. Σε καμιά, όμως, περίπτωση δεν δικαιούται να παραστεί στη δίκη αυτή το πρώτον ως πολιτικώς ενάγων. Τέλος, κατά τη διάταξη του άρθρου 171§2 ΚΠοινΔ, αν ο πολιτικώς ενάγων παρέστη παράνομα στη διαδικασία προκαλείται απόλυτη ακυρότητα, που λαμβάνεται υπόψη και αυτεπαγγέλτως και το δικαστήριο διατάσσει την αποβολή του. Η ακυρότητα δε αυτή προκαλείται μόνο όταν υπάρχει έλλειψη ενεργητικής ή παθητικής νομιμοποιήσεως της πολιτικής αγωγής ή όταν παραβιάσθηκε η διαδικασία που έπρεπε να τηρηθεί, κατά το άρθρο 68 του ίδιου Κώδικα, ως προς τον τρόπο και το χρόνο ασκήσεως και υποβολής της στο ποινικό δικαστήριο.

Στην προκειμένη περίπτωση, ο αιτών, με την από 20.1.2008 αίτησή του, ζήτησε, για τους λόγους που αναφέρονται σ' αυτή, την επανάληψη της ποινικής διαδικασίας, που περατώθηκε με την από 15.11.1922, χωρίς γνωστό αριθμό, αμετάκλητη απόφαση του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών, με την οποία είχαν καταδικασθεί ο παππούς του Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης και οι Γεώργιος Χατζηανέστης, Δημήτριος Γούναρης, Νικόλαος Στράτος, Γεώργιος Μπαλτατζής και Νικόλαος Θεοτόκης στην ποινή του θανάτου, η οποία και εκτελέσθηκε, και οι Μιχαήλ Γούδας και Ξενοφών Στρατηγός στην ποινή των ισοβίων δεσμών. Επί της αιτήσεως αυτής εκδόθηκε η υπ' αριθ. 1533/2009 απόφαση, σε Συμβούλιο, του παρόντος Τμήματος αυτού του Δικαστηρίου, με την οποία κρίθηκε, κατά πλειοψηφίαν, ότι, από τα νέα και μη γνωστά στους Δικαστές που είχαν καταδικάσει τους ανωτέρω στοιχεία, καθίστατο φανερό ότι οι καταδικασθέντες ήταν αθώοι των πράξεων για τις οποίες καταδικάσθηκαν. Πλην, από νομικό σφάλμα, παραπέμφθηκε η αίτηση, λόγω λήψεως της αποφάσεως με διαφορά μιας ψήφου, στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, η οποία, με την υπ' αριθ. 2/2010 απόφασή της, αποφάνθηκε ότι η παραπομπή της υποθέσεως σ' αυτήν ήταν απαράδεκτη. Ήδη, ο αυτός αιτών, με την κρινόμενη από 4.3.2010 αίτησή του, ζητεί τη συμπλήρωση της ανωτέρω υπ' αριθ. 1533/2009 αποφάσεως κατά το ελλείπον διατακτικό, ώστε, σύμφωνα με το αιτιολογικό της, να ακυρωθεί η ειρημένη απόφαση του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών. Κατά την εκφώνηση της υποθέσεως στην αναφερόμενη στην αρχή της παρούσας δικάσιμο, εμφανίσθηκε το σωματείο με την επωνυμία "ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ ΕΛΛΑΔΟΣ", νομίμως εκπροσωπούμενο από τον Πρόεδρό του Αθανάσιο Λαγοδήμο, και δήλωσε ότι παρίσταται ως πολιτικώς ενάγον κατά του αιτούντος την επανάληψη της διαδικασίας και την ακύρωση της από 15.11.1922 αποφάσεως του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών, επικαλούμενο έννομο συμφέρον, συνιστάμενο "στην ηθική βλάβη που έχουν υποστεί, στο διηνεκές, όλοι οι απόγονοι των μικρασιατών προσφύγων και στην ανάγκη διατηρήσεως της ιστορική μνήμης των πατρίδων, καθώς και της αισθήσεως αποδόσεως δικαίου και δικαιοσύνης, όπως εκφράστηκε αυτή με την απόφαση του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών", ζητεί δε την επιδίκαση του συμβολικού ποσού των 10 ευρώ για την αποκατάσταση της, στο διηνεκές, ηθικής βλάβης από τις πράξεις για τις οποίες έχει καταδικασθεί ο πάππος του αιτούντος. Η δήλωση αυτή παραστάσεως πολιτικής αγωγής είναι απαράδεκτη προεχόντως γιατί, σύμφωνα με τα εκτιθέμενα στη μείζονα σκέψη, το πολιτικώς ενάγον δεν ήταν διάδικος στη δίκη επί της οποίας εκδόθηκε η υπ' αριθ. 1533/2009 απόφαση αυτού του Δικαστηρίου, της οποίας ζητείται τώρα η συμπλήρωση και, επομένως, δεν δικαιούται, στο σημείο αυτό, να παρέμβει στη δίκη, ανεξαρτήτως του ότι δεν θα μπορούσε να παρέμβει ούτε κατά τη συζήτηση επί της αιτήσεως επαναλήψεως της διαδικασίας, επί της οποίας εκδόθηκε η ανωτέρω απόφαση, αφού δεν είχε (και δεν θα μπορούσε να έχει) παραστεί ως πολιτικώς ενάγον στη δίκη επί της οποίας εκδόθηκε η από 15.11.1922 απόφαση του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών. Επομένως, το ως άνω εμφανισθέν ως πολιτικώς ενάγον σωματείο πρέπει, κατά την ομόφωνη γνώμη του Δικαστηρίου, να αποβληθεί από τη διαδικασία, κατά παραδοχήν και του σχετικού ισχυρισμού του αιτούντος. Περαιτέρω, κατά τη γνώμη που κράτησε στο Δικαστήριο, η ανωτέρω από 20.1.2008 αίτηση με το εκτεθέν περιεχόμενο, σύμφωνα με τις προαναφερθείσες σκέψεις, είναι νόμιμη, στηριζόμενη στις ως άνω διατάξεις του άρθρου 145 ΚΠοινΔ και πρέπει να ερευνηθεί κατ' ουσίαν.

Από τα έγγραφα της διαδικασίας προέκυψαν, κατά την ίδια κρατήσασα γνώμη, τα εξής: Με την από 15.11.1922, χωρίς γνωστό αριθμό, αμετάκλητη απόφαση του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών, καταδικάσθηκαν οι Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, Γεώργιος Χατζηανέστης, Δημήτριος Γούναρης, Νικόλαος Στράτος, Γεώργιος Μπαλτατζής και Νικόλαος Θεοτόκης στην ποινή του θανάτου και οι Μιχαήλ Γούδας και Ξενοφών Στρατηγός στην ποινή των ισοβίων δεσμών για το ότι: "1. Υπό κοινού συμφέροντος κινούμενοι συναπεφάσισαν την εκτέλεσιν της αμέσως επομένης αξιοποιήσιμης πράξεως και ένεκα ταύτης συνομολογήσαντες προς αλλήλους αμοιβαίαν συνδρομήν από τής 3ης Νοεμβρίου 1920 μέχρι τέλους Αύγουστου 1922 εν Αθήναις και αλλαχού του Κράτους συνώμοσαν και συναπεφάσισαν περί πράξεως εσχάτης προδοσίας και συνυπεχρέωθησαν προς

αλλήλους προς ταύτη, ήτοι δια της δια ποικίλων μέσων συστηματικής εργασίας προς κλονισμό του ηθικού του εν Ιωνία μαχομένου στρατού, δια της προβεβουλευμένης μεταφοράς μεγάλης δυνάμεως στρατού εκ του Μικρασιατικού μετώπου επί σκοπώ εξασθενίσεως αυτού και άλλων διαφόρων μέσων ενήργησαν εκ προθέσεως την παράδοσιν εις τον εχθρόν αποθηκών πλήρων πολεμοφοδίων, όπλων, πυροβόλων και παντός άλλου πολεμικού υλικού, ανηκόντων εις την Επικράτειαν. 2) Ο κατηγορούμενος Γ. Χατζηανέστης, τέως αρχηγός Στρατιάς Μικράς Ασίας, εν Σμύρνη και αλλαχού από της 13ης Αυγούστου 1922 μέχρι της 23ης ιδίου μηνός και έτους εκουσίως και εκ προθέσεως παρέδωσε προς τον εχθρόν μεγάλα τμήματα της παρ' αυτού διοικουμένης Στρατιάς Μικράς Ασίας και δια διαφόρων μέσων προκάλεσε την απέναντι του εχθρού φυγήν μεγάλων τμημάτων στρατεύματος και παρημπόδισε την ανασυνάθροισιν αυτού. 3) Οι δε λοιποί και γιατί, ενώ ο Γεώργιος Χατζηανέστης, αρχηγός των της Στρατιάς Μικράς Ασίας από 13 μέχρις 23 Αυγούστου 1922, εκουσίως και εκ προθέσεως παρέδωκεν εις τον εχθρόν μεγάλα τμήματα στρατού και παρημπόδισε την ανασυνάθροισιν αυτού, ούτοι εκ προθέσεως παρεκίνησαν αυτόν εις την εκτέλεσιν της ανωτέρω αξιοποιούσας πράξεως, προστάξαντες και παραγγείλαντες αυτόν και συμβουλευσαντες αυτόν μετ' απάτης, πειθούς και φορτικότητος". Κατόπιν αιτήσεως του εγγονού του καταδικασθέντος Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη για επανάληψη της διαδικασίας που περατώθηκε αμετακλήτως με την ανωτέρω απόφαση, εκδόθηκε η υπ' αριθ. 1533/2009 απόφαση του Αρείου Πάγου, με την οποία κρίθηκε η αίτηση παραδεκτή και νόμιμη, κατά πλειοψηφίαν δε και κατ' ουσίαν βάσιμη. Συγκεκριμένα, με την εν λόγω υπ' αριθ. 1533/2009 απόφαση, κατά την πλειοψηφίασας άποψη τριών μελών του Δικαστηρίου, κρίθηκε ότι αποκαλύφθηκαν, μετά την οριστική καταδίκη του παππού του αιτούντος και των ειρημένων συγκατηγορουμένων του, νέα, άγνωστα στους Δικαστές του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών που τους καταδίκασαν, γεγονότα και αποδείξεις, τα οποία, σε συνδυασμό με εκείνα που είχαν προσκομισθεί στο εν λόγω Δικαστήριο, καθιστούν φανερό ότι οι ανωτέρω καταδικασθέντες (παπούς του αιτούντος και συγκατηγορούμενοί του) ήταν αθώοι των ανωτέρω αξιοποιούντων πράξεων. Πλην, ενόψει του ότι η απόφαση λήφθηκε με πλειοψηφία μιας ψήφου, η υπόθεση παραπέμφθηκε, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 23 παρ.1 και 2 του Ν. 1756/1988 (όπως αντικαταστάθηκαν η παρ. 1 με το άρθρο 16 παρ.1 του Ν.2331/1993 και η παρ. 2 με το άρθρο 3 παρ. 6 του Ν, 2479/1997) και 3 παρ.3 του Ν.3810/1957, η οποία έχει διατηρηθεί σε ισχύ για τις ποινικές υποθέσεις, στην Τακτική Ολομέλεια του Αρείου Πάγου. Όμως, η παραπομπή αυτή δεν ήταν παραδεκτή, γιατί η απόφαση αυτή δεν σχετίζεται με την αναιρετική διαδικασία, ώστε να τυγχάνουν εφαρμογής οι παραπάνω διατάξεις περί παραπομπής, αλλά είναι απόρροια της πρωτογενούς εξουσίας, που έχει ο Άρειος Πάγος (και ειδικότερα το αρμόδιο Ποινικό Τμήμα του) να κρίνει αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις (νομικές και πραγματικές) εφαρμογής των διατάξεων των άρθρων 525 επ. Κ.Ποιν.Δ. Στη συνέχεια, εκδόθηκε, όπως αναφέρθηκε, η υπ' αριθ. 2/2010 απόφαση της Ολομελείας του Αρείου Πάγου (σε Συμβούλιο), με την οποία κρίθηκε ότι η παραπομπή ήταν απαράδεκτη και ότι το Τμήμα "όφειλε να προέλθει στην ολοκλήρωση της διαδικασίας, κατά τα από το νόμο προβλεπόμενα, δηλαδή είτε να διατάξει την επανάληψη της ποινικής διαδικασίας, ήτοι τη διεξαγωγή νέας δίκης, αν θεωρούσε ότι αυτή ήταν αναγκαία είτε, σε αντίθετη περίπτωση, να εφαρμόσει τα από το νόμο προβλεπόμενα (άρθρα 370 περ. β' Κ.Π.Δ. 111, 112, 113 Π.Κ.)", ήτοι όρισε δεσμευτικά ότι το παρόν Τμήμα που παρέπεμψε την αίτηση στην Ολομέλεια πρέπει να ολοκληρώσει την ενώπιόν του διαδικασία σύμφωνα με την απόφαση, που, κατά πλειοψηφία, έλαβε και δη να διατάξει τη διεξαγωγή νέας δίκης αν θεωρεί αυτή αναγκαία (εφικτή), διαφορετικά να εφαρμόσει τα προβλεπόμενα από τα άρθρα 370 περ. ε ΚΠοινΔ, 111, 112, 113 ΠΚ, δηλαδή να παύσει οριστικά την ποινική δίωξη λόγω εξαλείψεως του αξιοποιούσας δια παραγραφής.

Συνεπώς, υπό οποιαδήποτε εκδοχή για τη φύση της ανωτέρω υπ' αριθ. 1533/2009 αποφάσεως, η οποία, κατά την ίδια κρατήσας γνώμη του Δικαστηρίου, δεν έχει ενδοδιαδικαστικό χαρακτήρα, αλλά είναι οριστική (πρβλ. ΟΛΑΠ 35/1994, 4/1996), αυτή (1533/2009 απόφαση) δεν παρήγαγε αποτελέσματα (παραπομπή, δηλαδή, της υποθέσεως στην Ολομέλεια) και το παρόν Τμήμα, μετά την ως άνω υπ' αριθ. 2/2010 απόφαση της Ολομελείας του Αρείου Πάγου, επανήλθε στο στάδιο της

διαδικασίας πριν από την κρίση του για την παραπομπή. Εναπομένει, έτσι, να περιληφθεί στο διατακτικό της υπ` αριθ. 1533/2009 αποφάσεως διάταξη για ακύρωση της υπόψη αποφάσεως του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών. Ακολουθως, ενόψει του ότι η επανάληψη της ποινικής διαδικασίας δεν είναι εφικτή αφού το αξιόποινο των πράξεων της εσχάτης προδοσίας και της ηθικής σ` αυτήν αυτοουργίας, για τις οποίες είχε καταδικασθεί ο παππούς του αιτούντος και οι συγκατηγορούμενοί του, έχει εξαλειφθεί δια παραγραφής, πρέπει να διαταχθεί η οριστική παύση της ποινικής διώξεως και μάλιστα, κατ` άρθρο 528§6 ΚΠοινΔ, για όλους και όχι μόνο για τον παππού του αιτούντος, αφού οι λόγοι για τους οποίους ζητήθηκε η επανάληψη δεν αρμόζουν αποκλειστικά και μόνο στο πρόσωπό του, όπως ειδικότερα ορίζεται στο διατακτικό. Κατά τη μειοψηφούσα γνώμη των εκ των μελών αυτού του Δικαστηρίου σε συμβούλιο Κωνσταντίνου Φράγκου και Ανδρέα Ξένου, η κρινόμενη αίτηση έπρεπε να απορριφθεί για τους παρακάτω λόγους:

Το άρθρο 548 ΚΠοινΔ ορίζει ότι η προπαρασκευαστική απόφαση εκτελείται μόλις απαγγελθεί, και το δικαστήριο μπορεί να ανακαλεί πάντοτε αυτές τις αποφάσεις του. Οι προπαρασκευαστικές αποφάσεις διαφέρουν από τις παρεμπόπτουσες για τις οποίες γίνεται ρητή αναφορά στο άρθρο 139 ΚΠοινΔ όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 2 παρ. 5 του ν. 2408/1996 που επιβάλλει την αιτιολόγηση των αποφάσεων, των βουλευμάτων και των διατάξεων και στο άρθρο 405 παρ. 1 στοιχ. ε ΚΠοινΔ που προβλέπει την λειτουργική αρμοδιότητα των τακτικών δικαστών του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου να αποφασίζουν εκτός των άλλων και για τα παρεμπόπτοντα νομικά ζητήματα που εμφανίζονται και εξετάζονται κατά τη διάρκεια της συζήτησης. Η Αναθεωρητική Επιτροπή του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας στη συνεδρίαση της 3.11.1939 όρισε ότι ανακλητές δεν είναι όλες οι προπαρασκευαστικές αποφάσεις αλλά μόνο αυτές που δεν λύνουν οριστικά ένα θέμα που ανέκυψε και σχετίζεται με την κατηγορία αλλά απλά προπαρασκευάζουν την τελειωτική κρίση του δικαστηρίου (ή του δικαστικού συμβουλίου). Με βάση την ανωτέρω διευκρίνιση της Αναθεωρητικής Επιτροπής, ως προπαρασκευαστικές αποφάσεις και δη ανακλητές θεωρούνται εκείνες που δεν αποφαίνονται τελειωτικά για την κατηγορία ούτε λύνουν οριστικά ένα θέμα που ανέκυψε και σχετίζεται με την κατηγορία αλλά απλά προπαρασκευάζουν την τελειωτική κρίση του δικαστηρίου. Εξάλλου η διάταξη του άρθρου 548 εδ. β ΚΠοινΔ για την ανάκληση των προπαρασκευαστικών αποφάσεων, στηρίζεται στο ότι οι συγκεκριμένες αποφάσεις δεν υπόκεινται αυτοτελώς σε ένδικα μέσα και έτσι στα βασικά γνωρίσματα μιας γνήσιας προπαρασκευαστικής αποφάσεως πρέπει να συμπεριληφθεί και η μη ύπαρξη δυνατότητας προσβολής της αυτοτελώς με ένδικο μέσο. Γνήσιες προπαρασκευαστικές ή άλλως ανακλητές κατά τη διάταξη του άρθρου 548 ΚΠοινΔ αποφάσεις είναι, μεταξύ άλλων, η εκδιδόμενη κατ` άρθρο 515 παρ. 1 ΚΠοινΔ απόφαση του Αρείου Πάγου με την οποία αναβάλλεται η συζήτηση της αναιρέσεως σε ρητή δικάσιμο, η αναβλητική απόφαση του άρθρου 352 παρ. 3 για νέες αποδείξεις, η απόφαση του δικαστηρίου που αναβάλλει την εκδίκαση της υποθέσεως κατά τα άρθρα 59, 61 ΚΠοινΔ και η επί επαναλήψεως της διαδικασίας απόφαση του Συμβουλίου Εφετών ή του Αρείου Πάγου κατ` άρθρο 528 παρ. 1 ΚΠοινΔ με την οποία διατάσσεται συμπληρωματική έρευνα για να βεβαιωθούν οι λόγοι της αίτησης επαναλήψεως της διαδικασίας. Ως προς τη δυνατότητα ανάκλησης και άλλων αποφάσεων με τις οποίες το δικαστήριο, σε αντίθεση με τις παραπάνω, δεν προπαρασκευάζει απλά την τελειωτική επί της κατηγορίας κρίση του αλλά επιλύει ένα ειδικότερο ζήτημα το οποίο ανακύπτει αναφερόμενο στην υπό εξέταση υπόθεση και κατ` επέκταση στην κατηγορία και πρέπει να επιλυθεί με σκοπό να διευκολυνθεί η πρόοδος στη διαδικασία και προκειμένου να αχθεί το δικαστήριο στην τελειωτική κρίση του, πρέπει να γίνεται δεκτό ότι η άποψη, περί αδυναμίας ανάκλησής των, έχει προφανώς ως αποτέλεσμα να άγεται το δικαστήριο, σε περίπτωση εκδόσεως εσφαλμένης αποφάσεως, στο άτοπο να μην υπάρχει δυνατότητα διορθώσεως του συγκεκριμένου σφάλματος, το οποίο εξακολουθεί εκ του λόγου αυτού να υπάρχει. Η βασική δικονομική αρχή της αναζητήσεως της ουσιαστικής αληθείας και η ανάγκη για ορθή απονομή της δικαιοσύνης επιβάλλει να γίνεται δεκτό ως βασικό κριτήριο ανακλήσεως μιας τέτοιας απόφασης η υπό του δικαστηρίου οριστική ή μη επίλυση ενός ζητήματος, ανάλογα δηλαδή, εάν το δικαστήριο ή το δικαστικό συμβούλιο εξακολουθεί να έχει την εξουσία να ασχοληθεί με τη συγκεκριμένη υπόθεση και

ανεξάρτητα από το εάν με τη συγκεκριμένη προπαρασκευάζεται απλώς η τελειωτική κρίση του ή επιλύεται ένα παρεμπόδιον ζήτημα που ανέκυψε και πρέπει να διευκολυνθεί με την επίλυσή του η πρόοδος της διαδικασίας, χωρίς να αξιολογείται και να συνυπολογίζεται στη δυνατότητα ή μη ανάκλησής της το εάν μπορεί να ασκηθεί ή όχι ένδικο μέσο κατά μιας τέτοιας αποφάσεως. Με βάση τις ανωτέρω παραδοχές και το ότι καθοριστικό κριτήριο για την ανάκληση ή όχι μιας τέτοιας αποφάσεως το οποίο πηγάζει από την αναγκαιότητα διορθώσεως οποιουδήποτε σφάλματος είναι η έκδοση ή μη τελειωτικής αποφάσεως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι υπόλοιπες παρεμπόδιουσες αποφάσεις με τις οποίες το δικαστήριο κρίνει και επιλύει οριστικά, με την έννοια ότι απεκδύεται πάσης περαιτέρω εξουσίας, ένα ζήτημα που ανακύπτει, δεν μπορούν να υπαχθούν στην έννοια των ανακλητών αποφάσεων του άρθρου 548 ΚΠοινΔ.

Εξάλλου από τη διάταξη του άρθρου 525 παρ. 1 ΚΠοινΔ προκύπτει ότι η επανάληψη διαδικασίας, που δεν αποτελεί ένδικο μέσο, αλλά έκτακτη διαδικασία, αφού η σχετική αίτηση στρέφεται κατ'επίφαση που απέκτησε την ισχύ δεδικασμένου και η υποβολή της σχετικής αιτήσεως δεν υπόκειται σε προθεσμία και δύναται να χωρήσει, εκτός των άλλων περιπτώσεων, και αν ύστερα από την οριστική καταδίκη κάποιου αποκαλύφθηκαν νέα, άγνωστα, στους δικάσαντες δικαστές, γεγονότα ή αποδείξεις, τα οποία μόνα τους ή σε συνδυασμό με εκείνα που είχαν προσκομισθεί προηγουμένως κάνουν φανερό ότι αυτός που καταδικάστηκε είναι αθώος ή καταδικάστηκε άδικα για έγκλημα βαρύτερο από εκείνο που πραγματικά τέλεσε. Η επί της αιτήσεως επαναλήψεως διαδικασία καθορίζεται από τα άρθρα 527 παρ. 3, 528 και 530 ΚΠοινΔ και διαιρείται σε τρία διαδικαστικά στάδια, από τα οποία τα δύο πρώτα ρυθμίζονται ενιαίως, ήτοι προέχει το στάδιο κατά το οποίο ερευνάται το τύπος παραδεκτό της αιτήσεως επαναλήψεως της διαδικασίας και σε καταφατική απάντηση επί του τύπου παραδεκτού άρχεται το δεύτερο στάδιο κατά το οποίο ερευνάται η βασιμότητα των προβαλλόμενων λόγων της επαναλήψεως της διαδικασίας και σε περίπτωση κρίσεως αυτών ως βασιμών ακυρώνεται από το δικαστήριο σε συμβούλιο η προσβαλλόμενη απόφαση και μετά ταύτα αρχίζει το τρίτο στάδιο με την εκ νέου επανάληψη της συζητήσεως της κυρίας διαδικασίας εκτός εάν κρίνει το συμβούλιο ελευθέρως ότι δεν υφίσταται ανάγκη παραπομπής της υποθέσεως προς επανάληψη της συζητήσεως στο ακροατήριο όπως όταν είναι πρόδηλη η αθωότητα του καταδικασθέντος ή εάν παρήλθε από την τέλεση της πράξεως μέχρι την ακύρωση ο χρόνος παραγραφής, οπότε, αφού γίνει κατ'ουσίαν δεκτή η αίτηση, διατάσσεται η οριστική παύση της ποινικής δίωξης.

Στην προκειμένη περίπτωση το παρόν Τμήμα του Αρείου Πάγου, με την προηγούμενη 1533/2009 απόφασή του, δικάζοντας επί της από 20.1.2008 αιτήσεως επαναλήψεως της ποινικής διαδικασίας της δίκης και ακυρώσεως της από 15/11/1922 αποφάσεως του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών, με την οποία ο πρόγονος (πάππος) του αιτούντος είχε καταδικασθεί μαζί με άλλους πέντε κατηγορούμενους πολιτικούς και στρατιωτικούς αμετακλήτως σε θάνατο και εκτελέστηκαν, ενώ δέχθηκε κατά πλειοψηφία ότι αποκαλύφθηκαν μετά την οριστική καταδίκη του άνω συγγενούς εξ αίματος του αιτούντος και επτά συγκατηγορουμένων του νέα, άγνωστα, στους δικαστές του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών που τους καταδίκασαν γεγονότα και αποδείξεις, τα οποία σε συνδυασμό με εκείνα που είχαν προσκομισθεί στο εν λόγω δικαστήριο καθιστούν φανερό ότι οι ανωτέρω καταδικασθέντες ήταν αθώοι των ανωτέρω αξιοποιώνων πράξεων και ότι κατά την επικρατήσασα γνώμη του δικαστηρίου εκείνου του ΑΠ (σε συμβούλιο) καθίσταται φανερό κατά την έννοια του άρθρου 525 παρ. 1 αριθμ. 2 ΚΠοινΔ ότι ο πάππος του αιτούντος και οι λοιποί καταδικασθέντες με αυτόν το 1922 πολιτικοί και στρατιωτικοί άνδρες ήταν αθώοι των ανωτέρω εγκλημάτων εσχάτης προδοσίας της χώρας κ.λπ. για τα οποία καταδικάστηκαν αμετάκλητα σε θάνατο και εκτελέστηκαν και θα πρέπει να γίνει δεκτή η κρινόμενη αίτηση ως και κατ'ουσίαν βάσιμη, δεν εξέδωσε οριστική απόφαση επί της εν λόγω αιτήσεως επαναλήψεως της διαδικασίας της άνω δίκης αλλά εσφαλμένως παρέπεμψε την υπόθεση στην Τακτική Ολομέλεια του Αρείου Πάγου σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 23 παρ. 1 και 2 ν. 1756/1988 (όπως αντικαταστάθηκε η παρ. 1 με το άρθρο 16 παρ. 1 ν.2331/1993 και η παρ. 2 με το άρθρο 3 παρ. 6 ν. 2479/1997) και του άρθρου 3 παρ. 3 ν.

3810/1957, ως διατηρηθείσα σε ισχύ όσον αφορά τις ποινικές υποθέσεις, με την αιτιολογία λήψεως της αποφάσεως με πλειοψηφία μιας ψήφου. Όπως δέχθηκε η επιληφθείσα στη συνέχεια της εν λόγω αιτήσεως επαναλήψεως της διαδικασίας Β' Τακτική Ολομέλεια του Αρείου Πάγου (σε Συμβούλιο) με την 2/2010 απόφασή της προκειμένου περί επαναλήψεως της διαδικασίας που υπάγεται στις "έκτακτες διαδικασίες" αρμόδιο να κρίνει τη σχετική αίτηση είναι το Συμβούλιο του Αρείου Πάγου, χωρίς η σχετική απόφασή του να υπόκειται σε ουδένα ένδικο μέσο και δεν υπάρχει η δυνατότητα παραπομπής της υποθέσεως στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου ούτε αναγνωρίζεται σ' αυτήν δυνατότητα να κρίνει επί της εν λόγω υποθέσεως έστω και αν η σχετική απόφαση ληφθεί με πλειοψηφία μιας ψήφου, αφού κάτι τέτοιο δεν προβλέπεται από τις κείμενες διατάξεις στις αποφάσεις που λαμβάνονται με τέτοια πλειοψηφία αλλά δεν σχετίζονται με αναίρετική διαδικασία επί εκκρεμούς αιτήσεως αναίρεσεως αλλά είναι απόρροια της πρωτογενούς εξουσίας που έχει το αρμόδιο Ποινικό Τμήμα του ΑΠ να κρίνει αν συντρέχουν οι νομικές και πραγματικές προϋποθέσεις εφαρμοζόμενων αναλόγως των διατάξεων των άρθρων 525 επ. ΚΠοινΔ. και έτσι κήρυξε απαράδεκτη την παραπομπή της άνω υποθέσεως στην Ολομέλεια του ΑΠ.

Κατ' ακολουθία των όσων προαναφέρθηκαν, κατά τη γνώμη των άνω δύο μειοψηφούντων μελών της συνθέσεως του Δικαστηρίου τούτου, λόγω της μη εκδόσεως οριστικής αποφάσεως επί της προκείμενης αιτήσεως επαναλήψεως της διαδικασίας ως προς την κατ' ουσία παραδοχή της μετά έρευνα της βασιμότητας των προβαλλομένων λόγων της επαναλήψεως της διαδικασίας με την ακύρωση της προσβαλλομένης αποφάσεως, ενδείκνυται η ανάκληση της προκείμενης 1533/2009 αποφάσεως του Δικαστηρίου τούτου, της οποίας ήδη, μετά την έκδοση της άνω αποφάσεως της Τακτικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, ζητεί ο αιτών την κατ' άρθρο 145 ΚΠοινΔ συμπλήρωση. Η ανάκληση της ειρημένης 1533/2009 αποφάσεως δικαιολογείται κατά την άνω μειοψηφούσα γνώμη, αφενός διότι δεν είναι οριστική, αφού το Συμβούλιο απέσχε να αποφανθεί δια της μη σύννομης παραπομπής της στην Ολομέλεια επί της ουσιαστικής παραδοχής ως προς όλα τα διαδικαστικά στάδια της αιτήσεως επαναλήψεως της διαδικασίας της άνω δίκης ενώπιον του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών που καταδίκασε σε θάνατο τον άνω πρόγονο του αιτούντος και τους συγκατηγορούμενους του και επομένως εξακολουθεί να υφίσταται στάδιο να ασχοληθεί το παρόν Τμήμα του Αρείου Πάγου σε συμβούλιο με τη συγκεκριμένη υπόθεση, μη δεσμευόμενο από την προηγούμενη κρίση της πλειοψηφίας, και αφετέρου διότι, κατά την μειοψηφούσα γνώμη, μετά την έκδοση της άνω 2/2010 αποφάσεως της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, που κήρυξε απαράδεκτη την παραπομπή στην Ολομέλεια για οριστική κρίση της ουσίας και μετά την επανεισαγωγή της υποθέσεως και τη συζήτησή της στο παρόν Τμήμα, υπάρχει στάδιο δίκης σε Συμβούλιο, ήτοι υφίσταται πλέον δυνατότητα του ίδιου τούτου Δικαστηρίου, κατά την πρόοδο της διαδικασίας επί της εν λόγω κυρίας αιτήσεως, να επανεξετάσει από την αρχή την υπόθεση στην ουσία της, παρισταμένου του αιτούντος και να διαπιστώσει και να κρίνει αν η παραπάνω στο αιτιολογικό μόνον εκφρασθείσα προηγούμενη στην 1533/2009 απόφαση κρίση του είναι εσφαλμένη. Κατά την άνω μειοψηφούσα γνώμη δύο μελών του Συμβουλίου τούτου, το κύριο σφάλμα της ανακλητέας κατά την ίδια άποψη άνω μη οριστικής αποφάσεως έγκειται στο ότι, όπως διατυπώθηκε εμπειριστατωμένα και στην αιτιολογία της μειοψηφίας της 1533/2009 αρχικής αποφάσεως, δεν βρέθηκε στα Αρχεία του Κράτους και δεν υπάρχει στο φάκελο της δικογραφίας ούτε η προσβαλλόμενη από 15.11.1922 απόφαση του Εκτάκτου Επαναστατικού Δικαστηρίου Αθηνών ούτε τα πρακτικά της δίκης εκείνης, ούτε τα έγγραφα και λοιπά αποδεικτικά μέσα που έλαβαν υπόψη τους οι δικαστές που συγκροτούσαν το δικαστήριο εκείνο που εξέδωσε την άνω καταδικαστική απόφαση που αφορά η ένδικη αίτηση επαναλήψεως της διαδικασίας και δεν δύνανται να συγκριθούν και να αξιολογηθούν προς εκείνα όσα στοιχεία ως νέα γεγονότα και αποδείξεις επικαλείται και προσκομίζει κατά τα αναφερόμενα στην αίτησή του και μνημονεύονται και στην 1533/2009 απόφαση του παρόντος Τμήματος του ΑΠ, ώστε να δύναται να συναχθεί ασφαλές συμπέρασμα ότι ήταν ικανά να οδηγήσουν, είτε μόνα τους, είτε σε συνδυασμό με τα γεγονότα που είχαν τεθεί υπόψη των δικαστών που απάρτιζαν το δικαστήριο που εξέδωσε αυτήν την καταδικαστική απόφαση σε παραδοχή της ενδίκου αιτήσεως επαναλήψεως της διαδικασίας. Επί πλέον, κατά την άνω

μειοψηφούσα γνώμη, η ανάκληση της 1533/2009 αποφάσεως του παρόντος Δικαστηρίου σε Συμβούλιο επιβάλλεται και εκ του λόγου ότι δεν αναφέρονται οι επικαλούμενες νέες αποδείξεις σε περιστατικά ουσιώδη ως προς την πράξη που αποδιδόταν στον έκτο από τους κατηγορούμενους που καταδικάσθηκε στην ποινή του θανάτου και αφορούσε στο ότι αυτός ως αρχηγός της Στρατιάς Μικράς Ασίας από 13 έως 23 Αυγούστου 1922 εκουσίως και εκ προθέσεως παρέδωσε προς τον εχθρό μεγάλα τμήματα της παρ' αυτού διοικούμενης Στρατιάς Μικράς Ασίας και ειδικότερα ως προς τον εξαναγκασμό σε συνθηκολόγηση και την αιχμαλωσία τμημάτων του ελληνικού Στρατού από τις Τουρκικές Εθνικιστικές δυνάμεις κατά το κρίσιμο διάστημα και για την άνω πράξη οι πέντε άλλοι καταδικασθέντες στην ίδια ποινή συγκατηγορούμενοι του κηρύχθηκαν ένοχοι από το Έκτακτο Επαναστατικό Στρατοδικείο Αθηνών ως εκ προθέσεως παρακινήσαντες αυτόν στην εκτέλεση της ανωτέρω αξιοποιούου πράξεως προστάξαντες και παραγγείλαντες και συμβουλευσαντες αυτόν μετ' απάτης, πειθούς και φορτικότητας. Κατ' ακολουθία αυτών θα έπρεπε, κατά τη μειοψηφούσα γνώμη, μετ' ανάκληση της άνω 1533/2009 αποφάσεως του παρόντος Δικαστηρίου να απορριφθεί ως αβάσιμη η κρινόμενη από 4/3/2010 αίτηση ως μη συντρέχουσας περιπτώσεως συμπληρώσεως, εκτιμώμενη δε ως αίτηση - κλήση επανασυζητήσεως της αρχικής από 20-1-2008 αιτήσεως επαναλήψεως της διαδικασίας, να απορριφθεί και η τελευταία ως αβάσιμη.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ ΑΠΟΒΑΛΛΕΙ την πολιτική αγωγή που ασκήθηκε, ενώπιον αυτού του Δικαστηρίου, από το σωματείο με την επωνυμία "ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ ΕΛΛΑΔΟΣ" ΔΙΑΤΑΣΣΕΙ τη συμπλήρωση της υπ' αριθ. 1533/2009 αποφάσεως του Δικαστηρίου τούτου κατά το ελλείπον διατακτικό της.

ΔΕΧΕΤΑΙ την από 20.1.2008 (με αριθ. πρωτ. 1349/2008) αίτηση του ..., για επανάληψη της ποινικής διαδικασίας που περατώθηκε αμετάκλητα με την από 15 Νοεμβρίου 1922, χωρίς γνωστό αριθμό, απόφαση του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου Αθηνών.

ΑΚΥΡΩΝΕΙ την παραπάνω απόφαση. Και ΠΑΥΕΙ ΟΡΙΣΤΙΚΑ, λόγω παραγραφής, την ποινική δίωξη κατά των καταδικασθέντων με την ως άνω απόφαση Δημητρίου Γούναρη, Νικολάου Στράτου, Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη (παππού του αιτούντος), Νικολάου Θεοτόκη, Γεωργίου Χατζηανέστη, Ξενοφώντος Στρατηγού, Μιχαήλ Γούδα και Γεωργίου Μπαλατζή για το ότι: 1. Υπό κοινού συμφέροντος κινούμενοι συναπεφάσισαν την εκτέλεσιν της αμέσως επομένης αξιοποιούου πράξεως και ένεκα ταύτης συνομολογήσαντες προς αλλήλους αμοιβαίαν συνδρομήν από της 3ης Νοεμβρίου 1920 μέχρι τέλους Αυγούστου 1922 εν Αθήναις και αλλαχού του Κράτους συνώμοσαν και συναπεφάσισαν περί πράξεως εσχάτης προδοσίας και συνυπεχρεώθησαν προς αλλήλους προς ταύτη, ήτοι δια της δια ποικίλων μέσων συστηματικής εργασίας προς κλονισμόν του ηθικού του εν Ιωνία μαχομένου στρατού, δια της προβεβουλευμένης μεταφοράς μεγάλης δυνάμεως στρατού εκ του Μικρασιατικού μετώπου επί σκοπώ εξασθενήσεως αυτού και άλλων διαφόρων μέσων ενήργησαν εκ προθέσεως την παράδοσιν εις τον εχθρόν αποθηκών πλήρων πολεμοφοδίων, όπλων, πυροβόλων και παντός άλλου πολεμικού υλικού, ανηκόντων εις την επικράτειαν.

2.

Ο κατηγορούμενος Γ. Χατζανέστης, τέως αρχηγός Στρατιάς Μικράς Ασίας, εν Σμύρνη και αλλαχού από της 13 Αυγούστου 1922 μέχρι της 23 ιδίου μηνός και έτους εκουσίως και εκ προθέσεως παρέδωκε προς τον εχθρόν μεγάλα τμήματα της παρ' αυτού διοικούμενης Στρατιάς Μικράς Ασίας και δια διαφόρων μέσων προκάλεσε την απέναντι του εχθρού φυγήν μεγάλων τμημάτων του στρατεύματος και παρεμπόδισε την ανασυνάθροισιν αυτού.

3.

Οι. Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, Δημήτριος Γούναρης, Νικόλαος Στράτος, Ξενοφών Στρατηγός, Νικόλαος Θεοτόκης, Μιχαήλ Γούδας και Γεώργιος Μπαλατζής, ενώ ο Γεώργιος Χατζανέστης, αρχηγός των της Στρατιάς Μικράς Ασίας από 13 μέχρι 23 Αυγούστου 1922, εκουσίως και εκ προθέσεως παρέδωκεν εις τον εχθρόν μεγάλα τμήματα στρατού και παρεμπόδισε την ανασυνάθροισιν αυτού, ούτοι

εκ προθέσεως παρεκίνησαν αυτόν εις την εκτέλεσιν της ανωτέρω πράξεως, προστάξαντες και παραγγείλαντες αυτόν και συμβουλευσαντες αυτόν μετ' απάτης, πειθούς και φορτικότητος.

Κρίθηκε και αποφασίσθηκε στην Αθήνα στις 30 Σεπτεμβρίου 2010. Και

Εκδόθηκε στην Αθήνα στις 20 Οκτωβρίου 2010.

Η ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

[<< Επιστροφή](#)